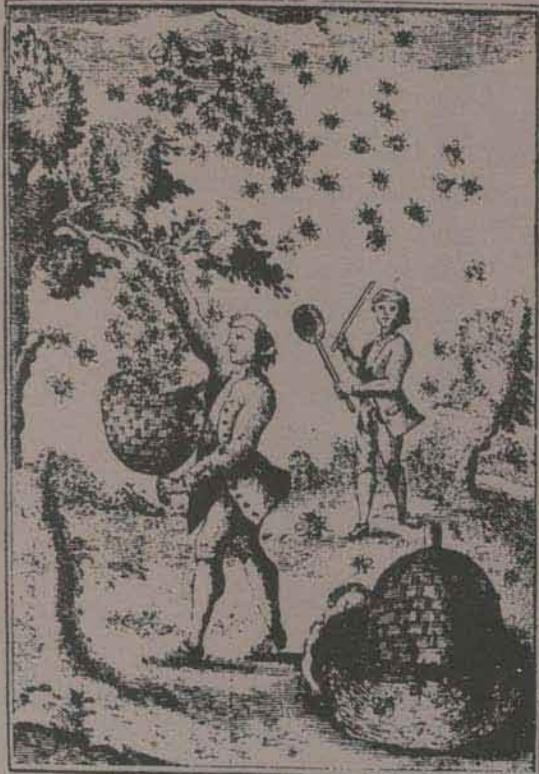

Морис Метерлинк

ЖИВОТ ПЧЕЛА

Морис Метерлинк
ЖИВОТ ПЧЕЛА

Библиотека
ПЧЕЛНИК
Књига 3

Издавач
Народна библиотека „Јефимија“ Трстеник

Уредник
Предраг Цветковић

За издавача
Верольуб Вукашиновић

Морис Метерлинк

ЖИВОТ ПЧЕЛА

Превео са француског
Лаза Атанацковић

Трстеник 2001

Урађено на основу издања:

Maurice Maeterlinck "La vie des abeilles"
(Морис Метерлинк „Живот пчела“)

Издавач:

Матица српска

С француског превсоче:

Лаза Атанацковић

Корице:

Карло Направник

Штампарија „Змај”, 3535

Нови Сад, 1949

Уз ово издање

Читалац се сусреће са књигом за коју само по наслову може помислiti да је типично стручна, пчеларска књига. Већ са првим редовима, увиђа да је другачија, а даљим читањем, да је сасвим особена и да припада књигама које се читавог живота читају и којима се непрестано враћамо.

Књига „Живот пчела“, Мориса Метерлинка, представља бисер међу делима посвећеним пчели и пчеларству, али и значајно књижевно дело. Води нас на крај деветнаестог века, када је писана, у време бурног развоја науке, епохалних открића, у време које је најављивало нове токове цивилизације. Упознајемо се са пчеларским сазнањима тога времена, са научним и филозофским дилемама, како оним који се тичу пчеле и пчеларства, тако и опште људским. За сто година проtekлих од њеног издавања, научна и практична сазнања о пчелама умногоме су се мењала, али је књига издржала сав терет времена и по свему је и данас веома актуелна.

Објављивањем књиге „Живот пчела“, Мориса Метерлинка, обнављамо сећање на великог белгијског писца и нобеловца и обележавамо стогодишњицу њеног првог издања. Надамо се да ће се књизи обрадовати како они који се баве практичним пчеларством, тако и љубитељи књижевности. Метерлинк, уосталом, много је познатији као књижевник - писац, песник и преводилац.

Генерацијама које нису биле у прилици да се сусретну са овом књигом, нудимо њено поновљено издање, овог пута у едицији „Пчеланик“, Народне библиотеке „Јефимија“ из Трстеника. Та едиција је основана почетком 2001. године и у њој се објављују књиге из области пчеларства. Нажалост, није било времена нити прилике за нови, савременији превод, ни за можда другачије издање Метерлинкове књиге. У целини је

преузето издање Матице српске из 1949. године, укључујући и белешке о писцу. Да фусноте, које су често и опшире, не би оптерећивале главни текст, примедбе аутора и преводиоца су дате на крају књиге још у наведеном издању Матице српске, а то је задржано и у овом.

Библиографија коју наводи Метерлинк, заиста је импозантна. Задивљујуће је са колико озбиљности, дубине, људске ширине и научне прецизности Метерлинк прилази пчели. Али он, надасве, прилази са љубављу, како према пчели, тако и према човеку. Јер, он воли и поштује Природу. Његова књига одиш ћуманизмом и стремљењем ка бољем људском друштву. Он је и научник и заљубљеник у пчеле, и песник и филозоф.

Метерлинк нас учи мирном и пажљивом посматрању онога чиме се бавимо и што волимо, особини од које се савремени човек прилично удаљио. И данас, у време високо развијених технологија и непрестане човекове тежње за зарадом, смеран и озбиљан приступ сваком послу и интересовању представља услов правог успеха и непомућене радости. Ова књига нас и води том идеалу.

Предраг Цветковић

ЖИВОТ ПЧЕЛА

НА ЛЕТУ¹ КОШНИЦЕ

I

 емам намеру да пишем студију о пчеларству или расправу о гајењу пчела. Све просвећене земље имају о томе одличне књиге, па би било некорисно поново их писати. Француска има дела Дадана, Жоржа де Лајана и Бонијеа, Бертрана, Амеа, Вебера, Клемана, опата Колена итд. Земље енглеског језика имају Ленгстрота, Бевена, Кука, Чешајра, Ковена, Рута и њихове ученике. Немачка има Ђерзона, фон Берлеша, Полмана, Фогела и многе друге.

Није реч ни о научној монографији о *Apis mellifica*, *ligustica*, *fasciata*² итд., ни о збирци опажања и нових проучавања. Нећу рећи готово ништа што не би било познато свима онима који су се ма и мало бавили пчелама. Добар део искуства и опажања, врло ограниченог и специфичног интереса, што сам их прикупio за време свог двадесетогодишњег пчеларења, оставио сам за једно стручније дело, пошто не бих желео да овај рад учиним тешким. Хоћу просто да говорим о Ронсаровим „плавим пчелицама” као што човек говори о предмету који познаје и воли онима који га уопште не познају. Не мислим да истину било чиме улепшавам, нити да једно стварно чудо заменим другим, допадљивијим али и измишљеним, што је Реомир оправдано замерио свима онима који су се пре њега бавили нашим „медоносним мувама”. У кошници има много чудних ствари, па нема никаква смисла да им се било шта дода. Уосталом, одавно сам престао да на овом свету тражим занимљивије и лепше чудо од истине или бар човековог напора да

1) Напомене и примедбе штампане су на kraju књиге.

је упозна. Немојмо се никако трудити да величину живота тражимо у нечем неизвесном. Све потпуно одређене ствари у исто време су и врло велике а ми досада управо и нисмо ни једну од њих до kraja испитали. Нећу, dakle, izneti niшта што сам нисам проверио или што класици пчеларства нису у тој мери усвојили да би свако проверавање било потпуно излишно. Ограничију се на то да прикажем чињенице онаквим какве јесу, али на мало живљи начин, да у њих унесем нека опширнија и слободнија разматрања, да их поређам мало складније но што би се то могло учинити у каквом приручнику, практичном уџбенику или научној монографији. Ко буде прочитао ову књигу неће моћи да управља кошницом, али ће се упознati готово са свим оним што се поуздано зна о занимљивом, дубоком и интимном у животу њених становника. То није много према ономе што преостаје још да се научи. Ђутке ћу прећи преко свих оних погрешних традиција које још и данас постоје у бајкама о пчелама на селу а и у многим делима. Кад се буде појавила сумња, какво неслагање, каква претпоставка, када будем дошао до нечег непознатог. - признаћу то отворено. А ви ћете видети да ћемо се чешће заустављати пред непознатим. Осим неких великих, лако уочљивих дела њиховог порстка и њихове радиности, не зна се ништа тачно о митским Аристејевим³ кћерима. Што их човек дуже гаји, све више увиђа да не познаје дубине њиховог стварног живота, али је то непознавање ипак боље од несвесног и задовољног незнაња које чини основу нашег знања о животу; а вероватно то је све чиме се човек може похвалити да је научио на овом свету.

Постоји ли већ сличан рад о пчели? Иако верујем да сам прочитао скоро све што је о њој написано, међу стварима ове врсте не знам готово ништа друго до поглавља које је пчели посветио Мишле на kraju своје књиге *Инсекти*, и есеја који јој је наменио Лудвиг Бихнер, славни писац *Силе и материје*, у свом делу *Духовни живот и животиња*⁴. Мишле се једва дотакао овога предмета. Бихнерова студија је доста потпуна, али кад човек чита она смела тврђења, оне легенде и приче које су већ давно одбачене, у њему се јавља сумња да ли је писац икада изашао из своје библиотеке да испита своје јунакиње, и да ли је

икада отворио ма и једну од стотине бучних кошница што као да пламте од крила, а у које вальа прорети пре но што се наш нагон прилагоди њиховој тајни, пре но што нас пројме атмосфера, мирис, дух и мистерија тих радених девица. То дело не мирише ни на мед ни на пчелу а има недостатак многих наших научних књига: закључци су му често унапред створени, а научни апарат заснован је на огромном гомилању непроверених казивања, скупљених са свих страна. Уосталом, у овоме раду ретко ћу се сретати с њим, јер су наше полазне тачке, наши погледи и циљеви веома различити.

2

Библиографија о пчели - почнимо с књигама да бисмо их се што пре ослободили и пошли на сам њихов извор - веома је опсежна. Од давнина је привлачило на себе човекову пажњу то чудесно мало биће које живи у друштву по сложеним законима и у мраку изводи дивна дела. Аристотел, Катон, Варон, Плиније, Колумел, Паладије бавили су се њиме а и да не говоримо о филозофији Аристомаху који је, по Плинијевом казивању, посматрао пчеле педесет и осам година, ни о Филиску с Тасоса који је живео у осами далеко од насеља само да би их стално могао гледати, те је стога и прозван „дивљаком“. Али све је то вишег легенда о пчели, и све што се отуда може извести, то јест скоро ништа, налази се сабрано у четвртом певању Вергилијевих *Георгика*.

Пчелиња историја почиње тек у XVII веку открићима великог холандског научника Свамердама. Потребно је, међутим, додати мало познат детаљ да је пре Свамердама један фламански природњак, Клуциус, помињао извесне важне истине, између осталих да је матица једина мајка целог свог народа и да има особине оба пола; али их није и доказао. Свамердам је пронашао праве методе научног посматрања, створио је микроскоп, пронашао је инјекције за конзервисање, први је секирао пчеле, проналаском јајињака и јајовода дефинитивно је утврдио пол матице за коју се дотада веровало

да је мушки пола, и тако наједном изненадном светлошћу осветлио цело уређење кошнице заснивајући га на материјству. Најзад, он је начинио нацрте пресека и нацртао тако савршене слике о кошницама да оне још и данас служе за илустровање многих дела о пчеларству. Живео је у вреви и буци тадашњег Амстердама, жалећи за „мирним животом на селу”, а умро је у четрдесет и трећој години иссрпен радом. Своја опажања унео је у велико дело *Библија природе*, које је доктор Бурхав, век доцније, превео с холандског на латински под насловом *Biblia naturae* (Лајден, 1737); то дело писано је религиозно смерним и јасним стилом, у којем дивни, припрости верски занос, плашећи се да не посрне, све приноси слави Творца.

Затим је дошао Реомир. Веран истим методама извео је безброј огледа и занимљивих испитивања у својим вртовима у Шарантону, посветивши пчелама целу једну свеску својих *Мемоара за историју инсеката*. Он се чита с коришћу и без досаде. Јасан је, непосредан и искрен, а не и без извесног чара, ионешто опорог и мало сувог. Он се нарочито трудио да обори многе старе заблуде, а притом је раширио и неке нове. Делимично је објаснио стварање ројева, политички режим матица; једном речју, одгонетнуо је више замршених истина и указао на траг многих других. Нарочито учену пажњу посветио је чудима архитектуре кошнице и све што је о њима казао није могло бити боље речено. Његова је и замисао о стакленим кошницама које су нам, пошто су доцније још усавршене, откриле приватан живот ових дивљих радилица што свој рад отпочињу у пуној светlostи сунца, али га доводе до циља само у мраку. Потпуности ради, морао бих још навести нешто доцнија истраживања и радове Шарла Бонеа и Шираха (који је решио загонетку матичиног јајета), али се ограничивам на главне линије прелазећи на Франсоа Ибера, учитеља и класика данашње науке о пчеларству.

Ибер се родио у Женеви 1750. године, а ослепео је већ у својој раној младости. Заинтересован у почетку Реомировим експериментима, које је хтео да провери, ускоро се страствено одушевио овим истраживањима и, уз помоћ једног интелигентног и оданог слуге, Франсоа Бирнана, цео свој живот посветио

је изучавању пчела. У аналима људских патњи и победа ништа није дирљивије и тако поучно као што је историја те стрпљиве сарадње у којој је један који је видео само нестварну светлост духом водио руке и погледе другога који је уживао у стварној светлости. Ту је, како нас уверавају, онај који никада својим очима није видео сат меда, кроз застор својих мртвих очију што му је удвостручујао други вео којим природа обавија сваку ствар, откривао најдубље тајне генија што је за њега градио тај невидљиви сат меда, као да би хтео да нас поучи да нема стања у коме бисмо морали да се одречемо наде и тражења истине. Нећу набрајати шта све наука о пчеларству дугује Иберу; боље би било да кажем шта му не дугује. Његова *Нова ојажања о пчелама*, чија је прва свеска написана 1789 године, у облику писама Шарлу Бонеу, а чија је друга свеска изашла тек двадесет година доцније, остадоше богате и поуздане ризнице којима се користе сви пчелари. Истина је да у овом делу има и извесних заблуда, неких непотпуних истини; после објављивања ове књиге много је додато микрографији, практичном гађењу пчела, поступку са матицама итд., али се није могло порећи или узети као погрешно ни једно од његових главних опажања: она остају нетакнута у данашњем нашем искуству и служе му као основа.

3

После Иберових открића неколико година пролази у ђутању. Ускоро Ђерзон, свештеник у Карлсмарку (у Шлезији), открива партеногенезу, то јест девичанско расплођавање матица, и проналази прву кошницу са помичним саћем, помоћу које ће пчелар отада моћи узимати свој део бербе меда, не убијајући најбоље насеобине и не уништавајући у једном тренутку рад од целе једне године. Ту кошницу, још потпуно примитивну, мајсторски је усавршио Ленгстрот, који је пронашао у правом смислу покретне оквире. Ови се са изванредним успехом раширише по Америци. Рут, Квинби, Дадан, Чешајр, де Лајан, Ковен, Хедон, Ховард и други још је усавршише извесним врло корисним

побољшањима. Да би пчелама уштедео извођење воска и градњу складишта, а што их стаје и много меда и на што утропе највећи део свог времена, Меринг дође на мисао да им пружи механички уређено воштано саће које су оне одмах прихватиле и прилагодиле својим потребама. Де Хрушка проналази врцалку којом се помоћу центрифугалне силе мед може вадити а да се при томе саће не поломи, и тако даље. У току од само неколико година прекинуло се са застарелим поступцима у пчеларењу, а кошнице утростручише свој капацитет и принос. На све стране оснивају се велики и продуктивни пчелињаци. Од тада престаје непотребно уништавање најраденијих пчелињака и она грозна селекција која је дошла као наопака последица тога. Човек заиста постаде господар пчела, господар потајни и незнани, који управља не издавајући заповести, кога слушају а не признају. Уместо годишњих доба, он сада управља њиховим судбинама. Он је тај који исправља неправде године; он спаја непријатељске насеобине; он изједначује богатства, повећава или смањује рађања. Човек управља плодношћу матици. Збацује је с престоља и замењује је другом пошто од народа који се сав помамио због сумње о неком необјашњивом уплатињу својом вештином изнуђује мучан пристанак. Кад му се то чини корисним, он мирно продире у тајну светих одаја и у сву ону препредену и далековиду политику краљевског харема. Пет или шест пута једно за другим пљачка од сестара тог добrog неуморног манастира плод њиховог рада не повређујући их притом, не убијајући им вољу за даљи рад, не сиромашећи их. Распоређује стоваришта и таване њихових боравишта према цветној нашти коју пролеће у својој неравномерној журби разлива по падинама брежуљака. Приморава их да смање огроман број љубавника који чекају на рођење принцезе. Једном речју, човек чини с кошницом што жели и добива од ње оно што тражи под условом да се његова жеља потчини врлинама и законима пчела. Јер, преко ћуди тог ненаданог бога који је њима завладао, - одвећ големог да би се могао појмити и сувише страног да би се могао разумети -, оне гледају даље и од самог тог бога мислећи само на то да у непоколебљивом самоодрицању испуне тајанствену дужност своје расе.

Пошто су нам тако књиге рекле све што су имале битно да нам кажу о овој прастарој историји, оставимо знање које су стекли други и хајдемо да својим очима погледамо пчеле. Један сат проведен на пчелињаку показаће нам ствари које су можда мање тачне, али су несравњено живље и плодније.

Још нисам заборавио први пчелињак који сам видео и у којем сам научио да волим пчеле. То је било, има томе доста година, у једном великом селу зеландске Фландрије, тако чисте и пуне дражи, која више и од самог Зеланда, тог издуబљеног огледала Холандије, скупља сав укус за живе боје, и миљује очима, као лепе и озбиљне играчке, њене забате, и торњеве, њена живо обожена кола, њене орманове и часовнике који се блистају у дну тремова, па ниско дрвеће нанизано дуж кејова и канала, као да све то, чини се, очекује неку благотворну и једноставну свечаност. Па њене барке и кочије на води са резбарски украсеним крмама, њена врата и прозоре који изгледају као цвеће, њене беспрекорне бране, разнобојне изванредно прецизне покретне мостове, па кућице што се цакле као сјајна грнчарија складних боја из којих излазе жене што својим хаљинама потсећају на звонцад и, искићене златом и сребром, одлазе на ливаде оивичене белом оградом да помузу краве, или да по ћилимима цветних ливада изразито зелене боје, изрезаним у овалном облику или у облику ромбова, прострују рубље.

Нека врста старог мудраца, доста сличног Вергилијевом старцу,

Човек који је раван краљевима, близак боговима,

А задовољан и миран као и ови.

као што би рекао Лафонтен, повукао се овамо, где би живот изгледао још више скучен но другде, када би стварно било могућно да се он скучи. Овде је потражио себи прибежиште, не због тога што је омрзнуо свет, - јер мудрац не познаје велика разочарања, - већ мало уморан од испитивања људи који одговарају простије од животиња и биљака на једина занимљива питања што се могу поставити природи и истинским законима.

Као и срећа скитског филозофа, и његова сва срећа била је у дивном врту, а од свих лепота тога врта највише је волео и најчешће обилазио један пчелињак од дванаест сламних кошница. Једне је обојио живом ружичастом бојом, друге сјајножутом, а већину пак нежно плавом бојом, јер беше приметио, давно пре огледа сер Цона Лобока, да од свих боја пчеле највише воле плаву. Пчелињак је поставио уз бело окречени зид куће у угао који је чинила једна од оних пријатних и свежих холандских кухиња са стелажама од фајанса на којима се сјајило калајно и бакарно суђе што се, кроз широм отворена врата, огледало у тихом каналу. А вода, обасута тако присним сликама, испод завесе од топола одводила је поглед док се не би смирио на ветрењачама и ливадама на обзорју.

Као и свугде где се поставе, кошнице су и на овом месту давале нови смисао цвећу, тишини, опојности ваздуха, сунчевим зрацима. Човек се ту некако приближавао врхунцу летњег славља. Одмарao се на блиставој раскрсници у којој су се стицали и са које су зрачили ваздушни путеви којима су, од зоре до мрака, запослени и звучни, струјали сви даси поља. Овамо је долазио да осети срећну и видљиву душу, разборити и милозвучни глас, огњиште радости дивних вртних часова. Овамо је долазио да се у школи пчела поучава о запослености свемоћне природе, да се удубљује у светле нити њена три царства, неиспрну организацију живота, морал ревнога и несебичнога рада; к томе још, што је исто тако вредно као и радни морал, јуначке радилице научише га да ужива у пустој слости доколице подвлачећи, такорећи, пламеним цртама хиљада својих малих крила скоро непојмљиве дивоте тих неоскврњених дана што се обрђу око себе по пољима простора не доносећи собом ништа друго дали једну провидну куглу, без успомена, каква је одвећ чиста срећа.

Да бисмо могли што је могућно једноставније пратити историју кошнице кроз годину дана, посматраћемо једну која се буди у пролеће и поново се приhvата посла, па ћемо видети

како се нижу велике епизоде пчелиног живота у њиховом природном реду: стварање и одлазак роја, оснивање нове насеобине, рађање, борбе и свадбени лет младих матица, поколь трутова и повратак зимскога сна. Свака од ових епизода сама собом ће разјаснити све што је потребно да се зна о законима, особеностима, навикама и догађајима који је изазивају или прате, тако да ћемо на свршетку пчеларске године, која је кратка и чија активност не траје дуже од априла до краја септембра, видети да смо се упознали са свима тајнама медене куће. Пре него што кошницу отворимо и пре него што у њу бацимо један општи поглед, довољно је да засада знамо да је у њој једна матица - мајка целог свог народа; да су у њој на хиљаде и хиљаде радилица бесполних, непотпуних и јалових женки; и, напослетку, неколико стотина мужјака, трутова, између којих ће бити одабран женик, једини а несрећни, будуће владарке коју ће изабрати радилице, после одласка, више или мање добровољног, владарке - мајке.

6

Кад човек први пут отвори кошницу, обузме га неко узбуђење као кад би понирао у нешто непознато, што је можда пуно страшних изненађења, на пример у какву гробницу. Има легенда о настриљивости пчела, о томе како су опасне. Људи се сећају оних њихових раздражљивих убода који изазивају нарочити бол да човек заправо и не зна с чим да га упореди - нека усахнулост која пали као муња, рекао бих, нека врста пустинског пламена који се шири у рањеном делу тела; као да су кћери сунца из помамних очевих зракова излучиле жестоки отров да би што је могућно успешније одбраниле слатко благо које купе за време часова његовог благотворног дејства.

Истина је да се кошница, кад је неко, не познавајући и не поштујући нарав и обичаје њених становника, неопрезно отвори, зачас претвара у пламени грм који букти срцбом и срчаношћу. Али ништа се не стиче брже од оне мале спретности која је потребна да се са њоме може поступати без штетних

последица. Довољно је да у прави час пустимо мало дима, да сачувамо хладнокрвност и благост, и добро наоружане радилице дозволиће да их лишимо блага, и не помишљајући да пусте своју жаоку. Оне не познају свога господара, као што су то неки тврдили, нити се плаше човека. Али, кад осете задах дима и кад виде да им оне споре кртње око њихова боравишта не наносе никакво зло, оне увиђају да се ту и не ради о каквом нападу или неком великим непријатељу од кога би било могућно да се бране, већ да се ради о некој природној сили или катастрофи којој се ваља покорити. Не жељећи да се узалуд боре, пуне неке далековидности која вара баш због тога што сувише гледа у даљину, оне настоје да спасу бар будућност, па се бацају на залихе меда да из њих захвате и скрију у себе саме грађу којом би могле основати на неком другом месту, било где и одмах, нову насеобину, ако стара буде разорена, или ако буду приморане да је напусте.

7

Кад се пред неупућеним отвори кошница што служи за посматрање⁵, у први мах он је прилично разочаран. Њега су уверавали да тај стаклени сандучић крије у себи беспримерну делатност, безброј мудрих закона, за чудо много духа, тајни, искуства, рачуна, знања, различитих вештина, предвиђања сигурности у раду, разборитих обичаја, чудних осећања и врлина. А у њему открива само једну измешану гомилу малених црвенкастих бобица доста сличних зрнима пржене кафе или сувог грожђа, нагомиланих уз стакло. Те сиротице више су мртве но живе, а крећу се спорим, нескладним и неразумљивим покретима. Не види он у њима оне дивне капље светlostи, које су се још малочас без престанка спуштале и дизале у распаљеном даху, препуном бисерја и злата, хиљаде расцветаних цветних чашица.

Оне дрхте у мраку. Гуше се у гомили укоченој од зиме; изгледају као болесне заробљенице или свргнуте краљице којима је засјао само један блистав тренутак у вртном цвећу обасутом

светлошћу да би одмах потом морале да се врате у срамну беду свога суморнога и пренатрпанога боравишта.

Али и с њима је као и с њима озбиљним стварима. Човек треба да научи да их посматра. Кад би какав становник неке друге планете гледао људе како скоро неприметно одлазе и долазе улицама, како се окупљају око некаквих зграда или на неким трговима, како без видљива кретања у својим становима очекују богзна шта, могао би закључити да су људи троми и јадни. Тек после дугога посматрања разабрао би да се у тој њиховој тромости крије многострука делатност.

Заправо, свака од тих малих скоро непокретних бобица ради без престанка, и свака се бави другим занатом. Ни једна не зна за починак, а оне, на пример, које изгледају као да су највише успаване, те као мртве у гроздовима висе уз стакло, баш те обављају најтајанственији и најнапорнији посао: изводе восак. Ускоро ћемо се упознати са појединостима ове једнодушне активности. Засада, биће доволно да укажемо на битну црту у природи пчела која објашњава зашто се оне скупљају у гомиле и раде у правој збрци. Пчела је пре свега, још више него мрав, биће гомиле. Она може да живи само у гомили. Кад излази из кошнице, толико претрпане да главом мора да се пробија кроз живе зидове који је притискују, она излази из свог правог елемента. Који тренутак зарони у простор пун цвећа, као што пливач зарони у океан пун бисера, али смрт је вреба ако се у одређеним размацима не врати гомили да је се надише, исто онако као што се пливач враћа да се надише ваздуха. Ако живи усамљена, умреће после неколико дана, ма имала хране у изобиљу и најповољнију температуру: свиснуће не од глади и зиме, већ од самоће. Гомила, насеобина пчела, даје јој невидљиву храну исто онако потребну као и мед. Ту њену потребу ваља имати у виду ако желимо да утврдимо дух закона кошнице. У њој јединка не значи ништа. Њена је егзистенција само условна, она је беззначајни моменат, крилати орган врсте. Цео њен живот је потпуно жртвовање нечем безбројном и вечној чији је и она део. Занимљиво је напоменути да није увек било тако. Још и данас се међу медоносним опнокрилцима наилазе сва стања цивилизације наше домаће пчеле кроз која је

она поступно пролазила. На најнижем ступњу она ради сама, у беди; често пута и не види свој пород (прозопе, колете итд.), а понекад живи у уском кругу једногодишње породице коју оснива (бумбари). Затим ствара привремена друштва (панирге, дазиподе, халикте итд.), да би најзад постепено дошла до друштва, скоро савршеног или немилосрдног, наших кошница у којима је заједница потпуно прогутала јединку, а сама се, кад на њу дође ред, редовно жртвује замишљеној и бесмртној насеобини будућности.

8

Немојмо из ових чињеница на брзу руку извлачiti закључке који би се могли применити на человека. Човек располаже способношћу да се и не повинује законима природе; и баш у томе да сазна да ли греши или не кад се њоме користи, и лежи најважнија или и најмање јасна тачка његова морала. Но, није мање занимљиво посматрати вольу природе и у једном другом свету. У развију опнокрилаца, који су одмах после человека од свих становника Земљине кугле највише обдарени разбором, та се волја јасно испољава. Она очевидно тежи подизању благостања врсте, али у исто време показује да га не жели или да га не може постићи друкчије но само уништавањем слободе, права и среће јединки. Што се друштво више организује и подиже, лични живот сваког његовог члана све се више сужава. Ако негде има напретка, он може да буде само резултат све потпунијег жртвовања личног интереса општем. Пре свега је потребно да се свако одрекне порока који су дела независности. Тако, на претпоследњем ступњу пчелиње цивилизације налазе се бумбари који још личе на наше људождере. Одрасле радилице непрестано облећу око јаја, да би их пождерале, па мајка мора да их огорчено брани. Потребно је затим да свако, пошто се ослободио најопаснијих порока, стекне известан број врлина, све више и више мучних. Радилице у бумбара, на пример, и не помишљају да се одрекну љубави док наша домаћа пчела живи у доживотној чедности. Уосталом, скоро ћемо

видети чега се све она мора да лишава у замену за благостање, безбедност, архитектонско, економско и политичко савршенство кошнице. А на чудесну еволуцију опнокрилаца вратићемо се у поглављу посвећеном напретку врсте.

POJ

1

 челе кошнице коју смо одабрали отрgle су се од зимског мртвила. Већ првих дана фебруара матица је поново почела да носи јаја. Радилице су обишле шумарице, плућњаке, жутилице, лубичице, врбе, леске. Затим је завладало пролеће. Тавани и подруми препуни су меда и цветног праха, сваког дана рађају се хиљаде пчела. Велики и троми трутови излазе из својих пространих ћелија, па миле по саћу. А пренатраност у пчелињој насеобини која је у пуном цвату толика је да увече, када се враћају са цвећа, стотине задоцнелих радилица немају где да се склоне, те ноћ проводе на лету кошнице, где их хладноћа десеткује.

Неки немир обузима целу кошницу, а и стара матица се узбуђује. Она осећа да се припрема неки нови удес. Побожно је испунила дужност добре родитељке, а сад се из испуњене дужности рађају туга и патња. Нека несавладљива сила угрожава њен мир: ускоро, требаће да напусти насеобину којом влада. А та насеобина њено је дело, и она је сва у њој. - Није она њена владарка онако како бисмо краљицу замишљали међу људима. Не издаје она никакве заповести, већ се као и последњи поданик потчињава оној скривеној и савршено мудрој сили коју ћемо назвати, пре него што покушамо да схватимо у чему је она уствари, „дух кошнице”. Али матица је мајка и једини орган љубави своје насеобине. Основала ју је у неизвесности и сиромаштву. Без престанка насељавала ју је својим породом и све живо што је у њој, радилице, трутови, уљеви, лутке и младе принцезе чије ће скоро рођење убрзати њен одлазак а од којих

је једна већ замењује у бесмртној мисли врсте, - све је то изашло из њене утробе.

2

Где је тај „дух кошнице”, у чему је оваплоћен? Он не личи на онај нарочити нагон у птица којим оне умеју спретно да граде гнезда, и да потраже друго поднебље, када дође дан сеобе. Још мање је то она махинална навика врсте која слепо тражи само да живи, а саплиће се о сваку игру случаја чим нешто непредвиђено поремети низ обичних појава. Баш напротив, тај дух прати, корак по корак, свемоћне околности као какав разборит и окретан роб који зна да извуче користи и из најопаснијих заповести свога господара.

Неумољиво али опрезно, као да врши какав велики задатак, располаже богатством, срећом, слободом, животом целог једног крилатог народа. Из дана у дан, одређује број рађања, тачно према количини цвећа што краси поља. Он објављује краљици час њеног свргнућа, или потребу одласка; он је нагони да донесе на свет своје супарнице; он их тада краљевски негује, штитећи их од политичке мржње њихове мајке. Он допушта или забрањује, према дарежљивости разнобојних цветних чашица, према доби пролећа и вероватним опасностима свадбеног лета, да прворођена међу принцезама девица оде и поубија своје младе сестре, док у колевкама певају песме краљица. Други пут, пак, кад је лето на измаку и кад цветни часови нису више тако дуги, да би докрајчио еру револуција и убрзао поновни рад, тај дух наређује самим радилицама да побије све краљевске потомке.

Дух тај је мудар и штедљив, али није шкрт. Изгледа да он познаје све оне величанствене и помало махните законе природе у свему оном што се тиче љубави. И тако, док трају обилни летњи дани, он трпи - јер ће између њих краљица која ће се родити изабрати свога љубавника - присуство три или четири стотине сметених, неспретних, без потребе ужурбаних, уображеных, потпуно и управо саблажњиво беспослених,

бучних, прждрљивих, грубих, прљавих, ненаситих огромних трутова који су ту само на сметњи. Али кад матица буде једном оплођена, кад настану дани у којима се цветови почну доцније отварати а раније затварати, тад ће једног јутра, потпуно хладно, наредити њихов општи и једновремени поколј.

Тај дух управља радом сваке радилице. Према њиховој доби, он пчелама распоређује посао: дадиље одређује да негују уљеве и лутке, почасне dame имају да се старају о материци не губећи је никада из вида: хладилице да машући крилима проветравају, освежавају или загревају кошницу, те тако убрзавају испаравање сувишне воде из меда; архитектима зидарима, воскарима, вајарима да се нанижу у ланац и граде саће; збирачицама меда да иду у поља и на цветовима траже нектар од кога ће постати мед, цветни прах који је храна уљева и лутака, леп којим ће запуштити пукотине и учврстити грађевине у насеобини; да сабиру воду и со што су потребни младом наратијају пчелињег народа. Тај дух кошнице налаже хемичарима да на сигуран начин чувају мед од квара уносећи у њега својом жаоком кап мравље киселине; он наређује печатарицама да затварају ћелије у којима је мед зрео; чистачицама да одржавају улице и тргове у беспрекорној чистоћи; гробарима да лешеве односе далеко; амазонкама телесне гарде да даноноћно бде над сигурношћу лета, да испитују оне који одлазе и долазе, да упознају младе пчеле кад први пут излеђу, да плаше пробисвете, луталице, разбојнике, да пртерују уљезе, да у маси нападају опасне непријатеље, па да, ако устреба, на улазу подижу и барикаде.

„Дух кошнице“ одређује најзад и час кад се приноси велика годишња жртва генију врсте - мислим на рођење -, кад један народ који се уздигао до врхунца свога благостања и моћи, наједном оставља будућој генерацији сва своја богатства, своје палате, своје станове и плод својих мука. па одлази да у даљини потражи нову отаџбину у којој га очекују неизвесност и немаштина. То је чин који је, био свестан или не, извесно из над људског морала. Тај чин понекад упропашћује, увек осиромашава и потпуно распушта берићетну насеобину а све то само због тога да би се испунио закон који је важнији од саме њене

среће. Где се прописује тај закон који је, видећемо одмах, даље од тога да буде фаталан и слеп као што се верује? У којој скупштини, у којем већу, у којој заједничкој сфери заседава тај дух коме се све покорава а који се и сам подвргава некој херојској дужности и разбору чији је поглед увек уперен ка будућности?

Са нашим пчелама исто је тако као и са већином ствари на свету. Кад посматрамо неке од њихових навика, ми кажемо: оне раде ово или оно, на овај или онај начин; њихове матице се рађају тако, њихове радилице остају девице, роје се у то и то доба. И тако, ми верујемо да их познајемо, па их више и не испитујемо. Гледамо их како се журе са цвета на цвет; посматрамо брујање и вреву у кошници; живот нам се чини врло једноставан и, као и други, ограничен на нагонске бриге о храни и множењу. Али ако се наше око више приближи и покуша да тај живот боље објасни, открива ужасну замршеност у најприроднијим појавама, загонетку разбора и воље, опредељења и циљева, средстава и узрока, несхватаљиву организацију најмањег чина живота.

3

У нашој кошници се dakле припрема ројење, припрема се велико приношење жртве похлепним божовима расе. Слушајући заповест „духа кошнице”, који нам изгледа прилично необјашњив јер је потпуно стран свим нагонима и свим осећањима наше врсте, шездесет до седамдесет хиљада пчела од осамдесет или деведесет хиљада укупног становништва, напустиће у одређен час родни град. Не одлазе оне у једном тренутку тешког неспокојства, не беже после изненадне одлуке и у страху из отаџбине коју пустоше глад, рат или болести. Не, изгнанство је дуго припремано а погодан час стрпљиво очекиван. Ако је кошница сиромашна, погођена недаћама краљевске породице, непогодама и пљачком, оне је никако неће оставити. Одлазе из ње баш онда када је на врхунцу среће, онда када је после помамног пролећног рада, огромна воштана палата са

сто и двадесет хиљада правилно поређаних ћелија препуна новог меда и оног брашна дугиних боја које се зове „пчелињи хлеб”, или рђа⁶, а служи као храна уљевима и луткама.

Никада кошница није лепша неголи баш уочи тога јуначкога одрицања. То је неупоредив час за њу: пун живота, скоро грозничав, а ипак ведар, испуњен изобиљем и радошћу. Покушајмо да га себи представимо, не онаквог каквог га виде пчеле - јер ми не можемо ни замислити на какав се чаробан начин огледају појаве у оних шест или седам хиљада побочних мрежастих очију и у троструком киклопском оку на челу -, већ онаквог каквог бисмо га ми видели кад бисмо били њихова раста.

Са врха куполе још много величанственије од куполе светога Петра у Риму спуштају се до земље усправни, многоструки и упоредни, горостасни воштани зидови који виде у тмини и празном простору као правилне геометриске конструкције, а са којима се, узмемо ли у обзир њихове сразмере, по прецизности, смелости и величини не би могла упоредити ни једна људска грађевина.

Сваки од ових зидова, чија је грађа још сасвим свежа, нетакнута, сребрнаста, неокаљана, миришљава, има хиљаде и хиљаде ћелија у којима има толико хране да је она довољна за исхрану целог народа за време од више недеља. Овде и онде светлуцају се мрље светле боје, црвене, жуте, боје слеза и црне: то је цветни прах, клица љубави свих пролећних цветова, скупљен у провидним ћелијама. Свуда унаоколо, у дугим и раскошним златним завесама са укрућеним, непокретним наборима, таложи се већ, у двадесет хиљада резервоара, запечаћених печатом који ће се скинути тек у данима крајње невоље, најбистрији и најмиришљивији априлски мед. А мало изнад њега, у својим великим отвореним судовима, на чијим ивицама будне чете пчела одржавају стално струјање ваздуха, дозрева мајски мед. У средини, далеко од светlostи чији дијамантски зраци продиру кроз једини отвор, у најтоплијем делу кошнице, одмара се и буди будућност. То је краљевско подручје матичњака одређено за матицу и њене пратиоце: око десет хиљада одаја у којима су смештена јајашца, петнаест или

шеснаест хиљада соба у којима су уљеви, четрдесет хиљада кућица у којима станују беле лутке за чију се негу старају хиљаде дадиља⁷. Најзад, у светилишту над светилиштима ових предживотних чистилишта налазе се три, четири, шест или дванаест затворених палата, сразмерно врло пространих, у којима су младе принцезе. Увијене у неку врсту мртвачких плаштева, непомичне и бледе, пошто их хране у мраку, оне чекају да куцне њихов час.

4

А ни дан који је утврдио „дух кошнице”, један део народа, тачно одређен непоколебљивим, сигурним законима, препушта своје место тим младим, још неуобличеним надама. У успаваном граду остају трутови, између којих ће бити изабран матичин љубавник, затим сасвим младе пчеле које се брину о леглу, и неколико хиљада радилица које ће наставити да прикупљају мед на далеко, чувају нагомилано благо и одржавају моралне традиције кошнице. Јер, свака кошница има свој нарочити морал. Има их и са пуно врлина, а и врло изопачених; несмотрен пчелар може да поквари тај народ, може да у њему убије поштовање туђе својине, може да га потстакне на пљачку, да га привикне насиљу и ленствовању, па да постане страх и трепет за све мале насеобине у околини. Довољно је ако је пчела имала прилике да искуси како рад на далеким пољанама, међу цвећем, кад је потребно обићи на стотине цветова да се сабере једна кап меда, није једини, ни најбржи начин да се обогати, и да је лакше крилом се увући у градове који су слабо чувани, или силом прорети у оне који су одвећ слаби да се сами бране. Пчела ће тада врло брзо изгубити појам о сјајној, али немилосрдној дужности која од ње ствара крилату робињицу цветних круница у свадбеној хармонији природе. А често пута биће врло мучно вратити на прави пут тако изопачену кошницу.

Све наговештава да о рођењу не одлучује матица већ „дух кошнице”. Са матицом је исто тако као и са шефовима међу људима: изгледа као да они заповедају, а уствари сами слушају заповести, још строжије и недокучљивије од оних које сами издају својим подређенима. - Када тај дух сматра да је куцну час рођења биће да своју одлуку објављује у освите зоре, а можда и уочи тога дана, или и дан раније, јер тек што сунце упије прве капи росе око бучне насеобине примећује се неуобичајена живост, која ретко када превари искусног пчелара. Каткад би се помислило да пчеле нису јединствене, као да оклевавају, као да се повлаче. И збиља, догађа се да се неколико дана, из дана у дан, узбуђење у тој злађаној и провидној гомили буди и стишава, без видљива узрока. Да ли се у томе часу на небу надвија какав облак који ми не видимо, али га виде пчеле? Или се у њиховој свести појављује туга за нечим? Расправља ли се у томе бучноме већу о потреби одласка? Ништа ми о свему томе не знамо, као што не знамо ни на који начин дух кошнице саопштава своју одлуку мноштву. Ако је сигурно да се пчеле међу собом споразумевају, није познато да ли то оне чине на начин људи. Оно миришљаво медно брујање, онај опојни дрхтај лепих летњих дана, што побуђује понајслађе уживање у пчелара, она свечана песма рада која се диже и спушта свуда око пчелињака у прозрачном ваздуху, а која личи на весели шапат расцветалих цветова, на химну њихове среће, одјек њихових благих мириза, глас белих каранfila, мајчине душице, мајорана - није сигурно да све то чују и пчеле. У њих је ипак читава скала звукова што их ми разликујемо а која иде од дубоке среће све до претње, беса и очаја. Певају оне и оду својој краљици, припеве о изобиљу, псалме о болу; пуштају, најзад, и дуге, тајанствене ратне поклике са којима младе принцезе одлазе у бојеве и покоље пре него што крену на свадбени лет. Но, није ли то случајна музика која не ремети њихову унутрашњу тишину? У сваком случају пчеле се не обазиру на буку коју ми дижемо око кошнице, или, можда, закључују да ти

шумови нису из њиховог света, те за њих и не маре. Сасвим је вероватно да ми, са своје стране, чујемо само делић оног што пчеле говоре, и да оне изводе много складних звукова које наши несавршени органи не могу да разаберу. Сvakако, видећемо то доцније, пчеле знају да се понекад договоре и споразумеју управо чудесном брзином, и кад, на пример, велики пљачкаш меда, грдни Sphinx Atropos, опаки лентир са мртвачком главом на леђима, продре у кошницу брујећи неке нарочито очаравајуће звуке којима пчеле не могу да одоле, та новост се шири од једне до друге, од стражарки на улазу па до последњих радилица које раде тамо при дну, на последњем саћу, и цео народ тада уздрхти.

6

Дуго се веровало да се, напуштајући блага свога краљевства да би се отиснуле у неизвестан живот, мудре медоносне муве, које су иначе тако штедљиве, тако скромне, тако опрезне, поводе за неком врстом фаталне лудости, за несвесним нагоном, законом врсте, одлуком природе, за оном снагом која је за сва бића скривена у времену што протиче.

Било да су у питању пчеле или ми сами, фаталним називамо све оно што још не схватамо. Али данас, кошница је одала две три своје материјалне тајне, па се тако утврдило да то исељавање није ни нагонско ни неизбежно. Није то никакво случајно исељавање, већ, изгледа, свесно жртвовање данашњег нараштаја будућем. Довољно је да пчелар уништи, у њиховим ћелијама, младе, још непокретне матице, и да, у исто време, ако су уљеви и лутке многобројни, увећа стоваришта и одељења за спавање друштва, па ће се сместасти неплодно комешање и, као златне капи кише, пчеле ће се послушно спустити на цвеће да наставе уобичајен рад. Поставши неопходно потребна, а пошто се матица више не нада наследници, и не страхујући од ње, стара матица се одриче да те године поново угледа светлост сунца, уверена у будућност радиности која се буди. У мраку, она се мирно лаћа своје материнске дужности те сваког дана носи

по две или три хиљаде јаја, идући методично по спирали, од ћелије до ћелије, не изостављајући ни једну једину, не заустављајући се никада.

Чега има у свему томе фаталног осим љубави данашње расе за сутрашњу? Та фаталност постоји и у људском роду, али су њена снага и домашај мањи. У нашем роду, она никад не даје те велике, потпуне и једнодушне жртве. Каквој се далековидој неминовности сличној оној код пчела, ми повинујемо? Ми је не зnamо, а не познајемо ни биће које би нас посматрало онако као што ми посматрамо пчеле.

7

Али човек ни најмање не ремети ток догађаја у кошници коју смо одабрали за посматрање, јер, ето, жега и још росна топлина лепог дана што се примиче мирним и већ светлим корацима под дрвеће, убрзава час поласка роја. У злађаним ходницима који су од врха до дна кошнице одвојени упоредним зидовима, радилице довршују припреме за пут. Пре свега, свака од њих снабдева се залихом меда довољном за пет или шест дана. Од тога меда што га са собом носе извешће оне хемиским неким поступком, још недовољно објашњеним, восак који им је потребан да одмах започну са подизањем зграда. Поред тога оне се снабдевају и извесном количином лепа, који је нека врста смоле и служи да се њиме запуште све пукотине у новом боравишту, да у њему учврсте све што се клима, да њим премажу све зидове и уклоне тако између њих сваку светлост; јер пчеле воле да раде готово у потпуном мраку по којем се сналазе помоћу својих мрежастих очију или, можда, помоћу својих рилица⁸ у којима као да се крије неко непознато чуло које им омогућује да пипају и мере мрак.

Пчеле, дакле, предвиђају све пустоловине најопаснијег дана свога живота. Како су данас обузете бригама за тај велики чин и због чудесних случајности које ће га можда пратити, неће ни доспети да обиђу вртOVE и ливаде, а сутра и прекосутра биће можда и ветровито, а може бити и кишев, па ће им се крила смрзнути а цветови се неће ни отворити. Кад у њих не би било тога предвиђања, чекала би их глад и смрт. Нико им не би притекао у помоћ, а оне саме не би никог молиле да им помогне. Пчеле из једне насеобине не познају оне из друге и никада се не помажу. Дешава се, чак, да пчелар постави ону кошницу у коју је истресао стару матицу и грозд пчела које је окружују тик уз кошницу коју су малопре напустиле. Било каква недаћа да их задеси, човек би рекао као да су неповратно заборавиле мир, радно блаженство, огромна богатства и сигурност свог родног града, јер ће све, једна по једна, до последње, радије умрети од глади и од зиме око своје несрећне владарке него што ће се вратити у родни дом из којега до њихове немаштине допире пријатан мирис обиља, мирис њиховог некадашњег рада.

Ето, приметиће неко, тако нешто људи не би учинили! Ето чињенице која доказује да и поред свих чуда њихове организације, пчеле немају ни истинске интелигенције ни праве свести. А шта ми о томе знамо? Пре свега врло је вероватно да и друга бића располажу разбором друкчије природе од нашега, па су му стога и учинци врло различити, премда нису слабији; а затим, зар смо ми - да не изађемо из нашег уског људског подручја - баш тако добре судије у стварима духа? Не треба ништа више да да видимо две или три особе како разговарају и крећу се иза затвореног прозора, тако да не чујемо о чему говоре, и већ нам је врло тешко да погодимо мисао која их води.

Зар мислите да би становник Марса или Венере који би са врха какве планине гледао како се по улицама и трговима наших вароши врзмају некакве црне тачкице - какве смо ми у простору -, да би он, опажајући наше кретање, наше зграде, наше канале, наше машине, могао себи створити јасну претставу о нашој интелигенцији, о нашем моралу, о томе на који начин ми волимо, о теме како мислимо, како се надамо, једном речју о нашем интимном и стварном бићу? Он би се ограничио на то да утврди неколико доста чудних чињеница, као што и ми то чинимо када посматрамо кошницу, а вероватно би из њих извео закључке исто тако непоуздане и нетачне какви су и наши о пчелама.

У сваком случају, имао би муке да у тим „нашим црним тачкицама“ открије онај велики морални правац, онај дивни, једнодушни осећај који зрачи у кошници. „Куда ли иду?“, питао би се, пошто нас је посматрао годинама, или чак и вековима. „Шта раде? Где им је средиште и какав им је циљ живота? Да ли слушају каквог бога? Не видим ништа што би их водило. Једног дана као да нешто граде и као да прикупљају неке стварице, а сутрадан као да их разарају и раствурају. Одлазе и враћају се, скупљају се и разилазе, али се не зна шта управо желе. Пружају мноштво необјашњивих призора. Тако на пример, има међу њима и таквих који се такорећи уопште и не крећу. Такви се могу препознати по светлијем крзну, а често су такође и већег раста од осталих. Станују у становима десет или двадесет пута пространијим, уређеним са више довитљивости, богатијим од обичних станова. У њима сваког дана приређују гозбе које трају сатима, а понекад и до дубоко у ноћ. Изгледа да им сви око њих указују поштовање, а из суседних кућа доносе им животне намирнице, па им дарове доносе чак и из удаљених села. Мора се веровати да су неопходни и да својој врсти чине важне услуге, иако нам наша средства за посматрање још нису допустила да тачно утврдимо природу тих њихових услуга. Насупрот овима, има и других који се без престанка ужурбано крећу и трудно обрђу по великим просторијама препуним точкова што се ковитлају, у мрачним избама, око пристаништа, и на квадратићима земље коју рију од зоре до смираја сунца.

По свему бисмо претпоставили да раде по казни. Смештају их, наиме, у тескобне, прљаве и трошне колибе. На себи имају некакву безбојну материју. Њихова ревност у том њиховом штетном, или у најмању руку некорисном послу, толика је да једва доспевају да спавају и да једу. А њихов број према првима односи се као хиљада према један. Занимљиво је приметити да се та врста могла одржати све до наших дана под тако неповољним условима за свој развој. Уосталом, треба додати да, осим те карактеристичне упорности за њихово мучно прометање, они иначе изгледају безазлени и послушни, те се прилагођавају оним другима који су очигледно чувари а можда и спасиоци расе.”

10

Зар није чудновато да нам кошица на први поглед који у њу бацимо даје поуздан и дубок одговор, премда и ми у њу нејасно гледамо са висине једног другог света? Није ли дивно што нам њене сигурне грађевине, њени обичаји, њени закони, њена економска и политичка организација, њене врлине, па чак и свирепости, одмах откривају мисао или бога коме пчеле служе, а који није ништа мање законит, ништа мање разборит од сваког другог бога који се може замислити, иако је може бити једини кога још нисмо озбиљно обожавали, а чије је име будућност? У нашој људској историји понекад настојимо да оценимо снагу и моралну величину једног народа или једне расе, и при томе не налазимо друга мерила до мерила истражности и привржености идеалу, за којим тај народ тежи, и самопрегора са којим му се посвећује. А јесмо ли се често срели са идеалом који би био више у складу са жељама васионе, који би био непоколебљивији, узвишенiji, несебичнији, очигледнији и са још потпунијим и срчанијим одрицањем него што је у пчела?

Чудна ли си ти, мала републико! Тако логична и тако озбиљна, тако позитивна, тако до ситница тачна и тако штедљива, а ипак си жртва једног тако пустог и несталног сна! Народе мој мали, тако одлучни и тако велики, што се храниш тоцлотом и светлошћу и оним што је понајчишије у природи - душом цвећа, тим најјаснијим осмехом материје, том њеном најдирљивијом тежњом за срећом и лепотом, ко ће да нам каже истину о свим оним проблемима које си ти већ решио, а ми их тек имамо да решимо, ко ће да нам каже све оно што ти већ поуздано знаш, а ми тек треба да сазнамо? А ако је истина да ти те проблеме ниси решио разбором, да оно што поуздано знаш ниси стекао интелигенцијом, већ гоњен неким примитивним, слепим нагоном, на какву ли нас онда још нерешљивију загонетку нагониш? Мала моја наслобино, што си пуна вере и нада, и пуна тајни, зашто се стотина хиљада твојих девица лађа послова којих се ниједан роб човечијег рода никада није прихватио? Када бисте, пчелице моје, штеделе своје снаге, кад бисте мало мање заборављале саме себе, када бисте биле мало мање помамне у раду, угледале бисте и друго пролеће, и још једно лето; али, у оним величанственим тренуцима кад вас све цвеће дозива, изгледа као да сте обузете смртоносним неким пијанством рада и, сломљених крила, изнуреног тела покривеног ранама, ви пропадате готово све за мање од пет недеља.

Tantus amor florū, et generandi gloria mellis⁹,
узвикује Вергилије који нам у четвртој књизи својих *Георгика*, посвећеној пчелама, предаје у баштину наивне заблуде старих народа који су посматрали природу погледом још потпуно замагљеним због присуства умишљених богова.

Зашто се пчеле одричу сна, сласти меда, љубави, дивне доколице, док њихов крилати брат, лептир, у свему томе ужива? Не би ли и оне могле живети као и он? Глад их не гони на рад. Два или три цвета била би им довољна да се нахране, а за један сат оне обиђу две или три стотине цветова да саберу благо чије сласти никада неће окусити. Зашто се толико муче? Откуда им толико поуздане? Да ли сте дакле, пчелице, сигурне, да покољење за које умирсте заиста заслужује ту жртву, да ће оно бити лепше и срећније, да ће урадити нешто што ви нисте учиниле? Ми видимо ваш циљ; он је јасан као и наш: ви бисте хтели да живите у своме потомству све док буде било и саме земље. А какав је циљ тога великога циља и мисија тога живота који се вечно обнавља?

Али, не муче ли баш нас саме колебања и заблуде, нисмо ли баш ми детињасте сањалице које вам постављају некорисна питања? Могле бисте у вашем развоју постати и свемоћне и потпuno срећни, могле бисте се испети и на највише висине са којих бисте управљале законима природе, могле бисте, најзад, постати и бесмртне богиње, ми бисмо вас још запиткивали и од вас тражили да нам кажете чему се још надате, камо још желите да стигнете, где намеравате да се зауставите и да тада изајвите да више немате жеља. Ми смо тако створени да нас ништа не задовољава, да нам се чини да све изгледа без циља у себи, да ништа не може постојати просто, без неке скривене мисли. Зар смо до данашњег дана могли да замислимо ма и једног од наших богова, од најсуровијег до најразумнијег, кога нисмо одмах приморали да се запосли, натерали да ствара безброј бића и ствари, да тражи још хиљаду циљева изван себе самога? Зар ћемо се икад задовољити да мирно и за неколико сати представимо себи занимљив један облик делатности материје, па да одмах потом пригрлимо, без жаљења и чуђења, онај други облик који је несвестан, непознат, притајен, вечан?

Али не заборавимо нашу кошницу у којој рој полако губи стриљење, нашу кошницу која ври и из које се већ изливaju црни и треперави таласи, па као каква звучна ваза кипи под сунчаном јаром. Подне је. Рекло би се да у топлоти која влада скупљено дрвеће зауставља све лишће као што човек зауставља дах пред нечим врло благим, али врло озбиљним. Пчеле дају човеку који их гаји мед и миришљив восак; али од меда и воска можда још више вреди што му скрећу пажњу на лепоте јуна, што га напајају складним лепотама оних дивних месеца, што су сви догађаји у којима оне учествују везани за чисто небо, за славље цвећа, за најсрећније часове године. Пчеле су душа лета, часовник минута изобиља, хитра крила мириса што струје, дар зракова који лебде у простору, шапат уздрхтале светлости, песма атмосфере која се буди и одлази на починак, а лет им је видљиви знак, убедљива и музикална нота безбројних ситних радости које се рађају са топлотом и живе у светлости. Оне нам помажу да разумемо онај најинтимнији глас лепих часова природе. А ономе ко их је упознао, ко их је заволео, лето без пчела исто је тако невесело и празно као што би било без птица и без цвећа.

Ко први пут присуствује овој заглушки и немирној епизоди, ројењу једне снажне кошнице, биће прилично збуњен и бојажљиво ће јој прићи. Неће моћи ни препознати оне озбиљне и мирне пчеле из њихових радних часова. Само неколико тренутака раније видео их је како долећу са свих страна са поља, заузете као малограђанке које ништа не може одвратити од њихових домаћичких послова. Улазиле су оне у кошницу готово неопажене, изнурене, задихане, ужурбане, узбуђене, и, не сметајући притом ником, здравиле се у пролазу лаким знаком рилица са младим амазонкама стражаркама. Истоварујући

у журби сабрани мед, измењивале су највише три или четири вероватно преко потребне речи са понеком од младих носиља које се увек налазе у унутрашњем дворишту радионице; или су, пак, полазиле да саме истресу у пространим амбарима који окружују легло две тешке кошаре са цветним прахом, причвршћене о бедра, да би одмах потом полетеле даље, не марећи за оно што се дешава у радионицама, у одељењу за спавање лутака или у краљевској палати, не мешајући се, ни за тренутак, у све већу грају на тргу пред летом, који у часовима највеће оморине бруји од брбљања хладилица што се „титрају“ пред кошницом, како то пчелари веле.

15

Све се то данас изменило. Истина, известан број радилица полази и данас мирно у поља, као да се ништа неће дододити, враћа се с пољана, чисти кошницу, пење се у одаје легла не подајући се оном пијанству које је све друге пчеле обузело. Те радилице неће пратити материцу, оне ће остати у старом пребивалишту, да га чувају, да дворе и хране оних девет или десет хиљада напуштених јајашаца, осамнаест хиљада уљева, тридесет и шест хиљада лутака и седам или осам принцеза. Њима је поверен овај озбиљан задатак, не зна се ни по којем правилу, ни од кога, ни како. Верне том задатку, оне га извршују мирно и непоколебљиво. Више пута поновио сам овај оглед: једном бојадисавом материјом опрашио сам неке од тих кротких „пепельуга“, које се лако могу препознати по свом озбиљном и помало тромом држању у сред раздраганог народа, али сам врло ретко пронашао коју од њих у описаној гомили роја.

16

А поред свега тога, драж тога дана изгледа неодољива. То је дан махнитог жртвовања, можда несвесног али наређеног од неког бога, дан светковине меда, победе расе и будућности,

једини дан радости, заборава и лудила, једина недеља пчела. То је вероватно и једини дан у који се сите наједу и у пуној мери упознају сласт блага што га сабиру. Изгледају као затворенице ослобођене и неочекивано пренете у неку земљу у којој све буја и све се одмара. Помамне од радости, оне кличу и не владају виште собом. Оне, које никада не чине ниједан неодређен или некористан покрет, сада одлазе, долазе, излазе, улазе, па поново излазе час да би охрабриле своје сестрице, час да би виделе да ли је матица спремна, а час, опет, да стишају своје узбуђење због ишчекивања. Лете много више него обично, па свуд око пчелињака заталасају лишће великог дрвећа. Нема у њих више ни страха, ни брига. Нису више ни љуте, ни ситничарке, ни неповерљиве, ни раздражљиве, ни насртљиве, ни неукротљиве. И човек - тај њихов незнани господар, кога никад не признају за господара а који може да их подвргне својој власти само ако се прилагоди свим њиховим радним навикама, само ако уважава све њихове законе, само ако иде, корак по корак, оном браздом што је у животу оре њихов разбор, вечито управљен према добру сутрашњице, кога ништа не може збунити, ништа скренути с циља - , тај и такав човек може данас да им се приближи. Може он данас да подигне плавичасту и млаку завесу којом је обавијен у њиховом вртлогу што бруји, у руку може да их узме, да их узабере као какав грозд, јер су тако благе, тако питоме, као јато либела или ноћних лептирића. Тога дана оне су пресрећне, јер немају више ништа свога, јер се уздају у будућност, јер их не растављају од матице која у себи носи ту будућност. Због тога су тако срећне па се покоравају сваком, и не рањавају никога.

Али прави сигнал још није дат. У кошници је изванредна узрујаност и неред чији је смисао немогућно докучити. Иначе, када се врате кући, пчеле забораве да имају крила, па се свака држи скоро непомично, али не и беспослена, на саћу, на оном месту које јој је одређено према врсти њеног посла. А сада, као

да су помахнитале, крећу се од горе доле у збијеним круговима дуж управних зидова, те изгледају као неко тесто које подрхтава покретано нечијом невидљивом руком. Температура у унутрашњости кошнице нагло се диже, понекад дотле да восак на грађевинама омекша, те се оне изобличе. Матица, која обично никада не напушта средишни део саћа, трчи сада, сва ван себе и задихана, по горњој површини ужареног мноштва које се и само непрестано врти око себе. Да ли то чини због тога да би пожурила одлазак роја или да би га задржала? Заповеда ли она или преклиње? Шири ли она чудесно узбуђење или оно њу обузима? Према оном што знамо из опште психологије пчела, изгледа доста јасно да се ројење обавља увек против воље старе владарке. У основи, у очима аскетских радилица, које су њене кћери, матица је орган љубави, преко потребан и свет, помало несвестан а често и детињаст. Тако поступају с њом као што се поступа са мајком која је под старатељством. Према њој осећају поштовање и неограничену нежност, спремну и на јуначке подвиге. Њој је намењен најчистији, нарочито процећен и скоро потпуно сварљив мед. У њеној пратњи је увек одред пратилица, ликтора, како Плиније каже, које даноноћно бде над њом, олакшавају јој материнске дужности, припремају ћелијице у којима ће носити јаја, милују је и хране, чисте, па чак пруждире и њен измет. Ако је задеси и најмања незгода, глас о томе се постепено шири, и народ се слегне и почне да јадикује. Када се кошници одузме матица, и када се пчелс не могу надати да ће је заменити, било што иза себе није оставила унајпред одређено потомство, било што у кошници нема радиличких уљева млађих од три дана (јер свака радиличка ларва, којој је мање од три дана, може бити нарочитом храном преображен у матичину лутку; то је онај велики демократски принцип у кошници који изједначује преимућства унајпред одређеног материнства), када се, дакле, под таквим околностима, матица ухвати, затвори и однесе далеко од свога пребивалишта, и када њен нестанак буде примећен, - прође каткад два и три сата док за њега дозна сав пчелињак, јер је насеобина тако велика -, готово свугде обуставља се сав рад. Напуштају се пчелице младунице, један део

народа лута по кошници тамо-амо у потрази за својом мајком, други излеће напоље да је тражи; венци радилица које су запослене на градњи саћа прекидају се, те се и оне раздвајају, збирачице цветног праха не обилазе више цвеће, стражарке на улазу напуштају своја места, а туђице грабљивице и сви медни паразити, који вечно вребају да што улове, улазе и излазе слободно, јер више нико и не помишља на то да брани благо које је са толико мука скупљено. Мало по мало, насеобина сиромаши и постаје пуста, а њени обесхрабрени становници умиру у тузи и беди, иако тик поред њих све летње цвеће блиста у пуном свом сјају.

Али, ако им се њихова владарка врати пре него што је њен губитак постао свршена ствар и пре него што је постао ненакнадљив, пре него што је малодушност постала сувише дубока (пчеле су као и људи: нека несрећа и дуже очајање ломе њихов разбор и унизују њихов карактер), ако им се, dakle, после неколико сати матица врати, пчеле ће је дочекати изванредно и дирљиво. Све хитају да се скупе око ње, па је пенетрајући се једна на другу милују и дугим рилицама, које садрже још толико необјашњених органа, у пролазу је нуткају медом, пратећи је у бучној поворци све до краљевских одаја. У кошници, ред се сместа успоставља. Рад поново почиње од средишњих делова саћа, где је легло, све до најудаљенијих предњих просторија, где се смешта сувишак бербе. Збирачице излазе у густим редовима а враћају се често и за мање од три минута већ натоварене нектаром и цветним прахом. Медокрадице и паразити прогоне се или бивају поклани, пролази су поново прочишћени, а кошницом у славу присуства краљице поново тихо и једнолично одјекује оно пресрећно и тако нарочито зујање које је равно песми над песмама.

Има безброј примера привржености, потпуне оданости радилица својој владарци. У свима несрећама мале насеобине, кад поједино саће, па и цела кошница, буде разорено човековом

бруталношћу или незнањем, кад притисну хладноћа, глад, чак и болести, па народ у масама пропада, матица скоро увек бива спасена, и налазе је живу и под лешевима својих верних кћери. Јер све је оне заштићују, олакшавају јој бекство, својим телашцима граде јој бедем и заклон, чувају за њу најздравију храну и последње капи меда. И све док је у животу, ма колико да је велика несрећа, неспокојство неће овладати градом „чедних девица које срчу росу”. Можете им и двадесет пута једно за другим разбити њихово саће, узмите им двадесет пута њихову децу и храну, па вам ипак неће поћи за руком да у њих побудите сумњу у будућност. Биле десетковане смрћу, изгладнеле, сведене на малу чету која је једва у стању да своју мајку скрива пред очима непријатеља, оне ће реорганизовати правила насеобине, побринути се за најпотребније, изнова ће расподелити посао према ненормалним потребама тога несрећног тренутка и сместа ће прионути раду са таквом стрпљивошћу и ревношћу, са таквим разбором, таквом упорношћу, какве се ретко на том степену сретају у природи, ма да већина њених бића показује више одважности и самопоуздања од човека.

Да се малодушност отклони и задржи љубав коју имају према њој, није чак ни потребно да је матица у кошници: доволјно је да у часу своје смрти или одласка оставља ма и најслабији трачак наде у потомство. „Видели смо”, каже поштовани Ленгстрот, један од оснивача модерног пчеларства, „видели смо једну насеобину која није имала ни толико пчела да би њима могла прекрити саће од десетак квадратних сантиметара како настоји да запати матицу. Пуне две недеље пчеле су се надале да ће у томе успети. Када се, најзад, њихов број свео на половину, роди им се матица, али крила јој беху тако неразвијена, да није могла полетети. Иако је била немоћна, њене пчеле је нису двориле са мање поштовања. Недељу дана доцније остаде још само дванаестак пчела да најзад неколико дана потом ишчезне и матица остављајући на саћу неколико неутешних јадница.”

Између осталих, ево још једне околности коју су изазвала нечувена искушења што их наше данашње и тиранско мешање намеће несрећним али непоколебљивим јунакињама, околности у којој се најживље огледа последњи подвиг кћеринске љубави и самопрегора. Више но једном, као и сваки пчелар аматер, поручивао сам из Италије оплођене матице, јер је италијанска раса боља, снажнија, плоднија, вреднија и питомија од наше. Такве пошиљке пчела се врше у малим избушеним кутијама. У њих се ставља мало хране и матица са неколико радилница које се, ако је то могућно, одаберу између најстаријих - старост пчела дosta се лако познаје по њиховом светлијем, мршавијем, готово без маља телу, а нарочито по крилима која су истрошена и раскидана од рада -, да за време путовања хране, негују и пазе на матицу. Догађа се врло често да је већина радилица, када пошиљка стигне, подлегла. Једном су, чак, све поумирале од глади, али је матица и тада, као и увек, била здрава и снажна док је последња од њених пратилица пропала нудећи вероватно својој господарци, символу драгоцености и вишег живота но што је њен, последњу кап меда коју је чувала као резерву на дну своје гуше.

Приметивши ту, тако постојану љубав пчела према матици, човек је знао да искористи онај ванредни политички смисао, ону ревност у раду, ону њихову издржљивост, ону великодушност и страствено поузданје у будућност што из њих проистичу или су у њима скривене. Захваљујући тој љубави, пошло му је за руком последњих година да до извесног степена припитоми и против њихове воље, дивље ратнице, које иначе не уступају ни пред каквом страном силом, па чак и у своме несвесном робовању служе само својим сопственим, иако потчињеним законима. Може се веровати да заједно са матицом

човек држи у својој руци душу и судбину кошнице. Према томе како с њом поступа, како се, такорећи, с њом игра, човек, на пример, изазива или повећава, спречава или умањује рођење, сједињује или дели насеобине, управља исељавањем целих краљевина. Уствари, матица је само нека врста живога символа који, као и сви символи, претставља мање видљив а шири принцип о коме би пчелар морао да води рачуна ако не жели да се изложи понеком разочарању. Уосталом, ни пчеле се у томе не варају и не губе из вида, поред своје видљиве и пролазне матице, своју истинску, нематеријалну, вечну владарку која им је стално у мислима. Била та њихова мисао свесна или не, то нема значаја сем ако хоћемо да се нарочито дивимо пчелама које је у себи носе или природи која их је њоме обдарила. Ма где се налазила, у тим тако слабачким телима пчелица, или у великом, несхвртљивом телу природе, она је вредна наше пажње. А, узгред буди речено, кад бисмо обраћали пажњу на то да наше дивљење не потчињавамо толико појединостима места или постајања, не бисмо тако често пропуштали прилику да у чуду отворимо очи, а ништа није спасоносније но баш тако их отворити.

21

Можда ће неко рећи да су све то смела нагађања, сувише људска, и да пчеле вероватно немају никаквих таквих мисли, а да су они појмови о будућности, о љубави расе, и толики други које им приписујемо, уствари само облици у којима се у њих испољавају нагон за самоодржањем, страх од патње и од смрти, наклоност за уживањем. Слажем се с тим: све то је, ако се жели, само начин изражавања, па му стога и не придајем велику важност. Једино што је у овом случају извесно - као што је то једино извесно у свему што о томе знамо -, то је тврђење да се пчеле у овој или оној прилици понашају према својој материци на овај или онај начин. Све остало је тајна око које се могу чинити више или мање пријатне или оштроумне претпоставке. Али кад бисмо говорили о људима онако како би може било мудро

да говоримо о пчелама, да ли бисмо имали права да кажемо и о њима штогод више? И ми се повинујемо извесним потребама живота, чарима задовољства или ужасу патње, а оно што зовемо нашим разбором има исти корен и исту задаћу као и оно што називамо нагоном у животиња. Ми вршимо извесне радње верујући да су нам познате њихове последице, ми им се потчињавамо хвалећи се да смо продрли у њихове узроке боље од њих самих. Но поред свег тога што та претпоставка не почива ни на чему што се не би могло оборити, те радње су малобројне и рстке кад се упореде са силним мноштвом других, а све оне, и најпознатије и најнепознатије, најсићушније и највеличанственије, најближе и најудаљеније, све се оне обављају у мрклој ноћи у којој смо ми врло вероватно исто тако слепи као што претпостављамо да су слепе пчеле.

„Ваља приznати”, каже негде Бифон, чија је срџба на пчеле доста смешна, „ваља признати да ове муве, кад би се посматрале једна по једна, имају мање духа од иса, мајмуна и већине животиња; ваља признати да су непослушније, мање одане, неосетљивије, укратко да је у њих мање људских својстава, а онда и то да њихова првидна разборитост долази само одатле што су удружене; али ни за само то удрживање није потребан никакав разбор, пошто се пчеле не удружују из некаквих моралних побуда, јер оне живе у заједници и без свога пристанка. То друштво је, dakле, само један физички скуп без свести и моћи расуђивања који је природа одредила. Одједном и на истом месту, матица рађа десет хиљада јединки своје врсте. Да су те јединке и хиљаду пута глупље но што то претпостављам, да би могле само да се одрже у животу биле би приморане да на неки начин уреде међусобне односе. Пошто све оне једнако делају, једне као и друге, са подједнаким снагама, баш због тога што су почеле једна другој да наносе штету, доћи ће ускоро до тога да је добро да међусобно једна другој шкоде што је могућно мање, то јест да се међусобно помажу.

Изгледаће, дакле, као да се разумевају и да раде на испуњењу истога циља. Онај који их посматра ускоро ће им приписати намере које немају и дух који им недостаје, пожелеће да објасни сваки њихов чин, да изнесе побуду сваком њиховом покрету, а из тога ће произићи безбројна чуда и необична мудровања. Пошто је ових десет хиљада јединки дошло на свет у исто време, пошто су се све оне преобразиле готово у исто време, оне неће ни моћи поступати друкчије него да исто раде, а ако имају још и мало смисла да прихвате заједничке навике, да између себе поделе посао, да се добро осећају у заједници, да се старају за свој стан, да се у њега враћају пошто су га напустиле, итд. - ето откуд долази она архитектура, геометрија, ред, предвиђање, љубав према отаџбини, једном речју: насеобина; а, као што се види, све то почива на дивљењу посматрача.”

Овај начин да се објасни живот наших пчела зацело је сасвим друкчији. У први мах, он би могао изгледати природнијим, али није ли баш због тога тако јасан што, уствари, ништа не објашњава? Прећи ћу преко стварних заблуда наведеног текста; али, ако се пчеле у потребама заједничког живота тако споразумевају међусобно да једна другој шкоди што је могућно мање, зар већ то не претпоставља известан разбор? Зар нам он неће изгледати још значајнијим ако изближе испитамо на који начин тих „десет хиљада јединки” раде избегавајући да једна другој наносе штете, па чак стижу и да се међусобно помажу? Па није ли иста таква и наша историја? Зар се све оно о чему говори стари и горопадни природњак не би тачно могло применити и на сва наша људска друштва? Наша мудрост, наше врлине, наша политика нису ништа друго до опори плодови преке нужде коју је тек наша уобразиља позлатила, и немају другог циља до да наш егоизам учине корисним, да деловање сваког појединца, по природи штетно, управе општем добру. А затим, да поновимо још једном: ако се пчелама одриче свака мисао, свако осећање, које им ми приписујемо, не мари ништа шта остаје предмет нашег дивљења. Ако се сматра да није разборито да се дивимо пчелама, ми ћemo се дивити природи; доћи ће једном час кад нам више нико неће моћи отети то наше

дивљење, а ми нећемо ништа изгубити тиме што смо узмакли и чекали.

Било како му драго, а да не бисмо напустили нашу прстеноставку, која има бар ту добру страну што у нашем духу повезује извесне радње које су у стварности очигледно повезане, пчеле у својој материци много више обожавају безграницну будућност своје расе неголи баш њу саму. Пчеле нису баш тако преосећајне, и кад се која од њих врати с посла тако тешко рањена да друге држе да им више неће моћи бити од неке користи, избацију је из кошнице без икакве милости. А, међутим, не може се рећи да ипак према својој мајци не осећају неку личну оданост. Распознају је међу свима. Чак и онда када је остало, јадна, осакаћена, стражарке на вратима никада неће допустити непознатој материци да продре у кошницу, ма колико она изгледала млада, лепа и плодна. Истина је да је ово једно од основних начела њиховог поретка од кога се само понекад одступа, у време обилне паше, у корист понеке туђице радилице кад је ова добро натоварена храном.

Кад је материца постала потпуно јалова замењују је другом пошто су одгајиле известан број принцеза. Али шта тада раде са старом владарком? Не зна се тачно, али пчелари су катkad на саћу налазили дивну материцу, у пуном цвату младости, а сасвим на дну кошнице, у каквом мрачном углу, стару „господарицу“ - како је називају у Нормандији -, где чами омршавела и узета. Изгледа да су у томе случају пчеле морале да је до краја штите од мржње снажне супарнице која ни о чему другом не сања но само о њеној смрти, јер се материце између себе стражарито мрзе и устремљују се једна на другу чим се нађу две под истим кровом. Могло би се, dakле, радо поверовати да пчеле на тај начин обезбеђују најстаријој неку врсту скромног и тихог уточишта да би у њему, у каквом забаченом кутију насеобине, докрајчила своје дане. И опет се налазимо пред једном од хиљаду загонетака воштанога краљевства, и још једном имамо

прилике да утврдимо како ни у политици пчела, а ни у њиховим навикама, нема ничег неминовног и ускогрудог, и како се оне повинују побудама које су много сложеније од оних за које верујемо да их познајемо.

24

Али ми свакога часа кршимо законе природе који би пчелама могли изгледати најсталнији. Ми их свакога дана стављамо у положај у коме бисмо се сами нашли када би неко око нас нагло укинуо законе теже, простора, светlostи или смрти.

Шта ће оне, дакле, учинити ако се на силу или на превару уведе у њихову насеобину друга матица? У природи се такав случај, откада пчеле постоје, захваљујући стражаркама на улазу, никада није догодио. Оне нимало не губе главе и знају да измире, најбоље што је могућно у чудесном стицју прилика, два основна начела која уважавају као какве божанске одредбе. Прво основно начело је начело материинства *једне* матице, које се не крши никада, осим у случају када је владајућа матица јалова (па и у томе случају сасвим изузетно). Друго начело је још чудније: иако га пчеле не могу прекорачити, могу га, тако да кажем, фарисејски заобићи. То је начело неке врсте неприкосновености којом је обавијена свака краљевска личност, било каква да је. Пчелама би било лако да избоду матицу - уљеза са хиљаду отровних жаока; она би зачас подлегла, а пчеле би имале само да њен леш да извуку из кошнице. Али, иако им је жалац увек спреман, иако се њиме служе сваког тренутка када се бију између себе, када убијају трутове, непријатеље или паразите, *никада ћа неће пошегнути на матицу*, као што га ни матица никада неће пустити на человека, ни на иску животињу, ни на обичну пчелу; своје краљевско оружје, које није право као у радилица већ савијено као сабља димискија, она ће извући тек онда када се сукоби са себи равним, то јест са другом матицом.

Како изгледа, ни једна пчела се не усуђује да на себе прими тај грозни чин, то непосредно и крваво убиство матице, и због тога, кад прилике траже да за вољу доброг реда и

благостања насеобине једна матица погине, оне се труде да њеној смрти пруже изглед природне смрти: оне раздељују злочин на безброј делова, и тако он постаје анониман.

„Оне запакују“ тада страну владарку, - да се послужим техничким изразом пчелара -, а то значи да је потпуно покрију својим безбројним и испреплетеним телима. Тако начине искучвасту живог затвора у којем заробљеница не може више да се креће, па је у њему држе, ако је потребно, и двадесет и четири часа, све док не умре од глади или се не угуши.

Ако се у том тренутку приближи законита матица, па њушећи супарницу покаже се расположеном да је нападне, сместа ће се пред њом отворити ти помични зидови тамнице. Пчеле ће се поставити у круг око двеју душманки, па ће пажљиво али непристрасно присуствовати тој јединственој борби, не учествујући у њој. Јер једино мајка има права да потегне жалац на мајку и чини се као да једино она која у својој утроби носи готово милион живота има права да једним јединим ударцем зада скоро милион смрти.

Али ако се борба продужи без резултата, ако се два савијена жалца узалуд одбијају са тешких, тврдокорних оклопа, пчеле ће зачас шчепати и задржати матицу која буде испољила вољу да бежи, била то законита или туђица, па ће је поново бацити у затвор који бруји од њихових телашаца, све док се не покаже вољном да поново ступи у бој. Ваља додати да је у многочленим изведеним огледима ове врсте готово увек матица - владарка односила победу, било стога што је, осећајући се код своје куће, међу својима, имала више срчаности и жара од своје противнице, било пак стога што су пчеле, иако непристрасне у тренутку борбе, биле мање непристрасне у начину на који су затварале две супарнице, јер њихова мајка као да се није много напатила у том затвору док је матица-туђица из њега излазила скоро увек видљиво повређена и ослабљена.

Један сасвим прост оглед показује, боље од свега другог, како пчеле препознају своју матицу и колико су јој привржене. Ако извадите матицу из кошнице, ускоро ћете видети како у њој настају појаве тешког неспокојства и крајње невоље, које сам описао у једном од претходних поглавља. Ако јој после неколико часова вратите исту матицу, све ће јој кћери похитати у сусрет нудећи је медом. Једне ће јој начинити шпалир на путу којим буде пролазила, док ће друге, спуштених глава а уздигнутих задака, образовати пред њом велике полукругове, непомичне али звучне, и певати свакако химну у част срећнога повратка, која у њиховим краљевским обредима, могло би се рећи, обележава свечано поштовање или блажену срећу.

Али, немојте се ни надати да их можете преварити и да имместо законите матице можете подметнути матицу-туђицу. Чим буде учинила неколико корака, озлојеђене радилице дотраћаће са свих страна. Зачас ће је дограбити, опколити и бацити у онај страшни, бучни затвор, чије ће живе зидове упорно замењивати - тако би се могло рећи - све до њене смрти, јер се у оваквим случајевима готово никада и не дешава да матица - туђица жива из њега изађе.

Због тога увођење и замењивање матице претставља за пчелара једну од великих тешкоћа. Занимљиво је видети каквој све дипломатији, каквим заплетеним лукавствима мора човек да прибегне да би наметнуо своју вољу и обмануо ове тако проницљиве али увек добронамерне инсекте, који дирљивом храброшћу дочекују и најмање очекиване догађаје, јер у њима не виде ништа друго до само нову, али фаталну ћуд природе. У цеој тој дипломатији и очајном метежу, до кога доста често доводе та смела лукавства, човек се из искуства увек поуздаје у диван практичан смишо пчела, у неисцрпну ризницу њихових закона и њихових чудесних навика, у њихову љубав према реду, миру и општем добру, у њихову верност према будућности, у ону тако спретну одлучност и тако озбиљну несебичност њихова карактера, нарочито ону постојаност којом испуњују своје

дужности, а коју ништа не може заморити. Али детаљи о свим овим поступцима спадају већ у студије о пчеларству и њихово излагање на овом месту одвело би нас сувише далеко.¹⁰

А сад да завршимо о личној оданости пчела према матици, о којој смо раније расправљали. Ако је вероватно да она заиста постоји, извесно је тако исто да је сећање на матицу краткога века. Ако пожелите да матицу - мајку поново уведете у њено краљевство, из кога је била изгнана на неколико дана, њене разјарене кћери дочекаће је тако да ће бити потребно да се пожурите како би је спасли од бацања у тамницу смрти, у којој се кажњавају незнане матице. Пчеле су, наиме, имале времена да десетину станова радилица претворе у матичњаке, тако да будућност расе није виште у опасности. Та њихова оданост расте или опада према томе како матица претставља ту будућност. Када матица - девица обавља онај пун опасности обред „свадбеног лета”, често се може видети како се њене кћери толико узнемирије да ће је изгубити да је све прате на томе трагичном и далеком лету у потрази за љубављу, о чему ћу говорити мало доцније. То оне, међутим, не чине никада ако смо се потрудили да им пружимо комадић саћа са ћелијама младог легла, јер у њему налазе наду да ће моћи одгајити друге мајке. Оданост се може претворити чак у бес и мржњу ако њихова владарка не испуњава све дужности према замишљеном божанству које бисмо могли назвати будућим друштвом, а које оне замишљају много живље него ми. Дешавало се, на пример, да су пчелари из различитих разлога спречавали матицу да се приједори роју, задржавајући је у кошници помоћу једне решетке кроз коју витке и окретне радилице лако пролазе и не слутећи ништа, док јадна робињица љубави, знатно тежа и крупнија од својих кћери, не може кроз њу да прође. Кад при првом изласку пчеле утврде да матица није пошла за њима, враћају се у кошницу, грде, гурају и очвидно злостављају несрћну затвореницу, оптужујући је, јамачно, да је лена,

претпостављајући, можда, да је мало слабоумна. При другом изласку изгледа њена зла воља очигледном, срђба се повећава а злостављања постају суворија. Најзад, при трећем изласку, сматрајући да је матица неповратно неверна свом посланају и будућности расе, скоро увек осуђују је на смрт у краљевском затвору.

Као што се види, све је подређено тој будућности са толико предвиђања, толико склада, толико неумитности, толико спретности у објашњавању и искоришћавању прилика да човек застаје задивљен нарочито када помисли како мора непредвиђено и натприродно да изгледа пчелама наше непрестано мешање у њихове домове. Можда ће когод рећи да у последњем случају оне врло рђаво тумаче немоћ матице да их прати. А зар бисмо ми били много оштроумнији кад би се какав разбор, потпуно различит од нашег, а са телом тако горостасним да његове покрете не бисмо били у стању да схватимо баш као ни покрете какве природне појаве, забављао тиме што би нам постављао сличне замке? Није ли нам било потребно неколико хиљада година да пронађемо довољно прихватљиво објашњење грома? Сваки разбор је успорен чим изађе из своје сфере, увек ограничене, и кад се нађе пред догађајима које он није покренуо. Уосталом, кад би оглед са решетком постао општи и кад би се и даље изводио, није извесно да га пчеле не би најзад разумеле и отклониле све његове незгоде. Оне су већ разумеле доста других проба и њима се врло довитљиво користиле. Тако на пример, покушај са „покретним саћем“ или оним маленим оквирима, кад их приморавамо да своје залихе меда остављају у кутијице симетрично поређане, или, још боље, онај изванредан покушај са „вештачким саћем“ у коме су ћелије обележене само тананим воштаним вијугама, чију су корисност пчеле одмах схватиле и које марљиво развлаче, те тако граде, не трошећи улудо ни грађе ни рада, савршене ћелије. Не налазе ли оне у свима приликама, сем оних које им изгледају као замке

које им је разапео неки злобан и подмукао бог, понајбоље и једино могуће људско решење? Навешћемо једну од природних згода, али ипак изузетних, кад се пуж или миш увуку у кошницу и ту бивају убијени. Шта ће пчеле учинити да би се отарасиле леша који би убрзо окужио ваздух? Ако не могу да га избаце напоље или да га раскомадају, методично и херметички ће га затворити у праву правцату гробници од воска и лепа¹¹, која чудно стрши међу обичним грађевинама насеобине. У једној од својих кошница нашао сам прошле године три таква гроба, један до другог, који су, као и ћелије у сађу, имали заједничке преградне зидове, да би се уштедело што више воска. Мудре гробарке подигле су те хумке над остацима три баштенска пужића које је неко дете било убацило у њихову кошницу. Иначе, када су у питању пужеви, пчеле се обично задовољавају тиме да воском покрију отвор љуштуре. Али овог пута, пошто су школјке биле више или мање разбијене или напрсле, оцениле су да је много простије целе их затрпати; а да та гомила, која заузима доста места, не би ометала кретање на улазу, пчеле су прокрчиле кроз њу известан број ходника тачно одмерених не према своме, већ према расту трутова који су отприлике два пута већи од њих.

Зар ово, и случај који ћемо одмах изнети, не допушта да се верује да би пчеле једнога дана могле разумети разлог због кога матица не може за њима да прође кроз решетку? Оне расположу врло сигурним осећањем за размере и простор потребан телу да би се могло кретати. У крајевима у којима су силно намножени они грдни лептири мртвоглавци (*Acherontia Atropos*), на улазу у кошницу пчеле граде воштане стубиће између којих ноћни пљачкаш не може да провуче свој огромни трбух.

Али доста о томе! Не бих скоро завршио ако би требало да исцрпем све примере. Да би се укратко изложила улога и положај матице, могло би се рећи да је она заробљено срце насеобине чија је интелигенција окружује. Она је једина

владарка, али исто тако и краљевска служавка, заробљена чуварка и одговорна претставница љубави. Њен је народ служи и обожава, не заборављајући притом да се не потчињава њеној личности већ послашу што га испуњује и судбини коју она претставља. Мучно би се нашла иједна људска заједница чији би програм обухватао тако знатан део тежњи наше планете; једна демократија у којој би независност у исто време била савршенија и разумнија, а потчињеност потпунија и свеснија. Али би се исто тако тешко нашла и заједница у којој би жртве биле још теже и још више безграницне. Немојте мислiti да се ја дивим тим жртвама исто толико колико и њиховим резултатима. Природно, било би пожељно да се до тих резултата може доћи и са мање патњи, и са мање одрицања. Али кад се тај принцип већ прими, - а може бити да је он неопходан у мисли наше планете -, мора се признати да је његова организација изванредна. Важила за људе нека друга истина или не, у кошници живот се не сматра низом часова више или мање пријатних, у којима ће бити мудро да се замрачују и загорчују само они минути који су потребни за његово одржавање, већ као велика заједничка дужност, строго подељена међу све, према будућности која без прекида непрестано одмиче откад свет постоји. У кошници се свако одриче више од половине своје среће и својих права. Матица се одрекла светлости дана, цветних чашица и слободе; радилице љубави, четири или пет година живота и блаженства да буду мајке. Матичин мозак се сасвим смањио на рачун органа за расплођавање, а у радилица ти исти органи су закржљали у корист њихове интелигенције. Било би нетачно тврдити да волја не игра било какву улогу у томе одрицању. Истина, радилица не може да изменi своју сопствену судбину, али она управља судбином свих лутки које је окружују и које су посредно њене кћери. Видели смо да би свака радиличка ларва могла постати матицом, кад би била храњена краљевском храном и становала у матичњацима; а исто тако да би и свака краљевска ларва, ако јој се промени храна и смањи ћелија, могла бити претворена у радилицу. Ти тајanstveni преображаји и врше се свакога дана у злаћаном мраку кошнице. Не дешавају се они случајно, њих омогућује и развија вечито будна мудрост,

водећи рачуна о свему оном што се дешава ван насеобине, као и о свему ономе што се догађа између њених зидова, - мудрост чију дубоку отвореност и озбиљност једино човек може да злоупотреби. Наступи ли ненадано изобиље цвећа, расцвета ли се на брежуљцима или обалама река нова паша, остари ли матица или постане ли мање плодна, намножи ли се народ толико да се осети стешњен, ви ћете већ видети како се граде матичњаци. Ако паша изневери или се кошница увећа, исти ти матичњаци биће разорени. Њих ће пчеле често чувати све док млада матица не буде полетела на свој свадбени лет и са успехом га обавила, а уништиће их кад се буде вратила у кошницу, вукући са собом, као какав трофеј, неотклоњиви знак свога оплођења. Где је та велика мудрост која тако тачно оцењује садашњост и будућност и за коју оно што још није видљиво више значи од свега онога што се види? Где се налази та безимена разборитост која бира и одбија, уздиже и понизује, која би толике радилице могла да учини матицама, а која од толиких мајки ствара народ девица? На другом смо месту рекли да се она налази у „духу кошнице”, али, на крају крајева, где да тражимо тај „дух кошнице” ако не у скупу радилица? Није, можда, било ни потребно тако пажљиво посматрати обичаје краљевске насеобине, да бисмо се уверили да је он заиста у томе скупу. Да смо само, као што су то учинили Дижарден, Брант, Жирар, Фогл и толики други ентомологи¹², ставили под микроскоп поред доста празне матичине лубање и прекрасне главе трута на којој се блиста двадесет и шест хиљада очију, и малу, недопадљиву и забринуту главу девице - радилице, видели бисмо да у тој мајушној глави раде вијуге највећег и најдовитљивијег мозга кошнице. То је, чак, после човековог, у једном другом смислу и са другачијом организацијом, најлепши, најсложенији, најосетљивији, најсavrшенији мозак у природи¹³.

И овде је, као и свуда у устројству света које ми познајемо: где је мозак, тамо је и углед, истинска снага, мудрост и победа. И овде, тај готово невидљиви делић оне тајanstвене честице потчињава себи и организује материју и зна да себи извојшићи једно мало, али победничко и стално место усред огромних и непокретних сила ништавила и смрти.

А сада, вратимо се нашој кошници у којој се пчеле роје, и где се није чекало да завршимо ова размишљања да би се дао знак за полазак. У тренутку кад је тај знак дат, рекло би се да се одједном широм отварају све градске капије под неким изненадним и махнитим ударом, а да из њих почиње да бежи, или боље рећи да шикља, према броју отвора, црна маса у два, три или четири млаза; права, затегнута као стрела, уздрхтала и неиспрекидана, она се одмах у простор излива и шири као звучна мрежа испреплетена од стотине хиљада уздрхталих и прозрачних крила. Неколико минута та мрежа лебди над пчелињаком, изазивајући чудесно зујање, као да је од прозрачне свиле и као да је хиљаде муњевитих прстију непрестано кидају и поново плету. Таласа се и колеба, подрхтава као какав вео радости који неке невидљиве руке држе на небу и, рекло би се, да га савијају и одвијају од цвећа на земљи до небесног плаветнила, чекајући на долазак или на одлазак неког бића достојног поштовања. Напослетку, један крај се спушта, други се издига, четири краја сјајног плашта, препуног сунца, стежу се тада уз песму, па, као они паметни столњаци из вилинских прича који лете преко обзорја да би испунили нечију жељу, полети тада и рој. Лети у пуном свом броју, већ уклупчан, да својим телима прекрије свету весницу будућности, на липу, крушку или врбу, на коју се матица прибила како какав златан клин, о који се сада звучни таласи роја један за другим каче, вијући око ње бисерно ткиво што се блиста у сјају крила.

Затим поново завлада тишина. Све оно силно комешање, и онај страшни вео који се чинио као да је сав изаткан од небројених претњи и бескрајнога беса, па онај заглушујући златни град што је, стално лебдећи, без престанка одјекивао по целој околини, - све се то, тренутак касније, претвори у један велик, безазлен и миран грозд, обешен о грани дрвета. А на њему хиљаде и хиљаде малих бобица, живе али непомичне, стрпљиво чекају на повратак пчела-извидница што су отишле у потрагу за новим склоништем.

То је прва етапа роја - „првенац“. На челу му је увек стара материца. Рој се обично спушта на какво дрво или грм у најближој околини пчелињака, пошто је материца отежала од својих јаја, али светлости није видела од свог свадбеног лета или од лањског рођења, па се због тога још устеже да се отисне у простор, и чак изгледа као да је заборавила да се користи својим крилима.

Пчелар најпре причека да се рој добро смотра у клупче. А затим, пошто је претходно загњурио голе руке до лаката у хладну воду, са широким сламним шеширом на глави (јер и најбезазленија пчела неминовно пушта жаоку чим залута у косу, верујући да се ухватила у замку), али, ако је искусан, без маске и мреже, хвата рој тресући снажно грану о којој виси над изврнутом кошициом. Тешко, као зрео плод, грозд нада у њу. Или, ако је грана сувише јака, пчелар с ње кашиком захвата из гомиле и пуне кашике пчела истреса као жито где зажели. Он нема да се плаши пчела које брује свуда око њега и које му у гомилама покривају руке и лице. Слуша песму њихова заноса која нимало не потсећа на песму њихова беса. Не треба да се плаши да ће се рој разделити, разгневити, распрушити или умаћи. Рекох већ: тај дан је дан славља тајанствених радилица, и њихово поверење ништа не може нарушити. Оне су се одвојиле од блага које је стојало под њиховом заштитом, и више не препознају своје непријатеље. Питоме су, јер су блажене, а не зна се зашто су срећне; па ипак, оне само испуњују закон. Сва бића доживљују тако тренутак слепе среће, којим их природа обдарује када жели да постигне своје циљеве. Не чудимо се нимало што и пчеле она залуђује; та и нас саме, који је већ вековима посматрамо мозгом савршенијим од њиховог, и нас залуђује, па и данас још не знамо да ли је благонаклона, равнодушна или подло свирепа.

Рој ће остати тамо где је материца пала. Па ако падне у кошицу, све пчеле ће, чим открију где је, поврвети у дугим црним низовима ка њеном заклону. Док већина продире у њега

у журби, многтво других пчела зауставља се часком на прагу непознате капије, па се постављају у кругове свечаног весеља из којих обично поздрављају срећне догађаје. Оне „добују на збор”, кажу сељаци. У истом тренутку, неочекивано скровиште је прихваћено, и претражено до најмањих кутића; положај новог прибежишта у пчелињаку, његов облик и боја уочени су и урезани у хиљаде и хиљаде малих, мудрих и поузданних памћења. Сви белези у околини брижљиво су побележени, нова насеобина већ постоји у дубини њихових јуначних у образиља, а њено место означене је у духу и срцу свих њених становника. А међу зидовима кошнице, у част присуства краљице већ одјекује химна љубави, док рад почиње.

31

Ако човек рој не ухвати, његова историја се овде не свршава. Рој и даље виси о грани све док се не врате радилице које врше службу крилатих извиђачица или коначарки, а које су се већ у првим часовима ројења распршиле на све стране да пронађу нов стан. Оне се враћају, једна за другом, и подносе извештај о својој мисији. А пошто нам је немогућно да продремо у мисли наших пчела, потребно је да људски објаснимо призор коме присуствујемо. Вероватно је, дакле, да се њихови извештаји слушају са пажњом. Једна очевидно хвали неку дупљу, друга истиче предности неке пукотине у староме зиду, шупљине у каквој пећини или каквој напуштеној јазбини. Често се догађа да се скупштина колеба и да већа све до сутрадан ујутру. На крају се избор обавља, сагласност се постиже. А у одређеном тренутку, цео рој се ускомеша, поврви, распадне и распрши. Таласасти облак устреми се тада у правој линији према једном одређеном или врло удаљеном циљу, у силовитом и непрекидном лету, који сада не зна ни за какве препоне, преко плотова и житних пољана, преко поља лана, пластова, рибњака, села и река. Човек ретко кад може следити рој у овом његовом другом раздобљу: он се враћа у природу, а ми губимо сваки траг његове судбине.

ОСНИВАЊЕ НАСЕОБИНЕ

1

огледајмо радије шта је са ројем који је пчелар стресао у подметнуту кошницу. А пре свега сетимо се жртве коју је поднело педесет хиљада девица што по Ронсаровим речима:

Имају племенито срце у маломе телу

Задивимо се још једном храбrostи што им је потребна да поново отпочну живот у тој пустоши у коју су, ево, запале. Зaborавиле су пун изобиља и величанствени град у коме су се родиле, где им је живот био тако сигуран, тако дивно уређен, где им је сок свега цвећа које се сунца сећа допуштао да се потсмејавају претњама зиме. Оставиле су онде, успаване на дну њихових колевки, хиљаде и хиљаде кћери које никада више неће видети. Поред огромног блага што су га скupиле, воска, лепа и цветног праха, оставиле су онде и више од сто и двадесет ливара меда¹⁴, што значи дванаест пута више него што тежи цео њихов народ, готово шест стотина хиљада пута толико колико тежи свака пчела, што би за нас представљало четрдесет и две хиљаде тона намирница, - целу једну флотилу великих лађа кратких нај-драгоценјим и најсавршенијом храном коју знамо; јер, мед је за пчеле у неку руку животни еликсир, нека врста млеча, који тело усваја непосредно, готово без губитка.

А овде, у новом боравишту, неманичега: ни капи меда, ни мрве воска, никаквог путоказа ни ослонца. Тужна је то голотиња огромне грађевине која има само кров и зидове. Зидови, обли и глатки, скривају само мрак, а горе грдан округао свод надвија се над празнином. Али пчела не зна за некорисна

јадања; у сваком случају не задржава се на њима. Њена ревност за радом, далеко од тога да је ослабљена искушењем које би скрхало сваку другу храброст, већа је него икада. Тек што је кошница поново усправљена и постављена на своје место, тек што се почело стишавати метеж после бучног пада, а већ се види како у замршеној гомили пчела настаје јасна и потпуно неочекивана подела. Као војска која поступа по издатој заповести, највећи део пчела почиње да се пење у густим низовима уз усправне зидове грађевине. Кад прве стигну у кубе закаче се о свод ноктима својих предњих ногу; оне које долазе за њима прикаче се за прве, и тако се каче редом све док се не створе дуги ланци, којима се мноштво успиње без престанка, као преко каквог моста. Ти се ланци постепено умножавају, појачавају, бесконачно преплићу и претварају у венце; а како се безброј пчела и даље пење без престанка, ти венци се претварају у густу, троугласту завесу, или, боље рећи, у чврсту и обрнуто постављену купу, чије је теме привезано о врх кубета и чија се основица спушта до половине или две трећине укупне висине кошнице. А тада, пошто се и последња пчела коју неки унутрашњи глас зове да се придружи овој групи припојила завеси обешеној у мраку, пењање престаје. Мало по мало у кубету замире сваки покрет, а чудесна, изврнута купа сатима чека на тајanstвени почетак вонштаног лучења у тишини за коју би се могло рећи да је побожна и у непомичности која изгледа језива.

За то време, преостале пчеле, то јест све оне које су остале на дну кошнице, испитују зграду и лађају се нужних послова, не марећи за стварање чудесне завесе, са чијих набора тек што се није спустио чаробан један дар, не показујући вољу, чак, ни да јој приђу.

Под је брижљиво почишћен. Сваки суви листак, свака гранчица, свако зрнце песка, све је то однето далеко, јер чистоћа у пчела иде до маније, и кад им, усред циче зиме, велике хладноће не допуштају да на дуже време излете да би се прочистиле, да предузму „лет чистоће”, како се то каже у пчеларству, тад радије у гомилама падају као жртве страшних болести утробе пре него што би запрљале кошницу. Само су

трутови непоправљиво немарни, и бестидно покривају саће изметом, па су радилице приморане да га без престанка иза њих чисте.

Кад је кошница почишћена, пчеле из ове непосвећене групе, која се не меша у ону купу што виси као у каквом заносу, отпочину брижљиво да облепљују доње делове зидова заједничког стана. Пошто су, затим, прегледале све пукотине, испуниле их и обложиле лепом, отпочеле су, од врха до дна кошнице, премазивање зидова. Стража на улазу поново је постављена, и убрзо затим известан број радилица излеће у поља и враћа се отуда натоварен нектаром и цветним прахом.

2

Пре него што подигнемо наборе тајанствене завесе иза које се полажу темељи правога дома пчела, покушајмо да себи створимо претставу о томе колико ће разбора бити потребно нашем малом народу бегуници, колико правилности у одмеравању, колико ли рачунања и умешности да уреди ново уточиште, да се у празном простору обележи план града, да се у њему логично одреде места за зграде које ваља подићи, и то што је могућно штедљивије и брже, јер се материји жури да носи јаја и већ их просипа по земљи. Притом, у том лавиринту најразличитијих грађевина, које су засада само замишљене а чији је облик по нужди неуобичајен, не треба губити из вида законе вентилације, стабилности, постојаности. Треба имати у виду и отпорност воска и својства хране која ће се остављати, као и то да прилаз буде приступачан. Ваља такође имати у виду и навике владарке, па у неку руку унапред одређен, органски најцелисходнији распоред стваришта, кућа, улица и пролаза, и много других проблема, које нећемо набрајати, јер би одвећ дуго трајало.

Али облик кошница које човек пружа пчелама стално се мења: од дупље у стаблу каквог дрвета или валька од печене земље, који се и данас употребљава у Африци и у Азији, преко класичне сламне звонаре, која се виђа усред сунцокрета, флокса

и трандофиља под прозорима или у баштама поврћа већине наших сеоских газдинстава, па све до правих радионица данашњег покретног пчеларства. А у овима се понекад нагомила и више од стотину и педесет килограма меда у три или четири спрата саћа, које је уоквирено и смештено по спратовима једно над другим, тако да се може лако вадити и уопште лако руковати њиме, истrestи из њега мед центрифугалном силом помоћу турбине и вратити га на место, баш као што би се урадило са књигом у добро уређеној библиотеци.

Човекова пушка ћудљивост или жеља за стицањем доводи једнога дана послушни рој у један од тих замршених станова. Сада је ствар пчелице да се у њему снађе, да се оријентише, да измени планове који би, по природи ствари, били заправо непроменљиви, и да у том необичном простору означи положај зимских магацина чија топлота не сме надмашити зону топлине што је шире упола укочени народ. Најзад, она мора предвидети тачку око које ће се окупити ћелијице легла, чије место, да би се избегла несрећа, треба да је скоро непроменљиво: ни сувише високо, ни одвећ ниско, ни сувише близу, а ни одвећ удаљено од врата. Пчела је дошла, претпоставимо, из дупље стабла каквог обorenог дрвета које је уствари претстављало само један дуг, водораван, узан и низак ходник, и наједном се нашла у грађевини високој као каква кула чији се кров губи у мраку. Или, да бисмо још боље схватили њено обично чуђење, боли један пример: пчелу која је вековима навикла да живи под сламним кровом наших сеоских плетара пренели смо у неку врсту великог ормана, грдан какав сандук, три или четири пута већи од куће у којој се родила, а у коме се оквири што висе један над другим укрштавају час упоредо а час усправно према улазу и образују мрежу скела којом су покривене све зидне површине њеног стана.

3

Па ипак, нема примера да је један рој одбио да се баци на посао, да је због необичности прилика клонуо духом или се дао збунити, само ако понуђени стан није имао непријатан мирис

или заиста био такав да се у њему не може становати. Па чак и у томе случају није у питању нека малодушност, помама или узмак од дужности: рој једноставно напушта негостољубиво склониште и одлази да мало даље потражи бољу срећу. Не може се исто тако рећи да је неком икад пошло за руком да му наметне какав детињаст или нелогичан посао. Никада се није утврдило да су пчеле изгубиле главу, а ни да су, не знајући шта ће, насумце подизале бесмислене и неправилне грађевине. Стресите их у куглу, у коцку, у пирамиду, у овалну или вишеугаону котарицу, у какав вальак или завојити суд, прегледајте их после неколико дана да ли су се одомаћиле у новом стану, па ћете видети да се то чудесно мноштво малих, независних разбора умело одмах да сложи и да без оклевања изабере, са методом чији принципи изгледају непроменљиви, али чије су последице живе, најпогоднију тачку а често пута и једино место које се може искористити у том немогућем боравишту.

Кад их сместимо у једну од оних великих радионица са помичним оквирима о којима смо малочас говорили, пчеле се на те оквире обазиру само утолико уколико им они служе као полазна тачка или тачке ослонца погодне за њихово саће, а сасвим је природно што се не брину ни за човекове жеље ни за намере. Али, ако се пчелар побринуо да снабде уском воштаном траком горњу дашчицу неких оквира, сместа ће оне схватити сва преимућства тога примамљивог посла, па ће брижљиво развући траку, и, уносећи у њу свој сопствени восак, методички ће проширити саће по обележеном плану. Исто тако, - а тај је случај чест у данашњем интензивном пчеларству -, ако су сви оквири кошнице у коју је стресен рој одозго до доле обложени плочама вештачког саћа, пчеле неће дангубити излучујући без потребе восак и изграђујући бочне и попречне конструкције сата, већ ће се, налазећи да је посао упола свршен, задовољити тиме што ће продубити и пропирити сваку од оних ћелијица које су на плочи означене, поправљајући поступно она места где она отступа од строге окомитости. Тако ће, за мање од недељу дана, имати град исто тако раскошан и исто тако добро изграђен какав је био и онај који су недавно напустиле, док би им, да су биле упућене на своје сопствене

снаге, било потребно два или три месеца да сагrade толико стваришта и кућа од белог воска.

Та моћ прилагођавања изгледа да заиста далеко прелази границе нагона. Уосталом, право речено, ништа није произвољније од тога разликовања између нагона и разбора. Сер Џон Лобок, који о мравима, осицама и пчелама има тако особених и занимљивих опажања, готов је, услед неке несвесне и помало неправедне нарочите наклоности према мравима, које је специјално посматрао, - јер би сваки посматрач желео да инсект који проучава буде интелигентнији или пажње вреднији од других (а добро је чувати се од те мале настраности самљубља) -, сер Џон Лобок, кажем, готов је да пчелама одрче моћ сваког распознавања и сваку способност размишљања чим изађу из увежбаности својих уобичајених послова. За доказ тога он наводи један експерименат који свако може лако поновити. Ставите у једну боцу шест мува и шест пчела. Положите затим боцу водоравно и прислоните јој дно уз прозор. Пчеле ће сатима помамно тражити излаз кроз стаклено дно, све док не помру од умора или изнемогlostи, док ће муве за мање од два минута изаћи све кроз грилић боце на супротну страну. Из тога сер Џон Лобок закључује да је интелигенција пчела јако ограничена и да је мува много спретнија да се извуче из неприлике и да пронађе свој пут. Такав закључак не изгледа беспрекоран. Обрћите према светlostи наизменично, ако хоћете и двадесет пута редом, час дно час грилић боце, свих двадесет пута пчеле ће се у исто време окренути лицем према светlostи. У експерименту енглеског научника збуњује их њихова љубав према светlostи, а и сам њихов разбор. Оне очевидно замишљају да је спас из сваке тамнице на оној страни на којој је светlost најјача, па тако и поступају и труде се упорно да раде сувише логично. Никада се нису упознале са том натприродном тајном каква је за њих стакло, са том изненада непроходном атмосфером, какве нема у природи, и тај призор и та тајна морају им

бити утолико неразумљивији, утолико мање објашњиви, уколико су интелигентније. А безглаве муве, не бринући се за логику, не марсћи за светлост која их зове, за загонетку стакла, врзмају се насумце у боци и, пошто су нашле срећу простих бића која се често спасавају онде где мудра страдају, најзад на свом путу неизбежно налазе добри грилић који их избавља.

5

Сер Џон Лобок наводи још један пример као доказ недостатка интелигенције у пчела, и налази га у следећим речима великог америчког пчелара, поштованог и очинског Ленгстрота: „Како мува” - каже Ленгстрот - „није створена да живи од цвећа већ од материја у којима би лако могла да се удави, она се опрезно спушта на ивицу суда у којем је каква течна храна и опрезно је срче, док се убога пчела стрмоглавце баца у течност и у њој убрзо пропада. Зла судбина њихових сестрица ни тренутка не задржава друге пчеле да се и саме пријамку мамцу, па као луде слеђу на лешеве и на оне које умиру да с њима поделе жалосну судбину. Нико не може ни замислити докле иде то њихово лудило ако није посматрао како безброј изгладнелих пчела напада радњу каквог посластичара. Видео сам хиљаде пчела извађених из сирупа у коме су се удавиле, хиљаде и хиљаде како налеђу на врели шећер. Под је био прекривен а прозори замрачени пчелама; једне су милеле, друге летеле, а остале су биле толико улепљене да нису могле ни да миље ни да лете. Ни једна од десет није могла да однесе кући с муком стечени плен, па ипак су ваздухом врвели легиони нових придошлица исто тако безумних.”

Зар би какав надљудски посматрач, који би хтео да одреди границе наше интелигенције и притом бацио поглед на пустоши што их алкохолизам чини међу људима или на уништавања на бојним пољима, био мање одлучан у својој осуди? Вероватно не би. Положај пчеле, ако се упореди са нашим, заиста је чудан на овом свету. Она је створена да живи у равнодушној и бесвесној природи, а не покрај једног изузетног бића

које око ње ремети најпостојање законе и ствара величанствене и несхватљиве појаве. У природи, у једноличном животу шуме у којој се пчела родила, оно лудило које је описао Ленгстрот било би могућно само кад би се каквим случајем разбила кошница пуна меда. Али тада не би било оних смртоносних прозора, ни кључалог шећера, ни сувише густог сирупа, па према томе не би било ни мртвих, ни других опасности осим оних којима је изложена свака животиња кад иде за својим пленом.

Зар бисмо ми боље од пчеле сачували своју хладнокрвност кад би каква необична сила на сваком кораку искушавала наш разум? Врло нам је, дакле, тешко да судимо о пчелама које ми сами залуђујемо, а чија интелигенција није тако оборужана да може прозрети наше замке, исто тако као што ни наша не изгледа да је способна да избегне замке каквог вишег, данас још непознатог, али при свем том могућег бића. Не познавајући ништа што над нама влада, ми из тога закључујемо да смо се сами испели на врхунац живота на нашој планети, што, на kraју kraјева, није баш тако неоспорно. Ја не тражим да се верује да падамо у замке каквог вишег генија када чинимо ствари без смисла или бедне, али није невероватно да ће нам једнога дана то изгледати баш тако. Са друге стране, не може се разбито тврдити да су пчеле лишене интелигенције пошто још не успевају да нас разликују од великог мајмуна или медведа, већ са нама поступају исто онако као што би поступале са овим безазленим становницима прашуме. Сасвим је сигурно да у нама самима и око нас има утицаја и сила тако различитих, а које ми, ипак, не разликујемо.

Најзад да завршим ову апологију¹⁵ о пчелама у коју сам упао мало и због настраности коју сам пребавио сер Цону Лобоку. Питање је још увек отворено: није ли потребно имати баш интелигенције да би се имало способности за тако велике лудости? Увек је тако у том несигурном подручју разбора, тог најнесталнијег и најповодљивијег стања материје. Иста светлост која обасјава разбор налази се и у страсти, а за ову се не би могло са сигурношћу рећи да ли је дим или фитиљ пламена. А овде страст пчела довољно је племенита да оправда колебања

разбора. Не гони их у ту непромишљеност животињска похлена да се напију меда. То би оне могле чинити до миле воље и у подрумима свога дома. Посматрајте их, пратите их у таквој једној прилици, па ћете видети да се, чим им је гуша пуна, враћају у кошницу да у њој истресу свој плен и да ће се и тридесет пута у сату вратити и поново отићи на чудесну бербу. То је дакле она иста жеља која ствара и толика друга дивна дела: тежња да се у дом својих сестара и дом будућности навуче што је могућно више добара. Када је узрок људских лудости исто тако несебичан, дајемо им често друго име.

6

Па ипак, треба рећи целу истину. У среду свих чуда њихове радиности, њиховог поретка и њихова одрицања, има нечег што ће нас увек изненадити и што ће зауставити наше дивљење: то је њихова равнодушност према смрти и према недаћама својих другарица. У карактеру пчеле постоји неко врло чудно двојство. У кошници, све се воле и међусобно помажу. У њој су уједињене као добре мисли исте душе. Ако повредите једну, хиљаде њих жртвоваће се да је освете. А изван кошнице, више се не познају. Осакатите ли, згазите ли, - али боље немојте то чинити, то би била непотребна свирепост, резултат би увек био исти -, но претпоставимо коначно да осакатите, да згазите на саћу десет, двадесет или тридесет пчела из исте кошнице, на неколико корака од њиховог пребивалишта, оне пчеле којих се нисте ни дотакли неће се ни обазрети већ ће продужити да својом рилицом, фантастичном као какво кинеско оружје, и даље црпу сок који им је драгоцености од живота, не обазирући се на агонију пчела чији их последњи трзаји додирују ни на оне болне крике што се око њих разлежу. А кад саће буде било испражњено, пчеле ће се мирно попети на мртве и рањене другарице да саберу и онај мед који се прилепио уз жртве, да се тако ништа не изгуби, не узбуђујући се због присуства једних и не помиšљајући да притечну у помоћ другима. У овом случају, дакле, немају оне ни

појма о опасности којој се излажу, јер их смрт што око њих коси ни најмање не збуњује, а немају ни најмањи осећај солидарности или сажаљења. Што се тиче опасности, то се овако објашњава: пчела не зна шта је то страх, и ништа на свету не може да је уплаши, осим дима. Кад изађе из кошнице, заједно са ваздухом као да удише стрпљивост и мирољубивост. Уклања се испред свега што је узнемирује, па се претвара као да за њу ништа не постоји што је се непосредно не тиче. Могло би се рећи да се осећа да је у свемиру који је свачији, у коме свако има право на своје место, у коме треба бити ненаметљив и мирољубив. Али под том благошћу скрива се тако самоуверено срце да и не помишља на то да се истиче. Ако је неко угрожава, она га заобилази, али никада не бежи. С друге стране, у кошници се не ограничава на пасивно непознавање опасности. Нечувеном жестином насрће на све живо што се усуди да се дотакне светог ковчега, био то мрав, лав или човек. Назовимо то, према своме душевном расположењу, срцбом, глупом огорченашћу или јунаштвом.

Али ништа се не може рећи о отсуству осећања солидарности код пчела изван кошнице, па, чак, ни о недостатку симпатија у кошници. Треба ли веровати да тих непредвиђених граница има у свима врстама разбора и да је пламичак који се кроз тешко сагоревање толиких непомичних, тромих материја с великим муком пробија из мозга увек тако несигуран да боље осветљава само једну тачку на штету многих других? Може се сматрати да је пчела, или природа у пчели, савршеније него било где на другој страни организовала рад у заједници, култ и љубав према будућности. Да ли оне због тога губе све остало из вида? Пчеле воле оно што је пред њима, а ми нарочито волимо оно што је око нас. Можда је довољно да се воли једно па да се нема више љубави за расипање на друго. Ништа није променљивије од предмета милосрђа и сажаљења. И нас саме би та неосетљивост пчела некад мање вређала него данас, а многи од старих не би ни помислили да им је пребаце. Можемо ли, уосталом, предвидети чemu би се све чудило неко биће које би посматрало нас као што ми посматрамо пчеле?

Да бисмо добили што јаснију слику о њиховој интелигенцији, остало би да испитамо како оне међу собом опште. Јасно је да се разумеју и да тако многобројна насеобина, чији су послови такве разноврсни а притом тако дивно усклађени, не би могла да опстане у ћутању и духовној осами толиких хиљада бића. Пчеле, dakле, мора бити да могу да изразе своје мисли или осећања било каквим гласним говором, било, што је вероватније, помоћу неке врсте тактилног језика, који се служи пипањем, или неком магнетном интуицијом која можда одговара чулима или својствима материје нама потпуно непознатим, интуицијом која би се могла налазити у оним тајанственим рилицама којима пипају у мраку и у њему се сналазе, а које су, према Чешајровим рачунима, код радилица састављене од дванаест хиљада длачица за пипање и од пет хиљада шупљина за мирисање. А да се оне не споразумевавају само о својим обичним пословима, већ да и изванредни догађаји имају име и место у њиховом говору, то произилази из начина на који се једна новост, била добра или рђава, обична или необична, шири кошницом; на пример, вест о нестанку или повратку матице, о паду саћа, о уласку непријатеља, о продору матице туђице у кошницу, о примицању чете пљачкаша, о открићу обилне паше итд. У свакој од тих прилика, држање и брујање пчела је тако различито, тако карактеристично, да искусан пчелар доста лако погађа шта се дешава у мраку у узбуђеном мноштву кошнице.

Ако желите још јаснији доказ, посматрајте пчелу која је нашла неколико капи меда на дасци прозора или на углу стола. Она ће га скрати тако жудно да јој мирне душе можете, не плашећи се да ћете је узнемирити, обележити леђа са мало боје. Али њена пројдрживост је само првидна. Мед јој не одлази у прави желудац, у желудац који би се могао назвати њеним личним желуцем: мед остаје у гуши, у првоме желуцу, у желуцу заједнице, - ако би се тако могло рећи. Чим напуни тај резервоар, пчела ће одлетети, али не непосредно и несмотрено,

као што би то учинили лептир или мува. Напротив, видећете је како неколико тренутака лети натрашке, како опрезно долеће и одлеће, у прозору или око вашег стола, лицем окренута према соби.

Она уочава место и у своје памћење урезује тачан положај блага. Потом се упућује у кошницу, у њој истреса из гуше свој товар у једну од ћелијица на тавану да би се за три четири минута вратила да поново узме товар с тог прозора што га је послало само провиђење. Све док буде било меда, ако устреба и до самог вечера, она ће тако без прекида, без починка, у одмереним размацима од сваких пет минута превалајивати овај пут од прозора до кошнице и од кошнице до прозора.

8

Нећу да улепшавам истину као што су то чинили многи који су писали о пчелама. Опажања ове врсте занимљива су само онда ако су потпуно искрена. Кад бих признао да пчеле нису способне да обавештавају о каквом догађају изван кошнице, мислим да бих у томе малом разочарању нашао неко задовољство што бих могао још једном утврдити како је човек ипак једино заиста разборито биће на нашој Земљиној кугли. А кад достигне извесну тачку у животу, човек осећа више радости у томе да каже истину него нешто необично. Као и у свакој другој прилици, и овде се вальа придржавати начела: ако нам се гола истина учини у једном тренутку мање великом, мање узвишеном или мање привлачном од оног нестварног украса којим би се могла накитити, ми смо за то криви, јер не видимо још јасно оне чудне везе које мора да постоје између нашег бића, још незнанога, и закона свемира. А у томе случају не треба да се уздигне и оплемени истина, већ наш раззор.

Признаћу, дакле, да се обележене пчеле често враћају саме. Треба веровати да и код њих има сличних разлика у нарави као и код људи, да и међу њима има ћутљивих и брљивих. Једна личност која је присуствовала мојим огледима тврдила је да очевидно из егоизма или таштине многе пчеле не воле да

открију извор свога богатства и да с неком својом пријатељицом поделе славу оног рада који кошница сматра да је за дивљење. Али то су управо ружне мане из којих не струји онако добар, отворен и свеж мирис који иначе избија из дома хиљада и хиљада сестрица. Било како било, често се догађа да се пчела којој је срећа наклоњена враћа меду у пратњи две или три сараднице. Познато ми је да сер Џон Лобок у додатку своме делу *Ants, Bees and Wasps*¹⁶ доноси исцрпне и врло тачне прегледе опажања из којих се може закључити да готово никада друга која пчела не иде за пчелом предводницом. Не знам коју је врсту пчела посматрао учени природњак, а ни то да ли су можда околности под којима их је посматрао биле нарочито неповољне. Што се мене тиче, могу да кажем према својим сопственим табеларним прегледима које сам брижљиво саставио, предузевши све могуће мере предострожности да пчеле не буду непосредно привучене мирисом меда, да сам утврдио да је просечно од десет у четири случаја једна пчела повела и неколико других.

Једнога дана намерио сам се баш на једну необично малу италијанску пчелу, те сам јој леђа обележио плавом пегом. Већ други пут дошла је са своје две сестре. Ове сам затворио, а њу нисам дирао. Она је поново отишла и потом се опет вратила са три другарице, које сам такође затворио, и тако редом, све до краја поподнева, када сам, преbroјавши своје заробљенице, утврдио да је од моје пчелице сазнало за новост осамнаест других.

Све у свему, будете ли извели исте огледе, уверићете се и сами да је обавештавање међу пчелама, ако није правило, а оно бар често. Та њихова моћ добро је позната ловцима пчела у Америци, па је искоришћију када трагају за њиховим насеобинама. „Они изаберу” - каже Жозиа Емери (цитиран у Романесковом делу *Интелигенција животиња*¹⁷, том I, стр. 117) - „за почетак свога лова какво поље или какву шуму удаљену од насеобина питомих пчела. Када дођу на терен и примете неколико пчела како обилазе цвеће, ухвате их и затворе у кутију с медом, па их затим пусте кад се насрчу меда. Сада настаје тренутак чекања чија дужина зависи од удаљености пчелиње

насеобине у деблу. Али кад је ловац стрпљив, угледаће увек своје пчеле како се враћају са више другарица. Он их тада хвата, као и раније, части их медом и пушта сваку са различите тачке, пазећи притом будно у коме ће правцу одлетети: она тачка према којој се чини да све теже, означује му приближно положај насеобине.”

9

Приликом тих својих огледа приметићете тако исто да доведене пријатељице које слушају лозинку среће не лете увек заједно и да често протекле и по неколико секунада између долaska појединих. Требало би, dakле, о њиховом обавештавању поставити исто оно питање које је сер Џон Лобок већ решио код мрава.

А питање је у овоме: да ли пчеле које долазе по благо што га је открила прва пчела просто иду за њом или их можда она шаље онамо и благо проналазе саме по подацима и опису места које им је дала? У томе је - разуме се - огромна разлика са гледишта обима и деловања разбора. Помоћу једног апарата, врло компликованог и довитљиво састављеног од покретних прелаза и ходника, јарака испуњених водом и помичних мостова, енглески научник је успео да утврди да у овим случајевима мрави једноставно иду за својим водичем. Такви експерименти су могући код мрава, јер се могу приморати да пролазе куда год желимо, а крилатој пчели отворени су сви путеви. Ваљало је, dakле, измислiti какав други начин. Ево једног којим сам се ја служио, којим, додуше, нисам постигао одлучне резултате, али који би, мислим, боље организован и изведен под повољнијим околностима, довоeo до задовољавајуће извесности.

Моја радна соба на селу налази се на првом спрату, изнад добра високог приземља. Осим у време када цветају липе и кестенови, пчеле обично ретко кад лете у тој висини, тако да сам више од недељу дана пре експеримента поставио на сто један откривен сат меда (то јест са отвореним ћелијицама), али његов мирис није привукаo ни једну једину пчелу. Из једне стаклене

кошнице у близини моје куће узео сам тада једну италијанску пчелу, однео сам је у своју радну собу, ставио на саће меда и обележио знаком док је она сркала мед.

Кад се сита насркала, она одлети натраг у кошницу. Ја сам пошао за њом и видео како се у кошници жури преко мноштва пчела, како загњурује главу у једну празну ћелију, како истреса из гуше мед и како се спрема да изађе. Вребао сам је и зграбио баш када се поново појавила на лету кошнице. Двадесет пута једно за другим понављао сам тај оглед, сваки пут са другом пчелом, уклањајући свагда домамљену пчелу да друге не би могле поћи њеним трагом. Да би то што лакше могао чинити, поставио сам на улазу кошнице стаклену кутију која је једном преградом била подељена на два одељка. Ако је означена пчела изашла сама, једноставно сам је затворио као што сам то учинио и са оном првом, те сам одлазио у своју радну собу да тамо чекам на долазак других којима је могла саопштити новост. А ако је изашла у друштву једне или две пчеле, држао сам је затворену у првом одељку кутије, одвајајући је тако од њених пријатељица, а ове сам, обележивши их другом бојом, пуштао на слободу и пратио погледом. Јасно је да бих, да је било учињено усмено обавештавање или неко магнетно, подразумевајући описивање места, начин оријентације итд., у својој радиој соби морао наћи известан број ових пчела тако обавештених. Морам признати да сам видео да је дошла само једна. Да ли је она дошла по упутствима које је примила у кошници, или је то био пуки случај? Опажање је било недовољно, а прилике ми нису допустиле да га продужим. Тада сам ослободио „намамљене“ пчеле и убрзо потом моја радна соба забрујала је од мноштва пчела којима су оне, на свој уобичајени начин, показале пут ка благу¹⁸.

Али ако и не изводимо какве закључке из овог непотпуног експеримента, има много других чудних момената који нас приморавају да прихватимо гледиште да међу пчелама

постоје и такви духовни односи који далеко превазилазе значај једног „да“ или „не“ или, пак, оних основних односа што их одређују какав гест или какав пример. Између осталих, могли би се навести само онај живи склад у раду кошнице, па она чудесна подела рада и правилно смењивање које се у њој налази. Често сам, на пример, утврдио да су се скупљачице цветнога праха које сам ујутру био обележио, после подне бавиле загревањем или проветравањем легла - осим ако паша није била врло обилна -, или сам их проналазио у оној гомили тајанствених успаваних ланаца у среду којих раде воскарке и склупиторке. Приметио сам исто тако да оне радилице које сам видео како су дан или два сабирале цветни прах сутрадан га уопште нису доносиле већ су излазиле искључиво у потрагу за нектаром, и обрнуто.

Са гледишта поделе рада, могла би се навести још и она појава коју славни француски пчелар Жорж де Лajan назива *расподела йчела ћо медоносним биљкама*. Сваког дана, тек што сунце гране, са повратком раних извиђачица, кошница се буди и сазнаје добре вести споља: „Данас цветају липе поред канала”, „Бела детелина блистла у трави крај пута”, „Детелина камењарка и жалфија тек што нису процветале”, „Кринови и резеде препуни су праха”. Брзо, ваља се спремити, издати наредбе, поделити посао. Пет хиљада најснажнијих поћи ће на липе, три хиљаде најмлађих са одушевљењем ће полетети на белу детелину. Оне које су јуче пиле нектар цветних чашица, да би одмориле језик и гушне жлезде, ићи ће данас да сабирају цветни прах резеде, а друге жути великих лиљана, јер никада нећете видети да једна пчела сабире или меша прах разних боја или различите врсте, а методично одвајање на таванима овог дивног миришљавог брашна, према нијансама и пореклу, један је од великих послова кошнице. Тако невидљиви геније издаје заповести. А радилице одмах излећу у дугим низовима, и свака лети право своме послу. „Изгледа” - каже де Лajan - „да су пчеле савршено обавештене о положају, о релативној медоносној вредности и удаљености свих биљки које с налазе у извесном кругу око кошнице.”

„Ако се пажљиво посматрају различити правци у којима лете пчеле цветарице, и ако се подробно испита пчелиња паша

на разним биљкама у околини, установиће се да се радилице распоређују по цвећу сразмерно броју биљака исте врсте, а у исто време и њиховом богатству у медљаном соку. Штавише: оне сваког дана оцењују који је медљани сок најбољи, па баш тај сабиру."

„Тако на пример, кад у пролеће прецветају врбе а у пољу још ништа није процвстало, па су пчеле упућене на прво шумско цвеће, могу се видети како хрле на шумарице, плућњаке, жутилице и лубичице. Процветају ли неколико дана доцније у довољној количини поља купуса или репице, видеће се како ће скоро потпуно напустити шумско биље, још у пуном цвету, да би се посветиле обилажењу цветова купуса или репице.”

„Свакодневно оне се тако распоређују по биљкама да би у најкраћем могућем времену сабрале најслађи сок.”

„Може се, dakle, рећи да насеобина пчела уме разумно да распореди број радилица како за радове на пашама тако и за радове у кошници, примењујући притом начело поделе рада.”

11

Али, рећи ће неко: шта се нас тиче да ли су пчеле више или мање интелигентне? Зашто да са толико пажње одмеравамо један мали, скоро невидљиви траг материје, као да је реч о каквом флуиду од кога би зависила судбина људи? Без претеривања, ја верујем да је интересовање које за то имамо једно од најважнијих. Кад изван нас самих наиђемо на стварни траг разбора, тада осећамо нешто слично узбуђењу које је морао осетити Робинзон када је открио отисак људског стопала на обали свога острва. Чини нам се да смо мање усамљени него што смо мислили. Када покушавамо да схватимо разбор у пчела, тада у њима, уствари, проучавамо оно што је најдрагоценје и у нашем бићу: делић оне изванредне материје која, било где да се појави, има величанствено својство да може да преображава слепу нужду, да организује, улепшава и умножава живот, да задржава, на упадљивији начин, упорну

снагу смрти и онај неразборити велики талас који ваља готово све што постоји у вечитој бесвесности.

Када бисмо ми једини имали и држали честицу материје у том нарочитом стању цветања или зажарености, коју називамо интелигенцијом, имали бисмо неко право да верујемо да смо привилегисани, да уображавамо како природа остварује у нама некакав циљ; али ето читаве једне категорије бића, опнокрилца, у којој она постиже готово истоветан циљ. На крају крајева, то није нимало одлучујуће, али та чињеница заузима ипак часно место у мнопшту оних малих чињеница које доприносе расветљавању нашег положаја на овој земљи. Са извесне тачке гледишта, то је као неки отисак најмање разјашњеног дела нашег бића, као неко слагање судбина, које ми поматрамо са места вишег него што је иједно од оних са којих ћемо стићи да посматрамо човекову судбину. Ту су, укратко, велике и просте линије које ми, у нашој безграницкој сфери, никада немамо прилике да размрсимо, нити да их до kraja следимо. Ту се налазе дух и материја, врста и јединка, развој и постојаност, прошлост и будућност, живот и смрт, а све то скупљено у једном заклону који можемо открыти руком и обухватити га једним погледом; а човек може да се запита да ли моћ тела и место које она заузимају у времену и простору мењају у тој мери, у којој ми верујемо да мењају, тајну замисао природе, коју се трудимо да прозремо у краткој историји кошнице у којој се векови броје на дане, као и у великој историји човечанства у којој три поколења премашују један дуг век.

12

Наставимо сад, тамо где смо је прекинули, историју наше кошнице и размакнимо, колико је могућно, један набор оне завесе од венаца радилица, усред које рој почиње да испушта онај чудни зној скоро исто тако бео као снег а лакши од паперја. Восак који се тада ствара не личи на онај који сви познајемо: он је без мрље и немерљив. Изгледа заиста као душа меда, - који је и сам дух цвећа -, што су је пчеле дозвале у непомичном

бајању, да доцније под нашим рукама постане, без сумње за успомену на своје порекло у коме је толико небесног плаветнила, мириса, кристалисаног простора, утоловљених зракова, чистоте и величине, мирисна свећа на нашим последњим жртвеницима.

13

Врло је тешко пратити разне фазе лучења и употребе воска у роју који почиње да гради саће. Све се то дешава у дубини мноштва што се све гушће окупља да створи повољну температуру за знојење које је преимућство најмлађих пчела. Ибер, који их је први са невероватним стриљењем проучавао, често и по цену озбиљних опасности, посвећује овим појавама више од две стотине и педесет занимљивих страна, не баш увек јасних. Пошто ја не пишем стручно дело, ограничићу се - уз потребно коришћење онога што је он добро уочио - да изложим само оно што може свако видети ако стресе рој у стаклену кошницу.

Признајмо, пре свега, да се још не зна каквом се то алхемијом мед претвара у восак у загонетном телу наших пчелица што висе. Може се само утврдити да се после осамнаест до дадесет и четири часа чекања, а у температури тако високој да би човек поверовао да у шупљини кошнице тиња пламен, појављују беле и прovidне љуске на отворима четири врећице, које се налазе са сваке стране пчелињег затка.

Кад по трбусима највећег дела ових пчела које образују изврнуту купу избију тако љушчице, беле као слонова кост, наједном се види како се једна пчела, као да је обузета неким изненадним надахнућем, издваја из гомиле, брзо успужа уз то пасивно мноштво све до унутрашњег врха свода, и ту се чврсто причвршиће, гурајући главом све оне око себе које јој сметају у њеном кретању. А тада дохвати ногама и устима једну од оних осам плочица са свога трбуха, те је почне резати, стругати, растезати, месити у својој пљувачци, савијати и опет исправљати, гњечити је и давати јој облик као спретан столар кад

обрађује какву меку даску. Најзад, кад јој се чини да тако изгњечена маса има довољне размере и потребну чврстоћу, причврсти је за врх свода постављајући на тај начин камен темељац или боље рећи закључни камен свода нове насеобине, јер се та варош гради наопачке: спушта се с неба, а не диже се са земље као градови људи.

Затим, пошто је то учинила, утврђује за закључни сводни камен што виси над празним простором и друге комаде воска скидајући их постепено са својих рожних прстенова. Прелази преко свега последњи пут језиком, још једном опира све својом рилицом, па се потом, исто онако нагло као што је и дошла, повлачи и губи у гомили.

Одмах затим једна друга пчела је смењује, па наставља посао онде где га је прва прекинула, прилаже и свој удео, поправља све оно што јој се чини да није у складу са идеалним планом насеобине. А затим и она ишчезава, док трећа, четврта, пета долазе једна за другом. Појављују се ненадано, као у заносу; ни једна не свршава посао, а све доприносе свој удео у једнодушном раду.

14

Један мали, још неуобичен комад воска виси тада на врху свода. Чим им се учини да је већ приличне дебљине, из грозда се издваја једна друга пчела која се по изгледу знатно разликује од оснивачица што су јој претходиле. Кад човек посматра њену сигурност у доношењу одлука и кад види наде које у њу полажу оне које је окружују, могао би помислити да је то некакав надахнути инжењер који је кадар да сместа означи место у празном простору на коме треба да буде саграђена прва ћелијица, а од кога ће математички зависити и положај свих осталих. У сваком случају, ова пчела припада реду радилица вајарки или резбарки, које не производе восак саме већ се задовољавају тиме да само обрађују донети материјал. Она, дакле, одабре место за прву ћелијицу, дуби један тренутак у комаду, потискујући восак који извлачи са дна на ивице што се

издижу око шупљине. А затим, као што су учиниле и прве пчеле, напушта започети посао, док је друга нестрпљива радилница замењује и наставља њено дело које ће довршити трећа; у исто време друге пчеле око ње, по истом методу непрекидног и постепеног рада, начињу остатак воштане површине обрађујући супротну страну воштаног зида. Могло би се рећи да се по једном битном закону кошнице радни понос дели на све пчеле, и да свако дело у њој треба да је заједничко и безимено, да би било што више сестринско.

15

Ускоро, назире се сат који настаје. Још је сочивастог облика, пошто су призматичне цевчице од којих је састављен неједнако продужене, те су у правилном опадању све краће од средине ка крајевима. У томе тренутку, по изгледу и дебљини скоро потсећа на човечји језик; обе су му стране састављене од шестоугаоних ћелијица, које су поређане једна уз другу, а леђима се додирују.

Чим су изграђене прве ћелијице, пчеле причврсте за свод и други, па затим постепено трећи и четврти грумен воска. Ти грумениiju се у правилним размацима који су тако одмерени да када саће буде потпуно изграђено - а то бива тек много касније - остане за пчеле још толико простора колико им је потребно да би се могле кретати између упоредних зидова.

Према томе, мора бити да оне у своме плану предвиђају дефинитивну дебљину сваког сата, која износи двадесет и два до двадесет и три милиметра, а у исто време и ширину пролаза између њих, а који морају бити отприлике једанаест милиметра широки, то јест два пута толико колика је висина пчеле, пошто оне између саћа пролазе окренутих леђа.

Уосталом, пчеле нису непогрешиве, а њихова сигурност не изгледа као да је машинална. Понекад, у тешким приликама, начине и доста велике грешке. Често између саћа има сувише много или одвећ мало простора. Тада се испомажу како најбоље знају, било што размичу сувише примакнуто саће, било што

у одвећ велики празан простор уметну један неправилан сат. „Дешава им се понекад да се и преваре” - каже тим поводом Реомир - „па је и то још једна чињеница која, изгледа, доказује да пчеле расуђују.”

16

Познато је да пчеле граде четири врсте ћелија. На првом месту матичњаке који су нарочити и изгледају као храстов жир; затим велике ћелије одређене за одгајивање трутова и за смештај залиха хране када цвећа буде у изобиљу, па онда мале ћелије за колевке радилица и за обичну оставу, које у редовним приликама запремају скоро осам десетина изграђене површине кошнице. Најзад, да би без нереда могле повезати велике са малим, пчеле граде и известан број прелазних ћелија. Осим неизбежне неправилности ових последњих, димензије ћелија другог и трећег типа су тако добро срачунате да је у доба увођења децималног система, када се у природи тражила стална мера која би могла послужити као полазна тачка и непобитна основна мера, Реомир у ту сврху предложио пчелињу ћелију¹⁹.

Свака ћелија је шестоугаона цевчица са пирамidalном основом, а сваки сат је изграђен од два слоја тих цевчица, које су својим основама прислоњене једна на другу, тако да сваки од три ромба који чине пирамидалну основицу једне ћелије с лица претставља у исто време и пирамидалну основу трију ћелија с наличја.

У тим призматичним цевчицама смештен је мед. Да не би исцурио када зри, што би се неминовно дододило кад би цевчице биле потпуно водоравне, као што изгледа да јесу, пчеле их благо уздижу под углом од четири или пет степена.

„Поред уштеде у воску” - каже Реомир разматрајући у целини ту ванредну градњу - „поред уштеде у воску, која произилази из распореда ћелија, и што помоћу тога система пчеле испуњују саће не остављајући притом никакве празнине, такав начин градње још је прикладнији и с обзиром на њену

чврстоћу. Угао на дну сваке ћелије, односно врх пирамидалне шупљине, подупрт је ивицом коју образују две стране шестоугаоника друге једне ћелије. Два троугла или продужења шестоугаоних страна, који испуњују један од углова што улазе у шупљину затворену са три ромба, образују заједно један раван угао на месту на коме се састају; сваки од тих углова, који је удубљен и врема унутрашњости ћелије, подупире са његове испуштене стране једна од ивица суседне ћелије и та ивица која се ослања на угао одолева снази која угао притискује споља, те су на тај начин углови појачани. Сва преимућства која би се могла очекивати у погледу чврстине дата су свакој ћелији самим њеним обликом и начином на који су оне међусобно размештене.”

17

„Они који се баве геометријом знају” - каже доктор Рајд - „да има само три врсте фигура чија се површина може поделити у мање сличне површине, правилног облика и једнаке величине, а да притом не остану никакве празнине.

То су: равнострани троугао, квадрат и равнострани шестоугао који се над она два друга облика, у погледу градње ћелија, истиче својом већом удобношћу и отпорношћу. А пчеле су усвојиле управо облик шестоугла као да познају његове предности.

Тако се дно ћелија састоји од три равнине које се састају у једној тачки, а испоставило се да овај систем градње омогућава да се постигне знатна уштеда у раду и материјалу. Преостало би још да се реши питање под којим углом би морале да се приклоне равнине да би се остварила највећа могућа уштеда - проблем више математике који је решило неколико научника; између осталих решио га је и Маклорен чије се решење може наћи у Извештајима Краљевског друштва у Лондону²⁰. Угао, пак, који је одређен рачуном, одговара углу који се добива мерењем на дну ћелије.”

Доиста, ја не верујем да се пчеле одају тим замршеним рачунима, али исто тако мало верујем да до ових задивљујућих резултата доводи пукни случај или сама снага ствари. За зоље, на пример, које као и пчеле граде саће са шестоугаоним ћелијама, овај проблем био је исти, али су га оне решиле на много мање довитљив начин. Њихово саће има само један слој ћелија а ове немају заједничко дно да истовремено служи за два супротна слоја ћелија, као што је то случај код саћа пчела. Отуда је њихово саће мање чврсто и неправилније, а грађено је са губитком времена, материјала и простора, који се цени отприлике на четвртину потребног напора и трећину потребног простора. Слично томе и тригоне и мелипоне, које су праве домаће пчеле, иако на мало нижем ступњу развоја, граде ћелије за плодиште само у једном реду, па своје водоравно саће, поређано једно над другим, прислањају на безобличне и скупе воштане стубове. А њихове ћелије за залихе су прави велики мехови поређани без реда, и онде где би се могле укрштати, где би се могло уштедети у материјалу и простору, као што то чине пчеле, онде мелипоне, не увиђајући могућности те уштеде, невешто усађују између кугала ћелије са равним зидовима. Па кад се једно од њихових гнезда упореди са математичким градом наших пчелица, човек би могао да поверије да види какво сеоце са примитивним колибама поред једног од оних неумољиво правилних градова што су, може бити без дражи, али логичан резултат човековог генија, који се данас огорченије него икад бори са временом, простором и материјом.

Данашиња теорија, коју је уосталом обновио Бифон, тврди да пчеле уопште и немају намере да граде шестоугаонике са пирамидом као основицом, већ да једноставно хоће да у воску

издубе округле ћелије, али, пошто и њихове сусеткиње као и оне које раде с друге стране сата дубе у исто време и са истим намерама, тачке у којима се ћелије додирују добивају саме по себи шестоугаони облик. То се исто догађа - додаје се - и са кристалима, са крљуштима извесних риба, са мехурима сапуна итд. А то се још дешава и у овом експерименту који предлаже Бифон: „Наш, пите”, каже он, „какав суд грашком или другим каквим зном окружлог облика, налите у њега воде колико може да стане у простор између зrna, те га добро затворите. Када вода прокључа, сва ова ваљкаста зrna претвориће се у стубиће са шест страна. Јасно се види да је узрок томе потпуно механички: сва зrna ваљкастог облика, надимајући се, теже да заузму што више места у даном простору, те сва нужно постају шестоугаона због узајамног притиска. Исто тако и свака пчела настоји да заузме што је могућно више места у даном простору, а пошто је и тело у пчела ваљкастог облика, из истог тог разлога узајамних сметњи потребно је, dakле, да и њихове ћелије буду шестоугаоне.”

20

И тако, те узајамне сметње стварају чудесна дела, као што и људски пороци из истога разлога остварују неку општу врлину, која је довољна да људски род, често одвратан због својих појединача, не буде такав и у својој целини.

Могло би се, пре свега, приговорити, као што су то и учинили Бргмен, Кирби, Спенс и други научници, да експерименат са сапунским мехурима и грашком не доказује ништа, јер у оба случаја притисак доводи до потпуно неправилних облика и не објашњава узрок због кога је дно ћелије призматично.

Нарочито би се могло приметити да има више од једног начина да се пчеле користе пуким случајностима, да золье, подземни, космати бумбари, мексичке и бразилијанске мелипоне и тригоне при једнаким приликама и са истим циљем постижу сасвим различите и очигледно слабије резултате. Могло би се још рећи да ако се пчелиње ћелије управљају по

законима кристала, снега, сапунских меухурића или Бифоновог куваног грашка. у исто време оне се управљају и по многим другим законима који се не налазе у самој материји, по законима који одређују њихову општу симетрију, њихов распоред у два супротна слоја, по којима се срачунава њихов нагиб, итд.

Могло би се додати најзад и то да се сав човеков геније налази такође и у начину на који он извлачи користи из сличних прилика, и да је, ако нам се тај начин чини најбољим што је могућ, то стога што над нама самим нема судије. Али, добро је да умовања уступе пред чинјеницама, а кад вальа одбити приговор из каквог експеримента, ништа не вреди толико колико противексперимент. Да бих се уверио да је шестоугаона архитектура стварно урезана у пчелињем духу, једнога дана исекао сам и извадио из средине сата, и то на месту где је било и легла и ћелија пуних медом, котур у величини петофранка. Пошто сам, затим, тај котур пресекао средином његове дебљине, односно дуж ивице на месту где се додирују пирамидне основице ћелија, причврстио сам за основицу једне од две изрезане површине калајну плочицу исте величине и довољно чврсту да јој пчеле не би могле изменити облик нити је искривити. Затим сам изрезану плочицу вратио на место одакле сам је био исекао. Једна страна сата била је, дакле, потпуно нормална, јер је штета тако била поправљена, али се на другој видела велика рупа (чије је дно била калајна плочица), у којој је недостајало тридесетак ћелија. У први мах, пчеле су биле сасвим збуњене. Долазиле су у гомилама да разгледају и проуче невероватан понор и неколико дана су се око њега врзмале и већале, не доносећи никакве одлуке. Пошто сам их свако вече обилно хранио, дошао је најзад час када више нису имале на располагању слободних ћелија за смештај залиха. Вероватно тада примише њихови велики инжењери, скулптори и зидари заповест да искористе ту некорисну провалију.

Густи венац пчела које стварају восак прекрили тада понор да би одржавале потребну топлоту. Друге се спустише у рупу и отпочеше да чврсто утврђују металну плочицу помоћу малих воштаних копчи, што су правилно распоређене на њеној ивици, а наслањају се на ивице околних ћелија. Тада почеше,

везујући их за копче, да граде две или три ћелије у горњем полуокругу колута. Свака од тих прелазних ћелија у свом горњем делу била је вишег или мањег деформисана да би се могла припојити суседној ћелији у сату, али је њена доња половина имала увек па калају три врло оштраугла, из којих су већ полазиле три мале праве линије што правилно оштаваху прву половину следеће ћелије.

После четрдесет и осам сати била је цела калајна површина прекривена започетим ћелијама, иако је у овом отвору у исто време могло да ради највише три или четири пчеле. Јасно је да те ћелије нису биле онако правилне као на обичном саћу, те је због тога и матица, пошто их је обишла, мудро одбила да у њима смесе јаја, јер би из њих могао да изађе само закржљали подмладак. Али све су те ћелије биле савршеног шестоуглог облика, ни једне криве линије није било у њима, ни заобљеног облика, ни заобљеног угла. А ипак, сви услови под којима су пчеле навикле да граде били су изменjeni: ћелије нису биле, као у Иберовим опажањима, издубљене у комаду воска, нити, као у Дарвиновим, у воштаној капици, најпре кружне а затим шестоугаоне под притиском суседних. О узајамним сметњама није могло бити ни говора, пошто су ћелије настала једна за другом, а њихове почетне линије несметано се ширile по празној површини. Изгледа, дакле, сасвим извесно да шестоугаоник не настаје из неке механичке нужности, већ да је заиста у плану, у искуству, у интелигенцији и вољи пчела. Узгред напомињем и једну другу занимљиву црту њихове оштроумности: ћелије које су градиле на металној плочици имале су дно од самог метала. Њихови инжењери сматрали су очевидно да ће калај бити довољан да задржи течност, те су оценили да је сувишно облагати га воском. Али, кад је мало потом у две од ових ћелија спуштено неколико капи меда, пчеле су вероватно приметиле да се мед у додиру са металом мање или више кварио. Предомисливши се, оне су тада превукле целу калајну површину неком врстом провидног лака.

Кад бисмо хтели да расветлим све тајне ове геометријске архитектуре, имали бисмо да испитамо још доста занимљивих питања, на пример облик оних првих ћелија што су причвршћене о кров кошнице, а које су тако грађене да се дотичу крова у што је могућно више тачака.

Ваљало би такође указати не толико на правце великих улица, пошто су они одређени самим упоредним положајем саћа, већ пре на распоред оних уличица и пролаза поразмештаних на свима странама у саћу и око њега, да би се обезбедило кретање и струјање ваздуха, а које су вешто тако распоређене да се избегну одвећ велика заобилажења и вероватно закрчавање промета. Ваљало би, најзад, проучити и начин градње прелазних ћелија, једнодушни нагон који пчеле гони да у даном тренутку повећају димензије својих пребивалишта, било зато што изузетно обилна паша захтева веће судове, било пак, због тога што пчеле сматрају да је друштво у кошници доста јако, или што је потребно да се роде трутови. У исто време ваљало би се дивити и томе с каквом довитљивом штедњом и складном сигурношћу прелазе, у таквим случајевима, са малих ћелија на велике или са великих на мале, од савршене симетрије на неизбежну несиметрију, да би се вратиле, чим закони њихове живе геометрије то допусте, идејалној правилности, а да притом не буде изгубљена ни једна ћелија, да у низу њених грађевина не буде жртвован ни један крај, да не буде детињарија, неодлучности и незграпности, или какве зоне која се не би могла користити.

Али, плашим се да сам се већ заплео у многе појединости што су без интереса за читаоца који можда никада ни погледом није пратио лет пчела, или се само узгред за њега интересовао, као што се сви ми успут интересујемо за какав цвет, какву птицу или драги камен, не тражећи више од расејаног, површног сазнања, без довољно убеђења да и најмања тајна неког предмета што га у нељудској природи видимо има може бити непосреднијег утицаја на дубоку загонетку циља нашег

живота и нашег порекла од тајне наших најјачих и са највећом љубављу проучаваних страсти.

Да ову студију не бих учинио тешком, прећи ћу такође и преко оног доста чудног нагона који понекад гони пчеле да истање и разоре крајеве свога саћа када желе да их продуже или прошире; а, међутим, мора се признати да рушити да би се поново градило, покварити оно што је учињено да би се поново правилније урадило, претпоставља чудно двојство слепог нагона за грађењем. Прелазим затим и преко значајних оних огледа којима се пчеле могу приморати да праве саће округло, овално, цевасто или чудно извијено, а и преко довитљивог начина на који оне успевају да доведу у склад проширене ћелије на избоченим деловима са суженим на угнутим деловима саћа.

Али пре него што оставимо овај предмет, зауставимо се, ма и за часак, да размотримо тајајнствени начин на који оне доводе у склад свој рад и на који одмеравају кад клешу у исто време, и не видећи се, две супротне стране саћа. Погледајте према светlostи један сат, па ћете видети, осенчену оштром линијама у прозирном воску, читаву мрежу призми тако изразитих ивица, цео један систем тако непогрешних слагања, да би се могло помислiti да су урезане у челику.

Не знам да ли доволно јасно замишљају распоред и изглед саћа они који никада нису видели унутрашњост кошнице. Нека замисле - узмимо кошницу наших сељака у којој је пчела остављена сама себи - звено исплетено од сламе или иве, које, озго до доле, дели на прегратке пет, шест, осам а понекад и десет воштаних кришки, савршено паралелних и доста сличних великим кришкама хлеба, што се спуштају са врха звона и приљубљују тик уз овалне облике његових зидова. Између сваке од ових кришки је простор од око једанаест милиметара у којем се задржавају и крећу пчеле. У тренутку када на врху кошнице почиње градња такве једне кришке, започети воштани зид, (који ће доцније бити истањен и

развучен), још је врло дебело и потпуно одваја оних педесет или шездесет пчела које раде на његовој предњој страни од педесет или шездесет других које истовремено обрађују његову супротну страну, тако да је немогућно да се оне узајамно виде, осим ако њихове очи немају дар да продиру и кроз најнепровиднија тела. Па ипак, пчела са предње стране не избуши ни једну рупу, не дода ни комадић воска који тачно не би одговарао испупчењу или удубљењу на супротној страни, и обратно. На који начин то постижу? Како да једна не дуби сувише дубоко а друга одвећ плитко?

Откуд то да се сви углови ромбова увек тако магијски подударају? Шта пчелама говори да треба да запону овде а да се зауставе онде? Још једном треба да се задовољимо одговором који ништа не каже: „То је једна од тајни кошнице”. Ибер је покушао да објасни ту тајну говорећи да, у извесним размацима, притиском својих ногу или зуба пчеле можда изазивају на супротној страни сата лако испупчење, или да може бити оцењују већу или мању дебљину воштаног комада по његовој савитљивости, еластичности или којој другој физичкој особини воска, или још да њихове рилице изгледају погодне за испитивање и најтанијих и најнеравнијих делова каквог предмета, па да им служе и као компас у невидљивом, или, најзад, да однос свих ћелија математички произилази из распореда и величине ћелија првога реда, па да даља мерења нису ни потребна. Али ова објашњења су, као што се види, недовољна: прва су непроверене претпоставке, а друга једноставно пребацују тајну на другу страну. Па ако је и добро премештати тајне што је могућно чешће, човек не треба да се заварава тиме да је промена места тајне довољна па да је и нестане.

Оставимо, најзад, једноличне равне површине и геометријску пустињу ћелија. Ево, саће је започето, и у њему се може становати. Ма да се бескрајно мало, без видљивог изгледа на напредак, додаје бескрајно малом, ма да наше око, што

тако мало ствари види, гледа - а не види ништа -, воштано дело пчела не зауставља се ни дању ни ноћу и шири се изванредном брзином. Нестрпљива матица већ је неколико пута обишла градилиште, која се беласају у мраку, и сада, када су завршени први редови станова, заузима их са својом пратњом чуварки, саветница или служавки, јер се не би могло рећи да ли је воде или прате, обожавају или чувају. Кад дође на место за које мисли да је погодно, или које су јој одредиле њене саветнице, избочи леђа, повије се и унесе крај свог издуженог, вртенастог затка у једну од тих још девичанских ћелија. А за то време све мале, пажљиве главе чуварки из њене пратње, са огромним црним очима, одушевљено се стискају у круг око ње, придржавају јој ноге, мишују крила и пипају је својим дрхтавим рилицима, као да желе да је ободре, да је пожуре и да јој честитају.

Лако је разазнати место на коме се она налази у тој звездостој кокарди или, боље рећи, у том дугуљастом брошу, који доста потсећа на велике брошеве што су их носиле наше баке: матица је у њему средишни топаз²¹. Вредно је пажње - пошто се пружа прилика да се то примети - да радилице увек избегавају да матици окрену леђа. Чим се она приближи којој групи, построје се све са очима и рилицама обрнутим к њој, и испред ње иду натрапице. То је знак поштовања, или боље, нарочите пажње, и, ма како изгледао невероватним, он је сталан и опште усвојен.

Али вратимо се нашој матици. Често, док траје слаби грч који очигледно прати испуштање јајаша, загрли је једна од њених кћери и, са прислоњеним целом на њено, приљубљеним устима уз њена, изгледа као да јој нешто шапуће. Прилично равнодушна према овим помало прекомерним изливима љубави, она се не жури, не узбуђује, сва обузета својим посланием које изгледа да је за њу пре љубавна наслада неголи рад. Најзад, после неколико тренутака, она се мирно диже, крохи корак напред, обрне се мало око себе, и, пре него што унесе шиљак свога затка, загњури главу у суседну ћелију да се увери да ли је у њој све у реду, да не би смела јајаша двапут у исту ћелију. За то време две или три пчеле из њене ужурбане пратње хитaju једна за другом у напуштену ћелију да се увере да

ли је дело свршено, да се побрину да на добро место дође плавично јајашце које је матица малочас у њој снела. Од тога тренутка па до првих јесењих мразева матица не престаје да носи јаја. Она их носи и док је хране, а и кад спава - уколико спава док носи. Од тада она је оваплоћење оне пројдрљиве моћи будућности која је захватила сваки кутак краљевства. Корак за кораком прати јадне радилице које се сатиру правећи колевке што их тражи њена плодност. Ту се може видети утакмица између два моћна нагона чији заплети осветљавају - да на њих бар укажу, ако не да их и реше - многе загонетке кошнице.

Деси се, на пример, да радилице буду у извесној предносити. Као брижне добре домаћице које мисле на залихе за црне дане, оне се журе да напуне медом ћелије што су их отеле од грамзивости врсте. Али долази матица, те материјална добра морају да се повуку пред идејом природе, и усплахирене радилице морају у журби да селе своје незгодно благо.

Дешава се, исто тако, да радилице претекну матицу за цео један сат и тада, пошто више немају пред очима ону која претставља тиранiju дана које нико неће видети, оне то искоришћују да саграде што је могућно брже појас великих ћелија, ћелија за трутове, чија градња одмиче много лакше и много брже. Кад дође до те неплодне зоне, матица у њој нерадо снесе неколико јајашаца, пође даље и, дошавши на крај зоне, потражи нове радиличке ћелије. Радилице слушају и постепено сужавају ћелије. А гоњење се тада наставља све дотле док се незајажљива мајка, плодна и обожавана напаст, не буде вратила с краја кошнице до првих ћелија са којима је почела. Ове ћелије напустио је за то време први нараштај што се тек излегао. Из тога мрачног кутка у коме се родио, ускоро ће се разлетети по околном цвећу и настанити се под сунчаним зрацима, да би уживао у најлепшим часовима, па ће се и он, кад на њега дође ред, жртвовати нараштају који га већ замењује у колевкама.

А матица, коме се она покорава? Храни, која јој се даје. Јер, она се не храни сама. Хране је, као какво дете, исте оне радилице које њена плодност сатире. А опет, храна коју јој радилице одмеравају зависи од обиља цвећа и од блага које пчеле доносе са цветних чашица. И овде, као и свуда на овом свету, један део круга тоне у мраку; и овде, дакле, као и свуда, највиша заповест долази споља, од неке непознате силе. А пчеле се, као и ми, покоравају безименом господару точка који се непрестано обреће ломећи воље што га покрећу.

Кад сам недавно неком знанцу у једној од својих стаклених кошница показао кретање тога точка, које је у њој исто онако видљиво као и кретање великога точка у каквом зидном часовнику, па кад је он пред собом угледао ону неизмерну живост на саћу, оно непрестано, загонетно и махнито подхтавање хранитељица пред леглом, оне живе ходнике и лествице које граде пчеле што изводе восак, па оне освајачке спирале матице, ону разноврсну и непрестану запосленост мноштва, онај немилосрдан и некористан напор, сва она сатирања у непрестаном одлажењу и долажењу, и кад је схватио да ту ни сна нема осим у колевкама које већ вреба сутрашњи рад, па да је чак и почивалиште мртвих далеко од пребивалишта које не зна ни за болести ни за гробове, кад је све то видео и разабрао, и кад се престао чудити, без оклевања је окренуо очи и ја сам у њима прочитao некакав тужан ужас.

И одиста, под радосним утиском првог погледа, под ведрином блиставих успомена на дивне дане који је испуњују и чине је ковчегом летњег накита, под оним заносним одлажењем и долажењем што је везује са цвећем, са живим водама, са небесним плаветником, са тако смиреним обиљем свега што претставља лепоту и срећу, под свим тим спољним дивотама у кошници се заиста крије призор који је један од најжалоснијих што се може видети. А кад ми слепи, и који гледамо само замагљеним очима, посматрамо оне невине осуђенице, ми тада врло добро знамо да нисмо спремни само

њих да жалимо, да нису само оне те које ми не разумемо, већ да смо спремни да жалимо и да не схватамо и бедан облик оне велике снаге која и у нама живи, која и нас пруждира.

Да, ако хоћемо, то је жалосно, као што је у природи све жалосно кад се изближе посматра. И тако ће бити све док не будемо сазнали њену тајну, или док не будемо сазнали има ли је уопште. Па ако једног дана будемо дознали да природа нема тајне, или да је њена тајна ужасна, родиће се за нас други задаци који може бити немају још ни имена. А дотле, ако то жели, нека наше срце понавља: „Жалосно је то”, а наш разум нека се задовољи да каже: „Тако је то”. У овом тренутку наша је дужност да испитамо крије ли се што иза ових жалосних ствари, и стога очи и не треба одвраћати од њих, већ их, напротив, чврсто у њих упирати и проучавати с таквом пажњом и с таквом срчаношћу као да су оне радости. Право је да природу до kraja испитамо пре него што је тужимо и осудимо.

25

Видели смо да радилице, чим осете да их више не гони у стопу опасна плодност матице, хитају да граде ћелије за залихе чија је градња економичнија а капацитет већи. Видели смо, такође, да матица радије носи јајашца у малим ћелијама, и да их непрестано тражи. Међутим, ако таквих ћелија нема, у очекивању да јој их пчеле саграде, она ипак пристаје да снесе јајашца и у великим ћелијама на које наилази на своме путу.

Пчеле које ће се из њих излећи биће мужјаци, трутови, ма да су јаја потпуно једнака са онима из којих се рађају радилице. Међутим, противно од онога што се збива приликом преобрађаја радилице у матицу, овде промену не одређују облик ни величина ћелије, јер ће из јајашца које је снесено у великој ћелији и пренето потом у радиличку изаћи трут, више или мање закржљао, али неоспорно трут. (Пошто ми је за руком четири или пет пута да извршим овај пренос који је доста тежак због микроскопске сићушности и изванредне крхости јајашца). Носећи јаја, матица dakle треба да располаже способношћу да

може да препозна или да одреди којег је пола јаје које оставља, те да га прилагоди ћелији над којом чучи. У томе се ретко када вара. Како то постиже? Како може, између миријада јајашаца које се налазе у њена два јајињака, да одвоји мушки од женских, и како успева да их по својој вољи упути у једини јајовод?

Опет се налазимо пред једном загонетком кошнице, и то пред једном од најнедокучљивијих. Познато је да назови-матица није неплодна, али да може носити само трутовска јаја. Тек после оплођавања на свадбеном лету доноси она на свет радилице или трутове, и то по свом избору. Од свадбеног лета све до смрти, имаће она семене кончиће који су ишчупани њесном несрћном љубавнику. Ти семени кончићи, чији број доктор Лојкарт цени на двадесет и пет милиона, чувају се живи у једној нарочитој жлезди, кесици семењачи, која се налази испод јајињака на улазу у заједнички јајовод. Сматра се да матица кад носи јаја, због узаног отвора малих ћелија, а и самог његовог облика, мора да се сагне и да чучне, и да тако у извесној мери притисне своју кесицу семењачу, а да под притиском из ове избијају семени кончићи и оплођавају јаја у пролазу. Тога притиска нема у великим ћелијама трутова, па се кесица семењача и не отвара. Други су, напротив, мишљења да матица стварно може да покреће оне мишиће који отварају или затварају кесицу семењачу на материјном каналу; уствари, ти мишићи су заиста веома бројни, јаки и замршени. Не жељећи да одлучим која је од ових двеју претпоставки тачна, признаћу, међутим, да више нагињем другој, јер што даље иде, што више опажа, човек све јасније види да је бродоломац на досад мало испитаној океанској пучини природе, и све јасније увиђа да је нека чињеница увек готова да се појави из утробе ненадано разбистреног таласа и да зачас може да разори све што је веровао да зна. Пре свега, огледи једног пчелара из Бордоа, по имени Дрорија, доказују да се матица, када дође тренутак да носи трутовска јаја, не колеба да их остави и у радиличким ћелијама, ако су из кошнице уклоњене све велике ћелије; и, обрнуто, ако нема других, да радиличка јаја занесе и у ћелијама трутова.

А затим, занимљива Фаброва опажања о осмијама, дивљим и усамљеним пчелама из породице гастронома,

очигледно доказују да осмија не само да унапред зна пол јајашца које ће снети, већ да је овај пол неодређен а да га одређује матица према простору којим располаже - „простору који често зависи од случаја и не може се изменити”, стављајући овде мужјака а онде женку. Нећу се упуштати у појединости огледа великог француског ентомолога. Ти су огледи изванредно сложени, па би нас предалеко одвели. Али прихватили било коју хипотезу за исправну, и једна и друга објаснила би сасвим добро наклоност матице да јаја носи у радиличким ћелијама и не мислећи на будућност.

Вероватно је, међутим, да је та мајка - робињица, коју смо склони да жалимо, и велика љубавница, велика сладострасница, и да у сједињењу мушких и женских принципа које се кроз њено биће провлачи налази извесно уживање, као да у њему осећа још остатак опојности свадебног лета, јединог у свом животу. И овде се природа побринула да једним уживањем подупре интерес врсте; јер природа никада није тако довитљива, ни тако подмукло видовита и разноврсна као онда кад се ради о замкама љубави. Уосталом, разумејмо се и не дајмо се завести својим објашњењем. Приписати такву једну идеју природи и веровати да је то довољно, исто је што и бацити камен у један од оних неиспитаних понора који се налазе на дну пећина и уображавати да ће шум који камен изазива падом одговорити на сва наша питања и открити нам и штогод друго осим бескрајности бездана.

Када се понавља: природа хоће ово, ствара оно чудо, тежи томе и томе циљу, све то значи да једна мала манифестација живота, док се њоме бавимо, успева да се одржи на огромној површини материје која нам се чини неактивном и коју називамо, очевидно грешећи, ништавило или смрт. Стицај прилика које нису биле нужне сачувао је ову манифестацију међу хиљадом других може бити исто тако занимљивих, исто тако разборитих, али које нису биле исте среће, па су заувек ишчезле немајући прилике да у нама побуде дивљење. Било би непромишљено тврдити што друго, а све остало, - наша размишљања, наше упорно веровање у циљ, наше наде и наша дивљења, - све је то на дну непознатог, којим ударамо о нешто

што је још мање познато, да бисмо изазвали мали шум који би у нама побудио свест о највишем ступњу појединачнога живота што бисмо га могли постићи на тој истој немој и недокучљивој површини, као што славују песма а кондору лет откривају највиши степен живота својственог њиховој врсти. Па и поред свега тога, остаје једна од наших најодређенијих дужности да увек кад нам се за то пружи прилика изазивамо тај једва чујни шум, не губећи храброст стога што је он, по свој прилици, некористан.

МЛАДЕ МАТИЦЕ

1

Bатворимо сад нашу младу кошницу, у којој живот поново почиње своје кружно кретање, те се развија и множи, да би се и сам поделио чим достигне врхунац снаге и среће, па отворимо последњи пут кошницу маторку да видимо шта се у њој догађа после изласка роја.

Пошто су је две трећине њене деце напустиле без наде на повратак, а врева око одласка се стишала, несрећна насеобина изгледа као тело које је изгубило крв: уморна је, пуста, скоро мртва. У кошници је ипак остало неколико хиљада пчела. Непоколебљиво, иако помало млитаво, лађају се оне поново послане, настојећи да што боље замене оне које су отишле: уклањају трагове оргије, склањају залихе хране које су биле изложене пљачки, излеђу на цвеће, бде над аманетом будућности, свесне свог послана и верне тачно одређеном задатку који им је наменила судбина.

Али ако садашњост и изгледа суморна, све на што поглед пада пуно је нада. Сада смо у једном од оних замкова из немачких легенди чије су зидине састављене од хиљада и хиљада бочица што у себи крију душе још нерођених људи. Ми смо у предворју живота. На свима странама ту почивају у неизвесности, у добро затвореним колевкама, у бескрајном низу дивних шестоуглих ћелија, једна над другом миријаде лутака, бељих од млека, и са прекрштеним рукама и главицама на грудима очекују час свога буђења. Кад их човек тако гледа у њиховим једноликим гробовима, безбројним и скоро провидним, могао би да помисли да су седи патуљци који су утонули у

дубока размишљања, или, пак, легиони девица нагрђених наборима мртвачких покрова, сахрањених у шестоуглим призмама које је у бескрај, до лудила, градио неки неумољиви неимар.

По свим тим усправним зидовима што крију један свет који расте, који се преображава, креће око самога себе, четири или пет пута менја одећу и у мраку преде свој мртвачки покров, играју и машу крилима стотине радилица, да одрже потребну топлоту, а исто тако и ради неког још тајanstvenijeg циља, јер њихова игра има чудновате и срачунате покрете, очевидно са неком сврхом, коју ниједан посматрач, мислим, није разјаснио.

После неколико дана напукну поклопци миријада урни (у снажној кошници рачуна се да их има између шездесет и осамдесет хиљада), те се помоле два крупна и озбиљна прна ока а изнад њих рилице које већ пипају око себе, док неуморне вилице до kraja проширују отвор. Дадиље одмах дотрче и помажу младој пчелици да изађе из свога затвора, придржавају је, чёткају, чисте и на врху свога језика нуде јој први мед у њеном новом животу. Пчелица која је дошла с другог једног света још је збуњена, помало бледа, још се тетура и посрће. Изгледа као немоћна старица која се спасла гроба; као путница која је покупила сву пахуљасту прашину непознатих путева што воде до рођења. Но иначе, она је потпуна од главе до пете. Одмах зна све што треба да зна, па се, као она деца из народа која - тако да кажем - већ од рођења науче да неће имати времене ни да се играју ни да се смеју, упућује ка затвореним ћелијама и отпочиње махати крилашцима и складно поигравати, да би и она угрејала своје затворене сестрице, не губећи време у одгонетању чудне загонетке своје судбине и судбине своје расе.

У прво време поштеђена је од најнапорнијих послова. Из кошнице излази тек осам дана после свога рођења да обави свој први „лет чистоће”, и да ваздухом напуни плућне кесице које се онда надму, а цело тело набрекне: од тога часа она се венчала

са простором. Затим се враћа, чека још недељу дана, па се тада припрема, у друштву сестрица исте доби, за свој први излазак радилице, обузета нарочитим узбуђењем које француски пчелари називају „вештачко сунце”. Требало би га пре назвати „сунце немира”. Јасно се види како их страх хвата. Те кћери непрозирне тмине и гомиле очевидно се плаше азурног понора и бескрајне осамљености светlostи, а њихова несигурна радост проткана је неким ужасом. Прво се шеткају по лету кошнице, скрећују се, полеђу и враћају се двадесетак пута. Љуљају се у ваздуху са главом упорно окренутом ка родној кући, описују у лету велике кругове, уздижу се и наједном падају као под теретом неке туге, док њихових тринаест хиљада очију у исто време испитује, посматра и памти све дрвеће у околини, сваки извор, сваку ограду, сваки ред воћки, све кровове и прозоре у околини, - све док ваздушни пут по коме ће клизити у повратку не буде исто тако оштре урезан у њиховом памћењу као да је у простору обележен двема челичним линијама.

Ево једне нове тајне. Испитајмо и њу, као што смо испитали друге, па ако буде ћутала као што су и оне ћутале, својим ћутањем прошириће бар за неколико јутара, истина магловитих или засејаних добром вољом, поље нашег свесног незнанја, то најплодније поље што га имамо у нашој делатности. Како пчеле поново налазе свој дом који понекад не могу ни да виде, јер је често пута скривен под дрвећем, а чији је улаз, пред који се спуштају, у сваком случају само неприметна тачка у безграницном простору? Како то да се изванредно ретко догађа да залутају, чак и онда кад их у кутији пренесу на два или три километра од кошнице?

Да ли кошницу препознају кроз препреке? Да ли се управљају према извесним тачкама за оријентацију или, пак, имају оно нарочито, и слабо познато чуло које приписујемо извесним животињама, на пример ластама и голубовима, а које називамо чулом *правца*? Експериментима Ж. Х. Фабра, Лобока, а нарочито Романеса (*Nature*, 29. октобра 1886), изгледа да је установљено да пчеле не води тај чудан нагон. С друге стране, више пута сам утврдио да пчеле не обраћају много пажње на облик или боју кошнице. Изгледа да већу пажњу

обраћају на обичан изглед подлоге на којој се налази њихов дом, на положај лета и на седало пред њим²². Али и то је чак споредно, и ако се, за време док су берачице цветног праха отсутне, од дна до врха потпуно измене спољни изглед кошнице, ипак ће се оне вратити непосредно из дубина хоризонта у своју кошницу, и само мало ће се устезати у тренутку када треба да пређу преко непознатог лета. Њихов начин оријентисања, колико нам наши експерименти допуштају да га оценимо, изгледа да је пре заснован на изванредно брижљиво и тачно одабраним знацима распознавања. Пчеле не препознају кошницу, већ њен положај према околним предметима, и то са милиметарском тачношћу. А то сналажење помоћу знакова тако је чудно, тако математички поуздано и тако дубоко уреzano у њиховом памћењу да ако после пет месеци зимовања у мрачном подруму кошницу ставимо на њено постолje, али мало удесно или улево од места на којем је раније стајала, на свом повратку са прве цветне паше, све ће радилице долетети, сигурно и у правој линији, тачно на место на којем је кошница стајала прошле године, и тек пипајући моћи ће, најзад, да пронађу померена врата. Могло би се поверовати да је простор у току целе зиме брижно чувао неизбрисиви траг њихових ваздушних путања, и као да је њихова радна стазица остала урезана у небу.

Тако се дешава да се много пчела изгуби кад се кошница премешта са свога места, сем ако се не ради о каквом великому путу, или о изменама изгледа читавог краја, који пчеле иначе савршено познају на три-четири километара унаоколо, или, најзад, ако се пре лето не стави каква дашица, комад црепа или други какав знак да их то упозори да се нешто променило, те да им омогући да се изнова оријентишу и поново одреде положај своје кошнице.

Вратимо се сада опет у нашу насеобину која се поново насељава, у којој се безброј колевки без престанка отвара, па и сама грађа зидова почиње да креће. Та насеобина још нема

матицу. На ивицама једног сата у њеној средини уздиже се седам или осам необичних грађевина које нас рапавом површином међу обичним ћелијама потсећају на она испупчења и кругове што тако чудно делују на фотографијама Месеца. То су неке врсте чаура од смежурана воска; оне висе а налик су на савршено затворен жир, те заузимају места три или четири радиличке ћелије. Обично су груписане око исте тачке, а бројна стража, чудно узнемирена и будна, бди над овим крајем над којим лебди некакав престиж. То је царство мајки. У сваку од тих чаура положено је, још пре одласка роја, по једно јајашће, потпуно слично онима из којих ће се родити радилице. Јајашће је оставила или сама матица или у га овамо из које суседне колевке, што је вероватније, ма да није сигурно, пренеле дадиље.

После три дана из јајашћа се развије једна мала ларва, коју пчеле обасипају нарочитом и најобилнијом храном. Овде смо сада у могућности да схватимо сваки покрет једног од оних величнаствено једноставних метода природе, који бисмо, да се ради људима, назвали узвишеним именом Судбине. Мала ларва, захваљујући оваквом начину исхране, развија се изванредно, а њен дух, у исто време са телом, тако се мења да пчела која се из ње роди изгледа као да припада потпуно другој врсти инсеката.

Та пчела ће живети четири до пет година уместо шест, седам недеља. Њен задак биће два пута дужи, њена боја златнија и сјајнија а жалац искривљен. Имаће само осам до девет хиљада мрежастих очију уместо дванаест до тринаест хиљада. Мозак ће јој бити сужен, али зато јајињаци јако развијени. Имаће и један нарочити орган, кесицу семењачу, због које ће бити, такорећи, двосполна. Неће имати ниједан од алата који су потребни за радни живот: ни кесицу за лучење воска, ни четкице, ни котарице за сабирање цветнога праха. Неће имати ниједну навику, ниједну страст, за које верујемо да су урођене пчелама. Неће је морити ни чежња за сунцем, ни потреба за широким простором, а умреће пре него што се спусти и на један цвет. Живот ће јој проћи у мраку и вреви гомиле, у неуморном тражењу колевки за насад. У накнаду за све то, једино она ће упознati љубавни немир. Она није сигурна да ли ће и два пута у своме животу угледати светлост - јер ројење може изостати.

Може бити да ће се само једном послужити својим крилима, али тада ће полетети у сусрет љубавнику. Занимљиво је да толико ствари, толико органа, мисли, жеља, навика, цела једна судбина, зависе не од једног семена - било би то обично чудо у биљака, у животиња и код човека -, већ од једне стране и непокретне материје: од капи меда²³.

4

Протекла је отприлике недеља дана откако је стара матица отишла. Лутке - књегињице, које спавају у својим чаурама, нису све вршњакиње, јер је у интересу пчела да до рађања матица долази поступно, уколико се буду одлучиле да из кошнице пусте други, трећи или чак и четврти рој.

Већ неколико часова пчеле постепено утапају зидове најзрелијега матичњака, а изнутра млада матица у исто време нагриза обли поклопац. Ускоро помаља главу, упола и излази, и, док чуварке притрчавају да је придрже, да је четкају, чисте, милују, она се усправља, потпуно излази и чини своје прве кораке по сађу. Као и радилице кад се роде, и она је бледа, тетура се, али после десетак минута ноге јој ојачају, и немирна, осећајући да није сама, да треба да се бори за своје краљевство, да су супарнице ту негде скривене, она потрчи по воштаним зидовима да потражи оне које такође полажу право на краљевски престо. Овде се сад у догађаје уплићу она мудрост и оне тајанствене одлуке нагона, духа кошнице, или скупа радилица. Када се у стакленој кошници прати токних догађаја, човека највише изненађује што се никада не запажа ни најмање колебање, ни најмања подвојеност у мишљењима. Нема ни трага било каквој неслози или препирци. Свуда влада унапред одређена једнодушност; таква је атмосфера у насеобини пчела и изгледа да свака од њих унапред зна шта ће све остале мислити. И поред свега, тај тренутак је за њих врло озбиљан: то је, тачније речено, тренутак у којем се одлучује о животу кошнице. Оне имају да бирају између три или четири одлуке чије ће последице бити далекосежне, потпуно различне, а најмања

ситница може да их учини кобним. Оне треба да измире страст или урођену дужност размножавања врсте са бригом за очување лозе и њених изданака. Понекад се и преваре, те једно за другим пусте три или четири роја, што потпуно исцрпљује кошницу - мајку. Ројеви су и сами одвећ слаби да би се снашили довољно брзо, па изненађени незгодама нашега поднебља - а оно није као поднебље њихова порекла, којега се пчеле, упркос свега, добро сећају -, подлежу са доласком зиме. Пчеле су тада жртве „грознице ројења“ која је, као и обична грозница, нека врста сувише жестоке реакције живота, реакције која превазилази циљ, затвара животни круг и доноси смрт.

5

Ни једна од тих одлука које ће усвојити не изгледа да се сама собом намеће, и човек, ако остане прост посматрач, не може да предвиди коју ће изабрати. Али, што показује да је тај избор увек смишљен, то је чињеница да се на њега може утицати, да се, чак, може и одредити, под условом да се извесне околности измене, да се, на пример, сузи или прошири простор који пчеле заузимају, да се уклони саће пуно меда а на његово место стави празно саће са радиличким ћелијама.

Не ради се, дакле, о томе да пчеле знају да ли ће одмах пустити други или трећи рој - могло би се рећи да би то била само слепа одлука која би се повела за непромишљеним пропхтевима или заносним молбама једног погодног часа -, већ се ради о томе да одмах и једнодушно предузму мере које ће им омогућити да пусте другенац три или четири дана после рођења прве матице, а трећак три дана после одласка младе матице на челу другенца. Не може се порећи да се овде сусрећемо с 'читавим једним системом, с читавом једном комбинацијом предвиђања, која се у времену протежу далеко, нарочито када се упореде са краткоћом пчелињег живота.

Те мере односе се на чување младих матица што су још укопане у својим воштаним затворима. Претпостављам да пчеле налазе да је паметније да се другенац не пусти. И у овоме случају, могућна су два решења. Хоће ли пчеле допустити прворођеној матици - девици, оној што смо је видели како се излегла, да уништи своје сестрице душманке, или ће, пак, сачекати да изврши опасни обред „свадбеног лета“ од којега може да зависи будућност народа? Често пута одобравају да се поколј изврши сместа, али исто тако често оне му се и противе. Разуме се да је тешко докучити да ли тако поступају што предвиђају одлазак другенца или због опасности „свадбеног лета“, јер се не једанпут приметило да су пчеле, понито су се већ одлучиле да пусте другенац, одједном одустале од тога, и уништиле све предодређено потомство, било стога што је време постало мање погодно, било из каквог другог узрока који ми не можемо прозрети. Али узмимо да су оцениле да је боље одрећи се рођења и прихватити опасности „свадбеног лета“. Када се наша млада матица, гоњена жарком жељом, приближи оном делу кошнице у којем су велике колевке, стража се пред њом уклања. Понета бесном љубомором, устремљује се на прву колевку на коју се намери, покушавајући чапорцима и зубима да раскомада восак. У томе и успева. Разгневљена кида ткиво којим су застрти њени зидови, разголићује успавану принцузу, и, кад се супарница већ распознаје, обрне се, унесе своју жаоку у ћелију и почине са таквом помамом да боде затвореницу док ова не подлегне под ударцима отровног оружја. Тек тада се смирује. Изгледа као да је смрт, која повлачи тајanstvenу међу мржњи свих бића, задовољава, и она увлачи своју жаоку. Напада потом на другу ћелију, отвара је, па нађе ли у њој ларву или још неразвијену нимфу, одлази даље и зауставља се тек у тренутку кад, задихана и исцрпена, осети да јој ногти и зуби немоћно клизе по воштаним зидовима.

Пчеле око ње посматрају бес матице, али се не уплићу; уклањају се да би јој оставиле слободан пут. Но чим је једна

ћелија разваљена и опустошена, притрче, извлаче и из кошнице избацују леш, понекад још живу ларву или повређену лутку, па жудно наваљују на драгоцену „краљевску чорбу” којом је испуњено дно ћелије. А онда, кад иссрпену матицу пређе бес, саме довршују покољ невиних, и краљевски род ишчезава са свим својим кућама.

Са покољем трутова, који се, усталом, може још и правдати, ово је најстрашнији час кошнице, једини у којем радилице допуштају да раздор и смрт пустоше њиховим домом. И као што често бива у природи, и овде баш изабранице љубави привлаче на себе необичне стреле насиљне смрти.

Понекад, - али тај се случај ретко дешава, јер пчеле предузимају све да га избегну -, излегу се у исто време две матице. Чим изађу из колевки, заметне се између њих борба на живот и смрт. Ибер је први упозорио на један њен доста чудноват детаљ: сваки пут кад би у својим настрадајима две девице у рожним оклопима дошли у такав положај да би се, кад извуку своју жаоку, могле узајамно да прободу - као у борбама из *Илијаде* -, изгледа као да се неки бог или нека богиња умеша (можда бог или богиња *расе*), и две ратнице, обузете подједнаким ужасом, раздвајају се, беже једна од друге, избезумљене, да се тренутак потом поново сретну и поново побегну ако двострука погибија опет запрети будућности њихова народа, све док једна од њих не постигне да изненади своју несмотрену или невешту супарницу и да је убије без опасности за себе, јер закон врсте тражи само једну жртву.

Када је млада матица на тај начин разорила колевке или убила своју супарницу, народ је признаје, а да би стварно владала и била вољена као и њена мати, преостаје јој само још да обави „свадбени лет”; јер јој пчеле мало пажње обраћају и мало јој поштовања указују док није оплођена. Али често њена историја није тако једноставна, а радилице ретко одолевају жељи да се роје и по други пут.

У овом случају, као и у другом, понета истом намером, приближује се матичњацима, али уместо да пред њима нађе покорне служавке и охрабрење, сукоби се с бројном непријатељском стражом која јој пречи пут. Разјарена, гоњена и даље својом упорном намером, она жели да силом себи прокрчи пут или заобиђе стражу, али свуда наилази на стражарке које чувају успавање принцезе. Упорна, понавља напад, али је радилице одбијају све жешће и жешће. Чак је притом и злостављају, све док јој на крају не постане јасно да те мале, непоколебљиве радилице претстављају један закон пред којим други закон који у њој живи мора да уступи.

Најзад одлази и у својој нездовољеној срџби отпочиње штетњу кроз саће. Кошница тада одјекује од поклика њене бојне песме, њене јадиковке, пуне претњи. Сваком пчелару је та песма добро позната. Својим одјеком она потсећа на звук удаљене сребрне трубе, а у својој срдитој немоћи толико је снажна да се чује, нарочито увече, на три до четири метра и кроз двоструке зидове најбоље затворене кошнице.

Тај матичин поклич магијски утиче на радилице. Он их ужасава и запрепашћује, а кад га материца понови над брањеним ћелијама, чуварке око ње нагло престају да је дрмусају, обарају главе и, непомичне, чекају да престане одјекивати. Верује се, уосталом, да само захваљујући преимућству тога крика који зна да подражава, *Sphinx Atropos*²⁴ продире у кошнице да би се најео меда, а пчеле ни не помишљају да га нападну.

Два или три дана, понекад и пет, одјекује кошницом та огорчена матичина јадиковка и позива на борбу штићене супарнице. Ове се, међутим, развијају, хтеле би и саме да угледају светлост и отпочињу нагризати поклопце својих ћелија. Велики лом прети насеобини. Али геније кошнице, доносећи одлуку, предвидео је и све њене последице, и добро упућене чуварке знају шта им ваља из часа у час чинити да би отклониле изненађења једног супротног нагона и привеле циљу две противне снаге. Оне врло добро знају да кад би младе материце што желе да се роде умакле, допале би шака старије, већ непобедљиве материце, која би их уништила, једну по једну. И тако, док једна од узиданих истањује изнутра врата своје куле,

пчеле их споља облажу новим слојем воска, а нестрпљива сужњица сагорева на послу и не сањајући да гризе зачарану преграду која се поново диже из својих рушевина. За то време она слуша изазивање своје супарнице и, знајући своју судбину и матичине дужности још пре него што је могла да баци и један поглед на живот и да сазна како изгледа кошница, она им херојски одговара из дубина своје тамнице. Али пошто њен крик треба да прође кроз зидове гроба, он је сасвим друкчији, некако пригашен, потмуо, а кад пчелар пред вече, пошто се у пољу све стиша и настане тишина звезда, дође да ослушне на улазу свог чаробног града, добро препознаје и разуме шта значи онај разговор младе материце која лута кошницом и засужњених девица.

8

Уосталом, то продужено заточење добро долази младим материцама. Оне из њега излазе зреле, већ снажне и спремне за узете. А чекање, с друге стране, ојачало је и слободну материцу, тако да је она сада кадра да се огледа са опасностима пута. Други рој, или другенац, напушта тада кошницу на челу са прворођеном матицом. Одмах после његовог одласка радилице које су преостале у кошници ослобађају једну од затвореница. И ова отпочиње исте убилачке нападе, и ова пушта исте крике срђбе, да после три дана, кад на њу дође ред, на челу трећака напусти кошницу. А у случају *грознице ројења* наставља се то тако редом све до потпуног исцрпљења кошнице - мајке.

Свамердам наводи случај једне кошнице која је својим ројевима и паројцима у току једне једине сезоне основала тако тридесет насеобина.

До овако изузетно снажног ројења долази нарочито после неповољних зима, те се чини као да су пчеле, које су стално у додиру са скривеним ћудима природе, свесне опасности што угрожава њихову врсту. Но, у редовним приликама такво грозничаво ројење је доста ретка појава у јаким и добро вођеним кошницама. Многе се роје само једанпут, а има их доста које се уопште не роје.

Обично после другог ројења пчеле неће да се даље деле било стога што увиђају претерано слабљење своје лозе, било, пак, због тога што им непогодно време налаже обазривост. Тада допуштају трећој матици да поубија затворенице, а редован живот се наставља и уређује са још више ревности, јер су скоро све радилице врло младе, јер је кошница осиромашила а народ проређен, па има и великих празнина које до зиме ваља попунити.

Одлазак другенца и трећака у свему личи на одлазак првенца: све су околности сличне, само што је у тим ројевима мање пчела, њихова чета мање је обазрива и нема извиђачица, а млада матица, још девица, одважна и лака, лети много даље и већ у првом лету одводи цео народ веома далеко од кошнице. Треба додати да су друга и трећа сеоба и много смелије, и да је судбина лутајућих насеобина доста неизвесна. Предводи их неоплођена матица, а у њој је сва њихова будућност. Њихова судбина зависи од исхода свадбеног лета. Птица која им сече пут, неколико капи кише, хладан ветар, каква грешка, и голема несрћа којој лека нема је ту. Пчеле све то тако добро знају да често напуштају нађени заклон, и поред своје већ чврсте оданости према кући у којој су провеле ма и један дан, и поред започетих послова, те одлазе да прате своју младу матицу у потрази за љубавником, да је не би губиле из вида, да је окруже и обавију хиљадама оданих крила, па да и пропадну заједно с њом кад је љубав одвуче сувише далеко од нове кошнице и кад се пут повратка, којем се још нису привикле, губи и ишчезава из њихових памћења.

Али закон будућности је тако моћан да се ни једна пчела не колеба пред тим неизвесностима и смртним опасностима. Занос другенца и трећака није ништа мањи од одушевљења

првенца. Чим је кошница - мајка донела своју одлуку, свака од младих угрожених матица налази чету радилица које су спремне да с њом окушају срећу и да је прате на овом путу на којем се може много изгубити а ништа добити, осим наде да ће им нагон бити задовољен. Ко им даје ту енергију, коју ми никада немамо, да раскину с прошлопшћу као с каквим непријатељем? Ко у мноштву одабира оне које треба да пођу, а ко одређује оне што ће остати? Не одлази или остаје та и та класа - овамо најмлађе, тамо најстарије; око сваке матице која се више неће вратити гуркају се сасвим старе радилице заједно са сасвим младима које ће први пут осетити вртлог небесног плаветнила. Још мање увећавају или слабе сразмерну снагу роја какав случај, каква прилика, занос или пролазна клонулост нагона или осећања. У више махова трудио сам се да утврдим бројни однос пчела из роја према броју оних које остају; иако тешкоће огледа не допуштаху да се постигне математичка тачност, могао сам утврдити да тај однос - кад се у виду има и легло, то јест пчеле које ће се ускоро родити - беше доста сталан, што претпоставља неко право и тајanstвено рачунање генија кошнице.

11

Нећемо пратити доживљаје тих ројева. Они су многобројни и често сложени. Понекад се два роја измешају; други пут опет, у оном метежу око одласка, умакну надзору чуварки две или три затворене матице, па се придрже гомили која се окупља. Догоди се понекад и то да једна од младих матица, окружена трутовима, искористи лет роја да би се оплодила и повуче тада за собом изванредно високо и далеко цео свој народ. У пчеларској пракси другенац и трећак обично се увек враћају у кошницу. Матице се поново налазе у кошници, радилице се сврставају унаоколо да прате ток њихових борби и, после триумфа најбоље, не трпећи неред, жељне рада, избацују лешеве, затварају врата насиљима будућности, заборављају прошлост, пењу се опет у ћелије и враћају се поново мирним цветним стазама што их очекују.

Да упростимо нашу причу, наставимо онде где смо прекинули историју матице којој пчеле допустише да поубија своје сестрице у колевкама. Томе поколју, рекао сам, оне се често противе, чак и онда кад изгледа да немају намере да испусте и другенац. Али исто тако често оне га и одобравају, јер је политички дух кошница у једном пчелињаку исто тако различан као што је различан и код разних нација једнога континента. Но сасвим је сигурно да неразборито раде када тај поколь допуштају. Ако матица на свадбеном лету пропадне или залута, нема друге да је замени, а радиличке ларве прешли су доб у којој је њихов преображај могућан. Но, на крају крајева, будалаштина је учињена, а матица која је прва измилела из своје ћелије сада је, у мисли свог народа, једини признати владарка. Међутим, она је још девица. Да постане слична мајци коју замењује, треба да се сртне с мужјаком у току првих двадесет дана после свога рођења. Ако из било каквог разлога тај сусрет одоцни, она заувек остаје девица. Поред свега тога, као што смо видели, иако девица, она није неплодна. Овде се сусрећемо са оном великом аномалијом, оном обазривошћу или оним чудним каприсом природе, што се зове партеногенеза, а која је заједничка извесном броју инсеката, на пример код лисних вашију, код лептира лепидоптера рода психе, код опнокрилаца, итд. Матица - девица може да носи јаја као да је оплођена, али из свих јаја која буде залегла у велике или мале ћелије излећи ће се само трутови. А пошто трутови никада не раде, пошто живе на рачун женки, не скупљају храну чак ни за своје потребе, и не могу да се брину ни о себи, то после неколико недеља, кад помру и последње иссрпене радилице, насеобину пчела погађа потпуна пропаст и истребљење. Девица дакле рађа на хиљаде трутова, сваки од тих мужјака има милионе семенки, а ни једна од њих не може да продре у њен организам. Није то ништа чудније, на крају крајева, од хиљаде других сличних појава, јер мало времена пошто се удубимо у те проблеме, нарочито у проблеме рађања, где чуда и

изненађења као да немају краја, и то чуда бројнија и за нас људе већа и од највећих у вилинским причама, изненађење постаје тако обично да се убрзо и не примећује. Али због тога ова чињеница није мање достојна пажње. С друге стране, како да се објасни циљ природе која тако повлашћује трутове, тако кобне мужјаке, на штету толико потребних радилица? Да ли она страхује да ће разбор навести радилице да преко мере смање број тих паразита који све упропашћују или су неопходни за одржавање врсте? Да није у питању претерана реакција против несреће која прети од неоплођене матице? Или је у питању, можда, једна од оних одвећ великих и слепих предострожности које, не видећи узрок зла, не налазе ни лек и, да би спречиле немио догађај, доводе до катастрофе? У стварности - али не заборавимо да та стварност није она потпуно природна и исконска, јер су у прашуми насеобине пчела морале бити много више расуте него што су данас -, у стварности, дакле, кад једна матица није оплођена, крвицу за то готово никад не сносе трутови, којих увек има много а долазе и издалека; матица остаје неоплођена пре због хладних дана или киша које је задржавају сувише дugo у кошници, а још чешће због својих несавршених крила која јој не допуштају да прати трутове у њиховом високом лету. А природа, ипак, не води рачуна о тим стварним разлогима, већ страствено настоји да умножи трутове. Да би их створила, крши она још и неке друге законе. Понекад се у обезматичним кошницама могу видети две три радилице, обузете таквом жељом да очувају врсту да се, и поред тога што су им јајињаци закржљали, из све снаге упињу да снесу јаја, а, како им се надражени органи мало надму, то им и успева, те избацују неколико јајашаца. Али из ових јајашаца, као и из јаја матице - девице, излећи ће се само трутови.

.. Овде на делу затичемо једну надмоћну, али можда и необазириву вољу како се уплиће у ток догађаја и неодољиво одупире разборитој вољи једног живота. Слична упитања

доста су честа у свету инсеката, па је занимљиво проучавати их. У томе свету, много бројнијем и сложенијем од других, често се извесне жеље природе јасније уочавају, а могућно их је запазити и у огледима за које би се могло помислити да су недовршени. Природа, на пример, има једну велику општу тежњу коју испољава свуда - тежњу да усаврши сваку врсту победом јачега. Обично је та борба добро припремљена. Жртве слабих су огромне, али то није важно само ако је награда победиочева успешна и сигурна. Али има случајева у којима изглеђа као да природа још није доспела да размрси своје комбинације, кад је награда немогућна, кад је судбина победника исто тако неизвесна као и судбина побеђенога. А да не бисмо напустили наше пчеле, примера ради наводим да у том погледу не знам ништа убедљивије од историје трионтулина Sitoris Colletis. Видеће се, уосталом, да се многи детаљи те историје не разликују баш много од историје људскога рода, као што би се то могло поверовати.

Ти трионгулини су примарне ларве једнога паразита колете, дивље пчеле самице, која своје гнездо гради у подземним ходницима. Они вребају ту пчелу на улазу у ходнике и три, четири или пет, понекад и њих више, закаче се за пчелине маље и попну јој се на леђа. Када би се већ у том тренутку одиграла борба између јаких и слабих, не би се имало шта рећи и све би се догодило по општем закону. Али, не зна се зашто, њихов им ногон налаже, а према томе и природа наређује да се држе мирно док су пчели на хрпту. Док пчела обилази цвеће, док гради и снабдева своје ћелије, они стрпљиво чекају свој час. - Али чим једно јајашће буде смесено, сви паразити скоче на њега, а безазлена колета бржиљиво затвори ћелију пуну намирница и не слутећи да у њу истовремено затвара и смрт свога подмлатка.

Око тог јајашца отпочиње у затвореној ћелији између трионгулина неминовна и спасоносна борба природног одабирања. Најјачи и најспретнији ћепа противника за неоклопљено место, подигне га изнад главе и држи га тако, у својим чељустима, читаве сате, све док овај не подлегне. Али за време борбе, други један трионгулин, који је остао сам или је већ

савладао свога супарника, устремио се на јаје и начео га. Последњи победник треба тада да изађе на крај и са новим непријатељем, а то му није тешко, јер се онај трионгулин, забављен утольавањем урођене глади, тако упорно приљубио уз јаје, да и не помишља на одбрану.

Најзад и он је заклан, а други се сада налази сам уз тако драгоцену и с муком стечено јаје. Лакомо загњури главу у отвор што га је претходник удубио и почиње с дугом гозбом која треба да га преобрази у савршеног инсекта и да му да потребно оруђе да може изаћи из ћелије у којој је затворен. Али природа која жели ту пробу борбе израчунала је, са друге стране, награду победнику са тако прецизним тврдичлуком да је једно јаје таман доволно да се њиме исхрани један једини трионгулин. „Па тако”, каже Маје, коме дuguјемо опис ове задивљујуће несрће, „нашем победнику недостаје управо оно-лико хране колико је пред своју смрт прождерao његов последњи душманин, и, сувише слаб да издржи прво лињање, подлеже и он, те остаје обешен о кори јајашца, или у ушећереном соку повећава број дављеника”.

14

Овакви случајеви нису усамљени у природи, ма да су ретко кад тако јасни као што је овај. Ту се разоткрива борба између свесне воље трионгулина који хоће да живи и оне нејасне и опште воље природе која такође жели да он живи, чак и да ојача и да свој живот побољша и више но што би то могао учинити само својом вољом. Али, неком чудном непажњом природе, то принудно побољшање одузима живот баш најбољима, и одавна би већ биле ишчезле Sitoris Colletis да поједине међу њима нису пуким случајем, а супротно тежњама природе, остале усамљене и тако измакле удару оног пре-васходног закона који све предвиђа и свугде тражи триумф најјачих.

Зар се дакле и то дешава да и она велика сила, која нам се чини бесвесном, али нужно мудром, пошто јој живот што га она

ствара и одржава увек све одобрава, зар се, дакле, и то дешава да и она греши? Зар и њен надмоћни разум, који позивамо у помоћ кад год дођемо до граница нашега, - зар и он има своје слабости? А ако их има, ко их онда исправља?

Но вратимо се на случај партеногенезе, где се тај разум тако неодољиво уплиће. Немојмо сметнути с ума да су нам ти проблеми сасвим близки иако их сретамо у једном свету који нам се чини тако удаљеним од нашега. Пре свега, вероватно је да се и у нашем сопственом телу, на које смо тако горди, све дешава на исти начин. Волја или дух природе који делују у нашем желуцу, срцу или у бесвесном делу нашега мозга сигурно да се не разликују од духа или воље што их је природа унела у најниже животиње, биљке, па чак и у минерале. А затим, ко би смео тврдити да се у свесној човековој сфере не налазе још виште тајанствена али не мање опасна упитања? У случају који нас занима ко је, на крају крајева, у праву: природа или пчеле? Шта би било кад би пчеле биле послушније или паметније па до краја испуњавале жељу природе, разумевајући је сувише добро, а пошто природа неотступно тражи мужјаке, кад би их умножавале до бесконачности? Зар не би дошли у опасност да униште своју врсту? Да ли треба веровати да природа има намера које је опасно разумети а убитачно сувише ревносно слушати, и да је једна од тих жеља не погађати и не слушати све њене жеље? Не лежи ли у томе, можда, једна од опасности којима се излаже људска раса? И ми у себи осећамо несвесне снаге које теже сасвим супротном од онога што тражи наш разум. Да ли је добро да се тај разум који обично не зна камо да крене, пошто се обазрео око себе, зар је добро да се и он придружи тим снагама и неочекивано их и својом тежином помогне?

Да ли смо у праву да из тих опасности партеногенезе закључимо да природа не зна свагда да усклади средства са циљем, да се оно што жели одржати понекад одржава захваљу-

јући другим мерама обазривости које је предузела баш против својих сопствених мера безбедности, а често и чудним стицјем прилика које она није предвидела? Али да ли она уопште предвиђа, да ли заиста жели што да одржи? Природа, рећи ће се, то је реч којом покривамо све што не можемо сазнати, а мало је таквих одлучних чињеница које нас овлашћују да јој можемо приписати какав циљ или разбор. Заиста је то тако. А овде се ради о херметички затвореним судовима којима су снабдевени наши погледи на свет. Да не бисмо на њих стављали увек исти натпис *Нейознайто* који обесхрабрује и намеће ћутање, према њиховом облику или величини, ми урезујемо на њих речи: „Природа”, „Живот”, „Смрт”, „Бескрајно”, „Одабирање”, „Геније врсте”, и још многе друге, као што су они који су пре нас живели урезивали имена: „Бог”, „Провиђење”, „Судбина”, „Награда”, итд. То је то, ако хоћемо, и ништа више. Па, иако нам је њихова унутрашњост остала непозната, постигли смо бар то да натписи нису више тако опасни и да се тим судовима можемо приближити, додирнути их и на њих прислонити ухо са спасоносном радозналошћу.

Али, наденули им било какво име, извесно је да бар један од тих судова, онај највећи, краси име „Природа”, скрива у себи врло стварну силу, најстварнију од свих, и да она на нашој Земљиној кугли зна да одржи количину и каквоћу огромног и чудесног живота, и то тако оштроумним средствима да се без претеривања може рећи да она превазилази све што је човеков геније у стању да организује. Да ли би се та каквоћа и та количина одржавале и другим средствима? Или се ми варамо кад верујемо да налазимо предвиђања природе и тамо где се, можда, ради само о једном срећном случају који је надживео милион других, несрећних?

То може да буде, али нам тада ти срећни случајеви дају дивне поуке, не мање од оних које бисмо нашли и да случаја није било. Немојмо посматрати само бића која имају зрачак

разбора или свести и која могу да се боре једино против слепих закона; немојмо се задржавати ни на оним првим магловитим претставницима животињског царства, на протозоама. Експерименти славнога микроскопичара Н.Х. Кartera F.R.S²⁵ заиста показују да се воља, жеље и склоности испољавају већ и у најнижих ембриона као што су миксомицети, да има лукавих покрета и у инфузорија, лишених сваког видљивог органа, као што је амеба, која подмукло и стрпљиво вреба младе анцинете кад излазе из материног јајника, јер зна да у томе тренутку још немају отровних пипака. А амеба нема ни живчаног система нити се у ње може приметити било какав други орган. Пођимо право биљкама које су непомичне те изгледа да су подвргнуте свим могућим фаталностима. Не задржавајмо се не биљкама месождерима, код *дрозера*, мухоловке, на пример, које се стварно понашају као животиње, већ радије проучимо ону генијалност што је испољава наше најпростије цвеће да би посета пчела неминовно довела до укрштеног оплођавања. Погледајмо чудесну комбиновану игру између кљунића (*rostellum*) и дршки цветног праха (*retinacula*), оно математичко и аутоматско приљубљивање и приклањање прашника у *Orchis Morio*, скромне орхидеје наших крајева²⁶; погледајмо и ону двоструку и непогрешиву игру њихања прашних кесица жалфије, у којој тело инсекта који цвет обилази бива додирнуто баш на оном месту да, кад оде на суседни цвет, може њиме дотаћи жиг тога цвета; погледајмо исто тако и узастопно отварање и смишљени рачун жига у *Pedicularis Sylvatica*; свагда ћемо видети како се сви органи та три цвета стављају у покрет, чим пчела уђе, баш као они сложени механизми што се виде на сеоским вишарима, а који се почну кретати кад добар стрелац погоди црну тачку нишана.

Могли бисмо поћи још и даље и показати, као што је то учинио Раскин у својој *Ethics of the Dust* (Етика прашине), обичаје, карактер и лукавства кристала и њихове свађе; могли бисмо показати шта раде кад какво страно тело дође да поремети њихове планове, који су старији од свега што наша уобразиља може да схвати, како дочекују а како одбијају непријатеља; како је могућна победа слабијег над јачим, на

пример како свемоћни кварц љубазно допушта слабом и подмуклом епидоту да се подигне изнад њега; па борбу, час страшну час величанствену, кристалног кварца са гвожђем; како се правилно шири, неокалjan у прозрачној чистоћи, грумен хиалина, који одбија унапред свако прљање и болесно растење, па очевидну неморалност његова брата који их прима и бедно се увија у празном простору; могли бисмо се позвати и на оне чудне појаве исцељења и успостављања кристала о којима говори Клод Бернар, и тако даље... Али, те су нам тајне сувише стране. Држимо се, дакле, нашег цвећа, тог последњег облика живота што још има неке везе са нашим животом. Није више реч о животињама или инсектима којима приписујемо разумну и нарочиту вољу помоћу које се одржавају у животу. С правом или не, ми сматрамо да цвеће нема такве воље. У сваком случају, у цвећу не можемо наћи ни најмањи траг оних органа у којима се обично рађају или се налазе воља, разбор, иницијатива за какву акцију. Према томе, оно што у цвећу тако дивно ради, произилази непосредно из оног што обично зовемо: Природа. Овде једна несвесна и недељива сила поставља замке другим својим творевинама, а не разум појединца. Да ли да из тога закључимо да те замке нису ништа друго до пуке случајности које су се усталиле тако исто случајним понављањем? На то још немамо права. Може се рећи да наше цвеће не би ни остало у животу кад не би било тих чудних комбинација, али би га друго, којем не би било потребно укрштено оплођавање, заменило. Нико не би ни приметио нестанак првога цвећа, а живот који тече на земљи не би нам изгледао ни мање неразумљив, ни мање разноврstan, ни мање чудан.

Па ипак, тешко би било не признати да чине који сасвим изгледају као дела мудрости и интелигенције изазивају и подржавају срећни случајеви. Одакле они извиру? Да ли из самога бића или из снаге из које оно црпе живот? Нећу рећи: то није важно. Баш напротив: било би од огромне важности да то

зnamо. Али засада, док не сазнамо да ли се цвет упињe да сe одржи и усаврши живот који му је природа подарила, или сe природа стара да одржи и побољша делић живота који је он на себе узео, или, најзад, да ли случај управљa случајем, засада, док све то не сазнамо, - читава једна множина појава гони нас да верујемо да нешто што је равно нашим највишим мислима избијa на махове из неке заједничке основе којој сe можемо дивити иако не можемо да кажемо где сe налази.

Каткад нам сe чини да из те заједничке основе избијe понека заблуда. Али, ма да врло мало зnamо, често имамо прилику да увидимо да јe и тa заблуда уствари чин мудрости, који је премашио дomet наших првих погледа. Чак и у маломе кругу који обухватају наше очи можемо открыти да природа, кад изгледа да сe преварила на једној страни, налази онда за корисно да на другој исправи ту своју тобожњу грешку. Три цвета о којима смо говорили ставила јe у тако тешке услове да сe сами не могу оплодити, али јe нашла за корисно, иако не можемо да прозремо зашто, да их могу оплодити њихови суседи. И тако, генијe који нијe показала на десној страни, испољила јe на левој, потстичући на рад разбор својих жртава. Заobilazni путеви тога генијa чине нам сe неразјашњивимa, али њихов ниво остајe вазда исти. Изгледа као да пада у заблуду, под претпоставком да јe заблуда могућна, али сe одмах потом дижe у органу који јe одређен да јe исправи. Обрнули сe ма на коју страну, он сe узвисујe над нама. Он јe океан који окружујe земљу, огромна водена површина без осеке, на којој ћe и наше најсмeliјe и најнезависнијe мисли заувек бити само нестални мехурovi. Данас гa зовемо природом, а сутра ћemo му наћi, може бити, неко друго име, страшнијe или блажe. А дотле, владаћe он у истo времe и у истом духу животом и смрћu и давати тим двема непомирљивим сестрама величанствено или обично оружјe којим ћe им потресати и улепшавати груди.

А да ли он предузима мере да одржи оно што се креће на његовој површини или, можда, сматра да вальа затворити најчуднији од животних кругова претпостављајући да оно што се на његовој површини креће предузима мере против њега самог, генија од кога живи, - то су питања у која не улазимо. Немогућно нам је знати да ли се нека врста одржала у животу упркос опасних настојања вишег једне воље, независно од њих, или, најзад, захваљујући баш тим настојањима.

Све што можемо тврдити јесте да се та и та врста одржала, и да према томе изгледа да је природа у тој тачки у праву. Али ко ће нам рећи колико је других врста, које нисмо ни познавали, пало као жртва њене заборавне и немирне интелигенције? Све што још можемо констатовати то су чудесни, каткад и непријатељски облици у које се уобличује, час потпуно несвесно час донекле свесно, онај изванредан флуид што се зове живот, који нас покреће у исто време кад и све остало, и који побуђује чак и наше мисли што о њему суде, и наш слаби глас што се труди да о њему говори.

СВАДБЕНИ ЛЕТ

1

 огледајмо сад како се матица оплођује. Да би помогла спаривање мужјака и женки из различитих кошница, природа је и овде предузела нарочите мере. Чудан је то закон који није била приморана да објави, изненадни неки прохтев или, може бити, почетни нехат, на чије исправљање троши најдивније снаге своје активности.

Вероватно је да би загонетка коју нам је поставио свемир била мање схватљива и мање достојна сажаљења од оне коју покушавамо да прозремо да је природа употребила само половину генија који расипа око укрштеног оплођавања и неких других самовољних жеља на то да осигура живот, да умањи патње, ублажи смрт и уклони грозне случајеве. Али наше сазнање и интерес што их придајемо животу ми морамо црпсти не из онога што би могло бити већ из онога што јесте.

Око матице девице, живећи с њом у мноштву кошнице, врзмају се стотине крепких мужјака, вечито пијаних од меда, који постоје само ради једног јединог чина љубави. Али, и поред непрекидног додира те две немирне жеље, које би на сваком другом mestу обориле све препреке, парење се никада не дешава у кошници, и никада још затворена матица није била оплођена.²⁷ Све док је међу њима, љубавници који је окружују не знају ко је она. Они ће је потражити у простору, у најскривенијим кутцима обзорја, и не слутећи да су се малочас с њом растали, да су спавали с њом на истом саћу, да су је, можда, и гуркали у оној гужви на изласку. Могло би се рећи да је својим дивним очима што им покривају целу главу као какав

блистави шлем препознају и зажеле тек кад лебди у небесном плаветнилу. Свакога дана, између једанаест и три часа, када је светлост у пуном сјају, а нарочито око подне кад до самих крајева неба рашири своја велика плава крила да би још јаче распамсала пламен сунца, појури њихова кићена чета да потражи невесту, величанственију и заноснију од недостижних принцеза из бајки, јер око ње кружи тада двадесетак или и тридесетак племена што су долетела из свих околних насеобина да јој начине поворку од преко десет хиљада просилаца и јер ће између тих хиљада бити изабран само један једини за један једи-ни пољубац од само једног минута, који ће га венчати са смрћу у исто време кад и са срећом, док ће сви други бесциљно летети око загрљеног парга а ускоро и пропасти не угледавши више никада такав чаробан и кобан призор.

2

Нимало не претерујем када говорим о том чудном и лудом расипању природе. Обично се сматра да у најбољим кошницама има четири или пет стотина трутова. У дегенерисаним или слабијим нађе се често пута и четири до пет хиљада, јер што кошница више пропада утолико има више трутова. Може се рећи да просечно пчелињак од десет кошница растури у ваздух у датом тренутку народ од десет хиљада трутова, и да ће десет или највише петнаеста од ових имати изгледа да испуне једини чин ради којега су се родили.

А дотле, исцрпљују они залихе насеобине. Својим непрекидним пет или шест радилица једва стижу да нахране, у њиховом незајажљивом и распусном ленствовању, само једног од тих паразита чија су само уста неуморна. Али, природа је увек дарежљива када се ради о функцијама и повластицама љубави, а скомрачи само на органима и средствима за рад. Нарочито је шкрта за оно што су људи назвали врлином. У накнаду, не броји драго камење ни друге доказе милости већ их расипа по путу и мање занимљивих љубавника. Довикује са свих страна: „Једините се, множите се, нема другог закона, другог

циља, сем љубави!”, - да би полугласно додала: „Па издржите после тога, ако можете, то ме се више не тиче”. Узалуд се трудили, залуд желели што друго, свуда се срета тај морал, тако различит од нашега. Погледајте само онај неправични тврдичлук и ону безумну раскош што их испољава према тим истим малим бићима. Од свог рођења па до смрти, савесна радилица мора далеко да лети, у најгушће честари, да пронађе оно много цвеће што се посакривало. У лавиринтима нектара, по тајним стазама прашњака, мора да открије скривени мед и цветни прах. А, међутим, ако се упореде са органима трутова, очи у радилица и њихови органи за мирисање слаби су као у богаља. Кад би били готово слепи и лишени чула мириза, трутови због тога не би много патили, једва би то и примећивали. Они немају шта да раде, не треба, чак, ни да јуре за пленом. Храна им се доноси већ готова, а живот им пролази у тами кошнице у сркању меда са самог саћа. Али они су претставници љубави, а највећи дарови, и најнекориснији, бацају се у прегрдитима у понор будућности. Један од хиљаде између њих имаће да открије, једном у свом животу, у дубини небесног плаветнила, краљевску девицу. Један од хиљаде њих пратиће у простору, само за часак, траг женке која не бежи. И то је све. Пристрасна ова моћ природе открила је, у потпуности и до заноса, своје нечувене ризнице. Свакоме од ових својих мало вероватних љубавника, од којих ће девет стотина деведесет и девет бити побијено неколико дана после смртоносне свадбе хиљадитога, она је подарила тринаест хиљада очију са сваке стране главе, док их радилица има шест хиљада. Она је снабдела, према Чешајровом рачуну, њихове пипке са тридесет и седам хиљада осам стотина шупљина за мирисање, док их радилице немају више од пет хиљада. Ето примера несразмере која се примећује готово свуда између дарова којима она обасила љубав и оних које штедљиво додељује раду, између милости коју излива на све оно што потстрекава живот у каквом уживању и немарности којом напушта све што стрпљиво животари у муци. Ко би хтео да наслика истински лик природе - какав се указује из ових црта -, насликао би чудну неку фигуру која не би имала никакве везе са нашим идеалом,

ма да би и он требало такође да потиче од ње. Али одвећ много ствари човек не зна да би могао отпочети сликање таквог портрета, па би могао да на њега стави само једну велику сенку са две или три тачке несигурне светlostи.

3

Врло их је мало, мислим, нарушило тајну матичине свадбе која се обавља у бескрајним и блиставим наборима ведрога неба. Али је могућно посматрати колебљиви одлазак веренице и убилачки повратак невесте.

Иако нестрпљива, она бира свој дан и свој час, и чека у сенци врата да се из азурних урни расне по свадбеном простору једно чудесно лепо јутро. Воли тренутак кад мало росе влажи својом успоменом лишће и цвеће, кад се последња свежина малаксале зоре још отима да не подлегне јари дана, као гола девица у рукама снажног ратника, кад тишина и руже поднева које се приближује пуштају да још понегде пробије мало мириса јутарњих љубичица и понеки јасан крик зоре.

Тад се појави на лету кошнице, усрд равнодушних цвећарица које су забављене својим пословима, или окружена помахниталим радилицама, према томе да ли оставља сестре у кошници или је више није могућно заменити. Прво излеће унутрашње, враћа се два три пута на седало, и, кад је у свој дух урезала изглед и тачан положај свога краљевства које никада није видела споља, полети као стрела према азурном зениту. Достиже тако висине и светлосну зону до којих се друге пчеле никада у целом свом животу неће винути. Из даљине, око цвећа над којим се лено лепршају, трутови су је приметили и удахнули магнетични мирис што се шири мало по мало, до суседних пчелињака. Одмах се скупе у чете и зароне за њом у море ведрине чије се јасне међе све више померају. А она, опијена својим крилима, и слушајући величанствени закон врсте који јој бира љубавника и налаже да је најјачи достигне сам у етерској осамљености, пење се непрестано, док плавичасти јутарњи ваздух први пут продире у њене душничке отворе и шуми као

каква небесна крв кроз хиљаде жилица што су везане за две душничке кесице које заузимају половину њена тела а напајају се простором. Пење се и даље. Ваља стићи до пустог предела који птице не походе, јер би оне могле да поремете њену тајну. Она се диже још, а већ неједнака чета трутова под њом смањује се и расипа. Слаби, болешљиви, стари, кржљави, слабо хранњени трутови нерадних или пропалих кошница одустају од даљег гонења и нестају у празнини. Само још мала чета неуморних лебди у бескрајном опалном простору. Још један, последњи напор крила, и, ево, изабраник несхватаљивих сила стиже је, хвата и сву прожима, док се загрљени пар, понесен двоструким заносом, у спиралном успону врти још један тренутак у самртном делиријуму љубави.

4

Већина бића нејасно осећа да смрт од љубави дели само какав потпuno неизвестан случај, нека врста прозирне опне, и као да нека дубоко усађена замисао природе жели да се умре у тренутку када се ствара живот. Вероватно због тога наслеђснога страха и придаје се толика важност љубави. Овде се бар, у својој примитивној простоти, указује та природина замисао чија сенка још лебди над пољуницем људи. Чим је парење обављено, трутов трбух се отвара, орган се одваја повлачећи за собом утробу, крила му клону и, погођено свадбеном муњом, испражњено тело обрће се и пада у бездан.

Иста она мисао која у партеногенези жртвује будућност кошнице необичном умножавању трутова, жртвује сада трута будућности кошнице.

Та мисао увек изазива у нама чуђење, и што је више проучавамо тим мање о њој што извесно знамо. Па и Дарвин, на пример, - да поменемо онога који је ту мисао проучавао страстевеније и са више метода од било кога другога -, па и Дарвин, не признавајући то баш ни самом себи, збуњује се на сваком кораку и узмиче пред неочекиваним и несагласним појавама. Ако бисте хтели да присуствујете призору, узвишеном

али и унижавајућем, како се људски геније хватају у коштац са оном бескрајном силом, погледајте га како покушава да размрси оне чудне законе, невероватно тајанствене и неповезане, о стерилности и плодности хибрида, или, пак, оне о променљивости особина врста и родова. Тек што је формулисао какав принцип, а безбројни изузети кидишу на њега, и убрзо савладани принцип срећан је што може да нађе уточишта у каквом куту и да, као изузетак, сачува остатак живота.

Јер као свугде, тако и у укрштању и у променљивости (нарочито код истовремених варијација, названих корелацијом укрштавања), у нагону као и у поступцима борбе за живот, у одабирању, у геолошкој поступности и географској расподели органских бића, у узајамним сродностима, укратко свуда, мисао природе је, у истом тренутку и у истој појави, ситничарска и немарна, шкрта и штедра, обазрива и непажљива, превртљива и непоколебљива, покретљива и непомична, једна и неизброжљива, величанствена и сићушна. Пошто је пред собом имала огромно, девичански чисто поље једноставности, населила га је ситним заблудама, малим противречним законима и малим тешким проблемима који лутају кроз живот као слепа стада. Истина, све се то збива само у нашем оку у којем се огледа само она стварност које је прилагођена нашем узрасту и нашим потребама, а ништа нас не овлашћује да поверијемо да природа губи из вида своје узроке и своје промашене резултате.

У сваком склучају, ретко им кад допушта да оду сувише далеко, да се приближе нелогичним или опасним крајевима. Она располаже двема силама које су увек у праву и, кад појаве пређу извесне међе, даје миг животу или смрти да дођу и успоставе ред, и да им равнодушно поново облележе прави пут.

Природа нам измиче на свима странама, не признаје већину наших правила и крши све наше мере. - Десно од нас, она је дубоко испод наше мисли, али, гле, на левој страни, нагло је надвисује као каква планина. Сваког тренутка изгледа да се

вара и у свету својих првих као и у свету својих последњих покушаја, тачније да кажем у човековом свету. У томе свету, она повлађује нагону мрачне масе, несвесној правди броја, слому разбора и врлине, ником моралу који води велики талас врсте и који је јамачно нижи од морала што га може схватити и зажелети дух што се прикључује уз мали али бистрији талас који се пење уз реку. Па ипак, да ли баш греши кад се тај исти дух данас пита није ли његова дужност да истражује целу истину, према томе моралну као и друге, пре у томе хаосу него у самоме себи, где му она изгледа релативно тако јасна и одређена?

Човек и не помишића на то да одрекне умност и честитост своме идеалу, који му је свет због толиких хероја и мудраца, али се понекад ипак пита да није, можда, тај идеал створио сувише далеко од оне огромне масе чију расуту лепоту тежи да представља. Досада је с разлогом могао да страхује да би, прилагођавајући свој морал моралу природе, могао разорити оно што му се чинило ремекделом исте те природе. А сада, кад је мало боље познаје и кад је из неких њених одговора, још нејасних или неслуђено силних, могао назрети један план и један разбор много шире од свега што је смео и замислiti повлачећи се у себе самога, он мање страхује и не осећа више онако нужно потребу да прибегне уточишту своје посебне врлине и свог посебног разума. Он сматра да оно што је тако велико не може упућивати на смањивање. Хтее би да зна није ли дошао тренутак да своја начела, убеђења и снове подвргне разложњем испитивању.

Понављам: он и не помишића да напусти свој људски идеал. Баш оно што га је испрва одвраћало од тога идеала, учи га да му се врати. Природа не би могла давати рђаве савете једном духу коме свака истина, која није бар на истој висини на којој је и истина његових сопствених тежњи, не би изгледала доволно узвишеном да би била дефинитивна и достојна великог плана који се он труди да проникне. Ништа не мења своје место у његовом животу, осим кад се с њим уздиже, а још дugo говориће себи да се уздиже када се приближује оној старој слици о добру. Али, у његовој мисли све се мења много слободније,

и он се, у своме страсном посматрању, може некажњено спусти-
ти све дотле док му и најокрутније и најнеморалније про-
тивречности живота не постану исто тако драге као и врлине,
јер предосећа да читав низ непрекидних долина води ка оној
висоравни на коју жели да се испне. То разматрање и та љубав
не спречавају га да, тражећи извесност, чак и онда кад га та
тражења одводе супротном од онога што воли, подеси своје
понашање према човечански најлепшој истини а да се привре-
мено држи оног што је највише. Све што увећава благотворну
врлину, улази одмах у његов живот; све што би је могло умањ-
ити, остаје у њему недовршено, као оне нерастворљиве соли
које се покрећу тек у часу одлучног огледа. Може прихватити
и какву нижу истину, али да би по тој истини почeo да дела,
чекаће - ако је то потребно и вековима - док увиди однос што
га она треба да има са истинама које су већ тако бескрајно
моћне да обухватају и надвисују све остале.

Једном речју, он одваја морални ред од интелектуалног, и
прима у први само оно што је веће и лепше него што је било
некад. Па ако је то за покуду што одваја ова два реда, као што
се то често чини у животу, наиме, да се горе ради него што се
мисли, увек је спасоносно и разумно видети горе и ићи за
бољим, проширити своју акцију изнад своје идеје, јер нам људ-
ско искуство допушта да се из дана у дан све јасније надамо да
ће највиша мисао коју бисмо могли достићи бити још задуго
испод тајанствене истине коју тражимо. Уосталом, кад од свега
овога ништа не би било истина, преостао би му прост и приро-
дан разлог да још не напусти свој људски идеал. Што више
снаге додељује законима који изгледа да пружају пример егоиз-
ма, неправде и свирепости, тим више у исти мах доприноси и
другима који саветују племенитост, милосрђе, правду; јер чим
почне изједначавати и методичније доводити у сразмеру уделе
које додељује свемиру и оне што их додељује самоме себи, он
налази у овим последњим законима нешто што је исто тако
дубоко природно као и у оним првим, јер су ови исто тако
дубоко уписаны у њему као што су они други у свему што га
окружује.

Вратимо се трагичној матичној свадби. У примеру који нас занима природа дакле, у циљу укрштеног оплођавања, жели да спаривање трута са краљицом пчела буде могућно само под ведрим небом. Али њене жеље се преплићу као у каквој мрежи и њени најдражи закони морају без престанка да се провлаче кроз рупице мреже других закона, који ће, тренутак потом, и сами имати да се провуку кроз рупице оних првих.

А пошто је то исто небо населила безбројним опасностима, хладним ветровима, ваздушним струјама, бурама, вртлозима, птицама, инсектима, воденим капљама, и пошто се и оне повинују неумитним законима, вальало је да предузме мере да то спаривање буде што је могућно краће. Оно то и јесте, захваљујући муњевитој смрти трута. Довољан је један загрљај, а божански брак, хименеј²⁸, довршава се у невестиним бедрима.

Матица се тада са плаветних висина спушта у кошницу, док се иза ње леприша, као каква пламена заставица, развијена утроба њеног љубавника. Неки апидолози тврде да радилице при овом матичином повратку, пуном обећања, испољавају велику радост. Између осталих, Бихнер је о томе дао детаљну слику. У вишемахова крадомицу сам посматрао матицу када су се враћале са свадбеног лета, па признајем да нисам утврдио никакво необично узбуђење, осим у случају када је у питању била млада матица која је изашла на челу роја као једина нада скоро основане и још пусте насеобине. У таквом случају, све радилице су као мањите и хитају јој у сусрет. Али најчешће, ма да је опасност којој се излаже будућност насеобине често исто тако велика, изгледа као да је заборављају. Оне су све предвиделе, све до оног тренутка кад су допустиле покољ матица супарница. Али почев од тога тренутка, њихов нагон се зауставља; као да настаје нека пукотина у њиховој разборитости. Изгледају, тада, доста равнодушне. Подижу главице, можда и препознају убилачки доказ оплођавања, али, још неповерљиве, не испољавају радост што је очекује наша уобразиља. Практичне, а споре за илузије, пре него што би почеле да се радују, оне вероватно очекују и

друге доказе. Греши се кад се жели да се претставе логичним и до крајњих граница човечним сва осећања малих бића, тако различитих од нас. Код пчела, као и код свих других животиња које у себи носе одблесак наше интелигенције, ретко се постижу тако тачни резултати какви се описују у књигама. Сувише многе околности остају нам непознате. Зашто их приказивати савршенијим но што јесу, тврдећи оно што није? Ако неки мисле да би пчеле биле занимљивије кад би биле равне нама, значи да још немају тачан појам о томе шта треба да побуди пажњу искреног духа. Сврха посматрача није да задивљује већ да схвати, па је исто тако занимљиво једноставно изнети празнине неког разума и све знаке можданог система који се разликује од нашег, као и износити чуда о њима.

Па ипак, равнодушност није једнодушна, и кад задихана матица слети на седало пред кошницом, скупи се неколико група и прате је под сводове, под које се ситним, бојажљивим корацима прикрада сунце, тај јунак свих свечаности кошнице, и својом сенком и плаветником купа воштане зидове и медене завесе. Уосталом, млада невеста не узбуђује се више од свога народа, а у њеном скученом мозгу практичне и варварске краљице и нема баш места за многа узбуђења. Заузета је само око тога да се што пре ослободи несносних успомена на женника, које јој сметају у ходу. Седа на лето и почиње брижљиво да чупа непотребене органе - мужјак јој је дао све што је имао, и много више но што беше потребно -, а радилице их мало по мало односе и бацају далеко. У кесици семењачи задржи само семену течност по којој пливају милиони клица које ће се, једна по једна, спајати са јајашцима, кад крај њих прођу, и које ће у мраку матичина тела, до њеног последњег дана, обављати тајанствена сједињења мушких и женских елемента из којих ће се рађати радилице. По једној занимљивој измени, матица испуњава мушки, а трут женски закон. Два дана после оплођавања снесе она прва јајашца, а народ је одмах обасипа нежном пажњом. Отада је матица двополна, у њој живи и неиспрпљиви мужјак, и сада тек отпочиње свој прави живот: кошницу више не напушта, не излази на светлост дана, сем ако не пође да прати рој, а плодност јој престаје тек пред смрт.

Чудесна свадба! Та свадба је најчаробнија коју бисмо могли сањати, пуна небесног плаветнила и трагична, понесена заносом жудње изнад живота, муњевита и вечна, јединствена и сјајна, осамљена и бескрајна. Дивног ли пијанства! Смрт се ненадано појављује у девичанском и безграницном простору, најбистријем и најлепшем око наше сфере, доносећи, у величанственој прозрачности великог неба. тренутак среће; у неокაљаној светлости чисти она љубав од оно мало бедног што га увек има, а пољубац чини незаборавним, па, задовољена овога пута милостивом жртвом, као каква добра мајка, сама, својим рукама, усађује два сићушна и слаба живота у једно исто тело сједињујући их у њему нераздвојљиво за дугу будућност.

Дубока истина нема ту поезију; она има једну другу коју смо мање способни да схватимо, али коју ћemo једном можда разумети и заволети. Природа се није побринула да тим двома „изводима атома”, како би их назвао Паскаљ, приреди сјајну свадбу, идеалан тренутак љубави. Њој је пред очима, то смо већ рекли, само усавршавање врсте укрштеним оплођавањем. Да то постигне, она је орган мужјака тако нарочито подесила, да му је немогућно да се њиме послужи на другом месту осим у простору. Потребно је најпре да дужим летом потпуно рашири своје две душничке кесе. А кад се ти грдни мехури испуне ваздухом, потискују тада доње делове затка, омогућујући тако помаљање органа. У томе је сва физиошка тајна - доста вулгарна, рећи ће једни, скоро мучна, тврдиће други - оног чудесног полета љубавника, сјајног гоњења тих величанствених свадби.

„А ми”, пита се један песник, „зар ћемо ми увек морати да се радујемо нечemu што је изнад истине?”

Да, у свакој прилици, у сваком тренутку, у свима стварима, радујмо се не изнад истине, - то је немогућно, јер не знамо

где се она налази -, али се радујмо оним малим истинама што их назирено. Ако нам се нешто, какав предмет, чини лепшим него другима, због неког случаја, какве успомене или илузије, ради неке страсти, једном речју ма из каквог разлога, нека нам најпре тај разлог буде драг. Можда је то само заблуда, али заблуда нам не смета да у часу када нам се какав предмет чини најдивнијим имамо и највише изгледа да назремо истину о њему. Лепота коју му приписујемо управља нашу пажњу ка његовој правој лепоти, ка његовој стварној величини; а њих баш није тако лако открити: налазе се у везама које сваки предмет нужно има са општим и вечним законима и силама. Способност дивљења, која се у нама буде родила поводом неке илузије, неће бити изгубљена за истину која ће доћи раније или касније. Човечанство данас прима истине са оним истим речима и осећањима, и оном топлином, што се развише у старим уображеним лепотама; можда те нове истине не би ни биле рођене, можда не би могле наћи погодну средину, да одбачене илузије нису пре њих настањивале и загревале срце и разум у које сада силазе. Срећне су очи којима нису потребне илузије да виде како је призор велик! А друге илузија учи да гледају, да се диве, да уживају. И ма како високо гледали, никада неће гледати одвећ високо: чим јој се приближе, истина се уздиже, а приближују јој се чим почну да јој се диве. И колико год се радовали, никада неће уживати у празном, нити изнад непознате и вечне истине, која лебди над свима стварима као каква неодређена лепота.

Значи ли то да ћемо се ми предати лажима, самовољној и нестварној поезији, и да ћемо, немајући ишта боље, само у њима уживати? Значи ли то да у примеру који нам је пред очима - сам по себи он није богзна шта, али се на њему задржавамо стога што претставља хиљаду других и цео наш став према различним облицима истина -, значи ли то да ћемо у овом примеру занемарити физиолошко објашњење, а уживати

само у дирљивоме узбуђењу тога свадбенога лета, који је ипак, ма какав да му је узрок, једно од најлепших лирских дела оне незаинтересоване али и неодољиве силе што јој подлежу сва жива бића а која се зове љубав? Ништа не би било детињастије, ништа више немогућно, захваљујући изврсним навикама које су данас стекли сви људи добре воље.

Ту незнатну чињеницу, то јест да се трутов орган може појавити тек пошто се душничке кесице надму ваздухом, свакако ћемо прихватити, пошто се она и не може оспорити. Али када бисмо се задовољили само њоме када даље ништа више не бисмо гледали, па из ње закључили да свака мисао која иде сувише далеко или сувише високо неминовно греши, и да се истина увек налази у каквим материјалним појединостима, када је не бисмо тражили било где, у неизвесностима често много већим од оних којих смо се, после малог објашњења, били приморани да одрекнемо (на пример у чудноватој тајни укрштеног оплођавања, у вечности врсте и живота, у плану природе), кад не бисмо потражили наставак тога објашњења, продужење лепоте и величине у непознатом, - усуђујем се скоро да тврдим да бисмо тада свој живот провели много даље од истине, даље чак него што су од ње они који се слепо држе поетског и потпуно нестварног објашњења те дивне свадбе. Очевидно, они се варају о облику или нијанси истине, али много боље него они који се хвале да је целу држе у руци, они живе под њеним утиском и у њеној атмосфери. Они су спремни да је дочекају, у њих је више простора за гостољубиви пријем, па иако је не виде, бар упиру очи ка месту лепоте и величине, јер спасоносно верују да се она тамо налази.

Ми не познајемо циљ природе који је за нас истина над свима осталима. Али за љубав саме те истине, да бисмо у свом духу подгревали жар с којим за њом тежимо, нужно је веровати да је она велика. А ако једнога дана увидимо да смо били на погрешном путу, да је она мала и нескладна, биће то због одушевљења којим смо били понети њеном претпостављеном величином и што ћемо открити њену сићушност; па кад једном та сићушност буде извесна, она ће нас поучити шта нам ваља чинити. А дотле, нећемо претерати ако у трагању за њом

покренемо све најмоћније и најсмелије што имамо у разуму и у срцу. Па кад би и последња реч о свему томе била бедна, неће ипак бити мала ствар разголитити сву сићушност или ништавност циља природе.

10

„За нас још нема истине”, говорио ми је једнога дана један од великих физиолога нашег доба док сам се с њим шетао по пољу. „За нас још нема истине, али нам се она свуде првиђа у три добре вероватности. Свако од нас изабере једну, или боље рећи она му се сама наметне, а избор који му је наметнут, или који сам чини често пута и не размишљајући, а којега се придржава, одређује облик и држање свега оног што у нас продире. Пријатељ с којим се сретамо, жена која нам се са осмехом приближује, љубав која отвара наше срце, смрт или жалост што га затварају, ово септембарско небо које гледамо, тај дивни и пун дражи врт у којем, као у Корнејевој *Психи*, „златни стубови носе сеницу од зеленила”, стадо које пасе и пастир што крај њега спава, последње сеоске куће, океан између дрвећа, - све се то спушта или уздиже, све се то укравашава или се лишава својих чарти и пре него што продре у нас на мали миг који чини наш избор. Научимо, дакле, коју ћемо вероватност изабрати. При kraју свога живота у коме сам толико тражио сићушну истину и физички узрок, почињем да волим не оно што удаљује од њих већ што им претходи, а нарочито оно што их мало надвисује.”

„Били смо се испели на плато једне заравни у том kraју код Кoa, у Нормандији, који је питом као какав енглески парк, али парк природан и без граница. То је једна од ретких тачака на Земљином шару где је земља потпуно здрава и прекривена савршено свежим зеленилом. Мало северније, прети јој опорост, а мало јужније, сунце је замара и пали. На kraју једне равни која се протеже до мора сељаци су денули камару.”

„Погледајте”, рече ми, „кад се гледају одавде, лепи су. Они обављају један тако прост а ипак тако важан посао; подижу

изванредно срећни и скоро непроменљиви споменик устаљеног људског живота: камару жита. Даљина и вечерњи ваздух претварају њихове радосне узвике у неку врсту песме без речи, која као да одговара узвишењу песми лишћа што шушти над нашим главама. Изнад њих небо је величанствено, као да су благонаклони духови пламеним палминим гранама одагнали сву светлост на ону страну где је камара да би што дуже осветљавала рад. А траг палми остао је у небесном плаветнилу. Погледајте скромну црквицу која их надвисује и као да бди над њима, мало по страни, међу заобљеним липама; па зеленило малог гробља које гледа на пучину океана. Складно подижу они тај свој споменик живота над споменицима својих мртвих који су за живота чинили исте покрете, а и сада уз њих бораве.”

„Обухватите погледом све заједно: ниједан детаљ није овде баш нарочит, одвећ карактеристичан, каквих има у Енглеској, у Прованс или у Холандији. То је широка слика, - и доста обична да би била символична -, природног и срећног живота. Погледајте dakле какав је склад у тим корисним покретима људског битисања. Погледајте человека који води коње, и тело онога који вилама додаје сноп, па жене нагнуте над житом и децу што се играју... Нису они померили ни један камичак, нису преврнули ни једну лопату земље да улепшају тај крај; без потребе не учине они ни корака, не засаде ни једно дрвце, не засеју ни један једини цвет. Цела та слика је само невољни резултат човековог напора да се за тренутак одржи у природи; ипак, они међу нама који немају друге бриге до да замишљају или стварају призоре мира, миља, или дубоке мисли, не би могли наћи ништа савршеније, и долазе једноставно да насликају или опишу ово кад хоће да нам представе лепоту или срећу. То је прва вероватност коју неки називају истином.”

„Приђимо ближе. Разабирете ли песму која тако добро одговара шуштању лишћа старог дрвећа? Она је саздана од грубих речи и псовки; а кад одјекне смех, онда неки човек или нека

жена износе какву гадост, или се исмевају најслабијем, грбавку неком кад не може да подигне свој терет, хромом кога су оборили, идиоту кога цимају.”

„Ја их посматрам већ годинама. Ми смо у Нормандији, земља је овде масна и лака. Око те камаре има мало више благостања него што би га било на другом месту у сличном призору. Људи су стога већином алкохоличари, а и жене тако исто. Други један отров, чије име не треба да помињем, такође нагриза расу. Као и алкохолу, и њему имамо да захвалимо за ону децу коју тамо видите: оног кепеца, оног шкрофулозног, оног кривоногог, оног са рђавом усном и оног са воденом главом. Сви они, људи и жене, млади и стари, имају обичне сељачке пороке. Они су груби, лицемерни, лажљиви, лакоми, оговарала, неповерљиви, завидљиви, склони ситним недопуштеним користима, ниским тумачењима свега, подлом ласкању јачем. Невоља их окупља и нагони да се узајамно помажу, али у свима живи потајна жеља да нашкоде једно другом чим то узмногну да чине без опасности. Несрећа ближњега је једина озбиљна радост села. Велика невоља је овде предмет дуго одржаваних подмуклих наслада. Они се међусобно уходе, завиде једно другом, презире се и mrзе. Док су сиромашни, гаје против грубости и тврдичлuka својих господара препредену и прикривену mrжњу, а ако на њих дође ред да имају слуге, користе се искуствима из доба свога службовања да надмаше губрост и тврдичлук од којих су патили.”

„Могао бих вам потанко изнети све нискости, подлости, насиља, неправде, зависи које надахњују тај рад који изгледа као да се купа у простору и миру. Не верујте да их поглед на ово дивно небо, на оно море које се шири иза цркве као какво друго небо, још јасније, и спушта на земљу као какво велико огледало савести и мудрости, немојте веровати да их све то разнежује или уздиже. Никада га нису ни гледали. Ништа друго не покреће и не води њихове мисли сем три или четири ограничена страха: страх од глади, страх од сile, страх од јавног мишљења и од закона и, у часу смрти, још и ужас од пакла. Да се покаже какви су, вальало би их посматрати појединачно. Погледајте оног дугоњу, онде лево, весела изгледа, који

тако лепо баца снопове. Прошлога лета његови пријатељи пре-
били су му десну руку у једној тучи у крчми. Ја сам му наместио
прелом који беше гадан и компликован. Дуго сам га лечио и
давао му средства да има од чега да живи док не узмогне да се
поново врати на посао. Долазио ми је у кућу свакога дана.
Искористио је ту прилику да по селу шири гласове како ме је
изненадио у наручју моје свастике и како се моја мајка опија.
Није он рђав, а не жели ми ни зла; напротив, видећете, његово
лице се озари честитим и искреним осмехом кад ме види. Није
га на то потстицала ни социјална мржња. Сељак не мрзи бога-
таша: сувише поштује богатство. Али ја мислим да овај мој
добри сељачина никако није могао да схвати зашто сам га
лечио кад од тога нисам имао никакве користи. Подозревао је
да је у питању неко потајно сплеткарење, па није желео да га
држе будалом. Више њих, и богатији и сиромашнији, урадило је
пре њега то исто, или још и горе. Када је ширио своје
измишљотине он није веровао да лаже; повиновао се само некој
нејасној наредби морала своје средине. Не знајући ни сам како,
такорећи и против своје воље, повиновао се свемоћној жељи
опште злобе... Али зашто да до краја сликам ову слику? Они
који су провели на селу неколико година, добро је познају. Ево
друге вероватности коју већина назива истином. То је истина
нужнога живота. Извесно је да се она заснива на најтачнијим
чињеницама, на јединим чињеницама које сваки човек може да
посматра и испитује.”

12

„Седимо на ове снопове”, наставио је, „па погледајмо
даље. Немојмо одбацити ни једну од малих чињеница које чине
стварност о којој сам малочас говорио. Пустимо их да се саме
отисну у простор. Оне закрчују његов предњи део, али ваља
признати да је иза њих заиста задивљујућа велика снага која
чврсто држи цео скуп. Да ли га само одржава, зар га и не узди-
же? Ти људи које гледамо нису више баш сасвим Лабријерове
дивље животиње „које имајаху нешто као артикулисан глас и

ноћу се повлачише у јазбине, где живљаху од црнога хлеба, воде и корења...”

„Раса, приметићете, мање је снажна и мање здрава. То је могућно. Алкохол и друга зла су несреће које човечанство мора да савлада, може бити искушења из којих ће неки од наших органа, на пример нервни органи, извући користи, јер по правилу видимо да се живот користи несрећама које преброди. Штавише, каква маленкост, која би се могла сутра пронаћи, била би довољна да их учини нешкодљивима. Није то, дакле, оно што нас приморава да ограничимо наш поглед. Ови људи имају мисли и осећања каквих још није било код Лабријерових. „Више волим обичну и сасвим голу животињу од одвратне полуживотиње”, промрмљао сам. „Ви говорите тако, према оној првој вероватности коју смо видели, као какав песник”, наставио је. „Немојмо је бркати са оном коју испитујемо. Те мисли и та осећања су сићушна и ниска, ако баш хоћете, а оно што је малено и ниско већ је боље од онога што не постоји. Они се њима служе само да би себи нашкодили и да би истрајали у својој осредњости; али тако је то често у природи. Дарови којима нас обасипа испочетка служе само за зло, да се погорша оно што је изгледа хтела да побољша; али, на крају крајева, из свега тога зла увек произлази неко добро. Уосталом, мени нимало није стало да докажем да напредак постоји. Према месту са кога се оцењује, он се чини врло сићушним или врло великим. Учинити да положај људског рода буде мање ропски, мање мучан - огроман је циљ, може бити најсигурнији идеал. Али кад би неки дух, за тренутак одвојен од материјалних последица, оцењивао раздаљину између човека који иде на челу напретка и онога који слепо иде за њим, нашао би да она није баш тако знатна. Међу овим младим грубијанима, у чијим се мозговима врзмају само незграпне мисли, има их више који би за кратко време могли да достигну ступањ свести на којем смо нас двојица. Често изненађује незнатањ размак који дели несвесност тих људи, за коју се мисли да је потпуна, од свести за коју се верује да је понејвиша.”

„Уосталом, од чега је саткана та свест на коју смо тако горди? Од много више мрака него светlosti, од много више

стеченог незнაња но од знања, од много више ствари о којима нам је познато да је потребно одрећи се да их упознамо него од ствари које познајемо. Па ипак, она је сав наш понос, наша најстварнија величина, и вероватно најчуднија појава овога света. Она нам допушта да се уздигнута чела окренемо ка непознатом закону и да му кажемо: Ја те не познајем, али нешто у мени већ почиње да те схвата. Може бити да ћепи ме ти уништиши, али ако од мојих делова не створиш организам бољи од мога, показаћеш се нижим од мене. А тишина која ће завладати после смрти врсте којој припадам рећи ће ти да си осуђен. Па ако чак ниси способан ни да се побринеш да ти буде праведно суђено, шта вреди онда твоја тајна? Није нам више стало да у њу продремо, јер мора да је глупа и одвратна. Случајно си створио једно биће које ниси био позван ти да створиш. Срећа је за њега што си га уништио једним другим случајем пре но што је могло да одмери дубину твоје несвесности, а још већа је срећа што није преживело бескрајни низ твојих ужасних експеримената. Није оно имало шта да тражи у једном свету у којем његова интелигенција није одговарала никаквој вечној интелигенцији, у којем његова тежња ка бољем није могла постићи никакво стварно добро.

Да поновим још једном: напредак није неопходан да би нас призор око нас одушевио. Довољна је загонетка, а та загонетка је исто тако велика, и има исто толико мистичног одсјаја и у оним сељацима колико и у нама самима. Она се налази свугде када се прати живот до његовог свемоћног праузрока. Из века у век, мењамо том праузроку његове називе. Било их је који беху јасни и утешни. Увидело се да су те утеше и та тачност биле варљиве. Назвали ми тај праузрок именом Бога, Провиђења, Природе, Случаја, Живота, Судбине - тајна остаје тајна, а све што су нас научиле хиљаде година искуства јесте да му дамо једно шире име, ближе нама, које би било прикладније и више одговарало ономе што очекујемо и ономе што не можемо предвидети. Данас он носи такво име, па се стога и није никада чинио већим. То је један од многобројних видова треће вероватности, а то је и последња истина.”

ПОКОЉ ТРУТОВА

1

 стане ли, после матичиног оплођења, небо ведро а ваздух топао, а у цвећу има још у изобиљу праха и нектара, радилице неким заборавним опраштајем, или може бити и из неке претеране обазривости, подносе још извесно време досадно и штетно присуство трутова. А трутови се размећу кошницом као Пенелопини просиоци у кући Одисејовој. Лочући и богато се гостећи, проводе они ленивачки живот плаћених љубавника, расипних и безобзирних. Задовољни и онако трбушасти, закрчују стазе, затварају пролазе, сметају у раду, гурају друге, (а и њих гуркају); забезекнути, праве се важни, надути су неким занесеним презиром у коме нема злобе, док су сами презрени свесно и са задњом мишљу; несвесни су огорчења што се гомила и судбине која их очекује. Бирају најтоплији кутак кошнице, да би у њему могли дремати до миле волье; нехајно се дижу кад одлазе да срчу најмиришљивији мед из отворених ћелија, а својим изметом прљају све саће преко којег прелазе. Стрпљивим радилицама је пред очима будућност, па у тишини поправљају сву штету. Од подне па до три сата, кад поплавело поље подрхтава од срећног умора под непобедљивим јулским или августовским сунцем, они излазе на лето кошнице. На глави им је шлем од крупних црних бисера, а над њим трепере две високе перјанице; грудњак им је од жућкастог сомота извезен светлосним рупицама, руно као у хероја, а плашт четворострук, крут, прозрачен. Дижу страшну ларму, уклањају чуварке, обарају хладилице које проветравају кошницу, саплићу радилице што се враћају са паше натоварене

својим скромним теретом. Понашају се ужурбано, разметљиво и нетрпљиво као какви неопходни богови што у граји одлазе са неком великим намером која није позната неупућенима. Један по један отискују се у простор, поносни и неодољиви, и мирно се спуштају на најближе цвеће, те на њему отспавају, док их из сна не пробуди поподневна свежина. Тада се враћају у кошницу у истом охолом вихору, и, вечно испуњени несаломљивом жељом, трче ка ћелијама, загњурују главу до врата у судове с медом, надму се као ћупови да би повратили иссрпене снаге, па тромим корацима одлазе на починак предајући се слатком сну без снова и брига, који ће им прикупити снаге за идући обед.

2

Али стриљење пчела није такво као у људи. Једнога јутра очекивана лозинка шири се кошницом, а мирне радилице претварају се у судије и целате. Не зна се ко је издаје; избија одједном из хладног и трезвеног негодовања радилица и испуњава, чим је издата, сва срца као што то тражи дух једнодушне насеобине. Један део народа одриче се паше да се данас посвети делу правде. Војска огорчених девица нагло изненађује на спавању ове дебеле беспосличаре који безбрижно спавају у гроздовима на меденим зидовима. Они се буде, блажени и неодлучни, не верујући својим очима, а њихово чућење се с муком пробија кроз леност као месечеви зраци кроз воду какве мочвари. Уображавајући да су жртве неке заблуде, запрепашћено гледају око себе, и, пошто им у тромим мозговима најпре оживљава мисао водила њихова живота, то коракну ка судовима с медом, да би се из њих окрепили. Али прошла су времена мајског меда, цветног липовог вина! Нема више праве амброзије од жалфије, нема ни мајчине душице, ни беле детелине, ни мајорана! Уместо слободног приступа добрим, препуним резервоарима, који под њиховим устима увек радо отварају своје слатке воштане рубове, са свих страна они сада наилазе на ватрену накострешено шибље отровних жаока.

Атмосфера у насеобини се изменила. Уместо пријатног мириза нектара, насеобином се шири опори мирис отрова чије се хиљаде капљица блистају на врховима жаока, ширећи мржњу и одмазду. И пре него што би се могли снаћи у том нечувеном слому целе своје блажене судбине, у томе рушењу срећних закона насеобине, на сваког пренераженог трута устремљују се по три или четири судије, упињући се да му откину крила, да прережу спојницу што спаја задак са грудима, да му искину дрхтаве рилице, да му истргну ноге, да нађу пукотину међу прстеновима оклопа, па да онда и њу зарину свој бодеж. А они, огромни; али без оружја, пошто немају жаоке, и не помишљају да се бране, гледају како да умакну или да се бар својим здепастим телима заштите некако од удараца који их салећу. Када их преврну на леђа, неспретно дрмусају крајевима снажних ногу своје душманке, које их не напуштају, или, обрћући се око себе самих, повлаче цео скуп у махнити вртлог, док ускоро не малакшу. После кратког времена, они су тако јадни да се сажаљење, које у дубини нашег срца никада баш није далеко од правде, враћа у пуној журби да би молило - али залуд - милост од строгих радилица које познају једино дубоки и окрутни закон природе. Крила несрећника су искидана, ноге истргнуте, рилице изгрижене, а у њиховим дивним црним очима, тим огледалима бујног цвећа у којима се некад сијао одблесак небесног плаветнила и невине разметљивости лета, ублаженим патњом, огледа се сад још само ујас и страх од краја. Једни подлежу ранама, те их одмах два три целата односе на удаљена гробља. Други, лакше повређени, склањају се у какав кутак, у њему се збију у гомилу, али их и ту опкољава неумољива стража, док бедно не заврше. Многима је успело да се дочепају врата и умакну у простор, одвлачећи собом и своје противнице. Али пред вече, морени глађу и хладноћом, враћају се гомилице на улаз у кошницу молећи склоништа. А овде наилазе на једну другу неумољиву стражу. Кад сутрадан први пут изађу из кошнице на пашу, раскрче радилице са лета гомиле лешева ових некорисних ћинова, а с њима заједно ишчезава у насеобини, до идућег пролећа, и свако сећање на род ових готована.

Често се покољ трутова у пчелињаку збива истога дана у великим броју улишта²⁹. Најбогатије, најбоље вођене насеобине дају сигнал за почетак убијања. Неколико дана касније поведу се за овима и насеобине мањег благостања, слабице³⁰. Једино најсиромашнији народи, најзакржљавији, чија је матица врло стара и готово неплодна, не напуштајући наду да ће видети оплођавање матице девице коју очекују и која још може да се роди, задржавају своје трутове све до почетка зиме. А тада настаје неминовна беда и цео народ, матица, трутови, радилице, скupља се у изгладнело и густо испреплетено клупче и пропада утишини, у мраку кошнице, пре првих снегова.

После покоља беспосличара у насељеним и напредним насеобинама све се поново лађа послла, али са смањеним жаром, јер нектар постаје све ређи. Велике светковине и велике драме су прошли. Чудесно тело исплетено венцима миријада душа, благородно чудовиште без сна, које се храни цвећем и росом, она гиздава кошница из лепих јулских дана постепено тоне у сан, а њен врели дах, савладан мирисима, све више слаби, све се више леди. Међутим, јесењи мед, да би се попуниле неопходне залихе, гомила се и даље међу зидовима дадиља, а на последње ћелије се ударају печати вечито белог воска. Градње престају, рађања се смањују, умирања повећавају; ноћи постају дуже а дани краћи. Киша и непријатни ветрови, јутарње магле, заседе мрака који се спушта сувише брзо косе стотине и стотине радилица које се више не враћају, а цео тај мали народ, који жуди за сунцем као и цврчци Атике, осећа да над њим лебди претња ледене зиме.

Човек је већ унапред узео свој удео од медене бербе. Свака добра кошница дала му је осамдесет до сто фунти меда, а оне најдивније дају му понекад и двеста фунти, које буде слику на огромне површине светlostи претворене у течност, на непрегледна поља цветова што су облетани, један по један, хиљаду пута свакога дана. Човек сада баца последњи поглед на кошнице које обамиру. Најбогатијима узима сувишно благо да

га раздели онима које су осиромашиле у недаћама, увек незаслуженим у овом радном народу. Утопљује кошнице, упона затвара врата, уклања непотребне оквире и препушта пчеле њиховим дугом зимском сну. Оне се тада скупе у средину кошнице, збију се у клупче и вешају о саће, што крије верне урне из којих ће, за време мрзлих дана, извирати преображена супстанца лета. Матица је у средини, окружена својом пратњом. Први ред радилица припија се о запечаћене ћелије, њега покрива други ред који је, опет, покривен трећим, и тако редом, до последњег, који обавија све друге. Када пчеле тог спољњег омота осете зиму, улазе у гомилу, а друге их смењују. Обешени грозд је као топла и злађана лопта, коју деле воштани зидови од меда, а која се пење или спушта, неприметно примиче или одмиче, већ према томе како се празне ћелије уз које се припила. Јер, збива се противно од оног што се обично мисли: зимски живот пчела је успорен, али није заустављен³¹. Сложним махањем својих крила, тих преживелих сестрица сунчаних племених зракова, час живљим час споријим, већ према променама спољне температуре, одржавају оне у свом клупчету непроменљиву температуру, топлоту пролећног дана. То тајно пролеће извире из оног лепог меда, који је и сам зрак топлоте, некада преображен, а који се сад враћа свом првом облку. Струји он клупчетом као каква племенита крв. Пчеле које чуче на ћелијама што се преливају дају га својим сусеткама, а ове га, са своје стране, предају даље. Тако пролази од канџице до канџице, од уста до уста, и стиже до kraja гомиле, у којој живи само једна мисао и једна судбина, расута и поново сједињена у хиљаду срдаца. Мед им замењује сунце и цвеће све док његов старији брат, право сунце великог и стварног пролећа, провлачећи кроз полуотворена врата своје прве благе погледе под којима се поново рађају љубичице и сасе, нежно не пробуди радилице да им јави да је земља поново обукла свој плави ограђач, и да се непрекидни круг који везује смрт са животом малочас још једном обрнуо око себе и тако оживео.

НАПРЕДАК ВРСТЕ

1

 ре него што затворим ову књигу, као што смо пред мртву зимску тишину затворили кошницу, хоћу да одговорим на један приговор што ретко кад да га не учине они којима се открију чудни поредак и задивљујућа радиност пчела. Да, да, мрмљају они, све је то чудесно, али је и непроменљиво. Већ хиљадама година, ето, живе оне под тим сваке пажње вредним законима, а већ хиљаде година ти закони су исти. Већ хиљаде година граде оне то необично сађе којем не може ништа ни да се дода ни да се одузме, а у којем се, у подједнаком савршенству, сједињује знање хемичара са ученошћу геометра, архитекта и инжењера, и то сађе је потпуно једнако са оним које се налази у саркофазима или оним што је нацртано на египатским каменим плочама и папирусима. Наведите нам само једну чињеницу која значи ма и најмањи напредак, покажите нам појединост у коју су оне унеле какву новину, једну тачку у којој су измениле своје столетне навике, и ми ћемо се онда поклонити и признати да у њима постоји не само диван нагон већ и разум, који има право да се приближи човековом и да се с њим заједно нада некој судби вишој од судбине несвесне и потчињене материје.

Не говоре тако само неупућени. Истим аргументом послужили су се и ентомологи вредности Кирбија и Спенса да пчелама оспоре сваку другу интелигенцију сем оне која се нејасно креће у тескобном затвору једног нагона, истина чудесног али непроменљивог. „Покажите нам”, кажу они, „један једини случај када су пчеле, силом прилика, дошли на

мисао да иловачом или малтером, на пример, замене восак и леп, и ми ћемо признати да су способне да размишљају.”

Тај аргумент, који Романес назива „The question begging argument”³², а могао би се још назвати и „незајажљивим аргументом”, један је од најопаснијих, а примењен на човека, одвео би нас сувише далеко. Кад се добро размотри, види се да извире из оног безазленог „здравог разума” што често чини многа зла а који је одговорио Галилеју: „Не окреће се Земља око Сунца, јер видим да се Сунце креће по небу, да ујутру излази и увече залази; а нема јачега доказа од сведочанства мојих очију.“ Здрав разум је изврстан и потребан у основи нашег духа, али само под условом да једна вишта сумња бди над њим и да га по потреби опомиње на бескрајност његова незнაња; иначе је он само увежбаност нижих делова наше интелигенције. Али и саме пчеле су одговориле на приговор Кирбија и Спенса. Тек што је био изражен, кад је један други природњак, Ендрју Најт, олепивши болесну кору неког дрвећа једном врстом цемента, начињеног од воска и терпентина, приметио да су његове пчеле потпуно престале да сабиру леп, и да сада употребљују само ту непознату материју, што су је убрзо испробале и прихватиле, а коју су нашле већ готову, и у изобиљу, у околини своје насеобине.

Уосталом, половина науке о пчелама и практичног пчеларства и јесте у вештини дати потстrek духу иницијативе пчеле, пружити њеној предузимљивој интелигенцији прилику да делује и да чини права открића, праве проналаске. Тако, кад је у цвећу мало праха, да би помогли гајење ларви и лутака, које га врло много троше, пчелари проспру извесну количину брашна у близини пчелињака. Јамачно да у свом примитивном стању, у дубини својих прашума или азијских долина, где су се први пут појавиле вероватно у доба терцијера, пчеле никада нису наишле на материју те врсте. Па ипак, ако се, стављајући их на проспру брашно, побринемо да се само неколико њих „намаме”, оне ће почети да га пипају, пробају, па када увиде да су његове особине скоро једнаке са особинама праха из прашника, враћају се у кошницу и саопштавају новост својим сестрицама. Све цвећарице похрле тада на ту неочекивану,

непојмљиву храну што у њиховом наследном памћењу треба да је нераздвојна од цветних чашица, које, већ вековима, дочекују њихов лет са толико уживања и тако раскошно.

2

Једва је сто година, - то јест од Иберових радова -, како се почело са озбиљним проучавањем пчела и како су откривене прве важне истине које омогућују да се пчеле успешно посматрају³³. Тек је нешто више од педесет година како је, захваљујући Ђерзоновом и Ленгстротовом покретном сађу и рамовима, отпочело рационално и практично пчеларство и откако је кошница престала да буде неприкосновена кућица, где је све што се збивало било обавијено тајном, а у коју смо могли да продремо тек пошто ју је смрт претворила у рушевине. А нема, најзад, ни педесет година како су нам усавршени микроскопи и лабораторије ентомолога тачно открили тајну главних органа радилице, матице и трутова. Зар није чудновато да наше знање не иде даље од нашега искуства? Пчеле живе хиљаде и хиљаде година, а ми их посматрамо од пре педесет или шездесет година. Чак и да се докаже да се у кошници ништа није изменило откако смо је отворили, да ли бисмо били у праву да из тога закључимо да се у њој никада ништа није мењало пре него што смо је почели испитивати? Зар нам није познато да се у развоју врста један век губи као кап кишне у вртлогу реке, и да миленији година у животу свемирске материје исто тако брзо прохује као године у животу једнога народа?

3

Али није доказано да се ништа није изменило у навикама пчела. Испитујући их непристрасно и не напуштајући мало поље које осветљава наше садашње искуство, наћи ће се, напротив, врло осетне промене. А ко зна оне које нам измичу? Неки посматрач који би растом био отприлике сто и педесет пута виши

од нас, а скоро седам стотина хиљада пута тежи (то је однос нашег раста и наше тежине према расту и тежини скромне „медоносне муве”), који усто не би разумевао наш језик а распологао чулима потпуно различитим од наших, разабрао би, свакако, да су се доста занимљиве материјалне промене додогодиле у последњим двема трећинама овога века³³, али какву би претпоставку могао себи створити о нашем моралном, друштвеном, верском, политичком и економском развоју?

Ускоро ће нам једна врло вероватна научна хипотеза допустити да и нашу домаћу пчелу доведемо у везу са великим племеном апина, које обухвата све дивље пчеле, а у којем се вероватно налазе и преци наше пчеле³⁴. Упознаћемо се тада са физиолошким, друштвеним, економским, производним и архитектонским променама, много чуднијим но што су у нашем људском развоју. Засада, задржаћемо се на оној нашој правој домаћој пчели. Рачуна се да их има око шеснаест врста које се међусобно доста разликују; али, било да је реч о *Apis dorsata*, највећој, или *Apis florea*, најмањој која је позната, уствари то је тачно исти инсект, више или мање измењен утицајем поднебља или спољних прилика којима је ваљало да се прилагоди. Све ове врсте не разликују се између себе много више но што се разликује Енглез од Шпањолца или Јапанац од Европљанина. Ограничавајући тако наша прва опажања, утврдићемо овде само оно што видимо својим властитим очима, и у самом овом тренутку, без помоћи било какве хипотезе, ма колико да је вероватна и неодољива. Нећемо навести све чињенице на које бисмо се могли позвати. Бићеовољно ако брзо набројимо неколико најважнијих.

4

Најважније и најрадикалније побољшање, које би човек могао остварити само огромним радовима, пре свега је: спољна заштита заједнице.

Пчеле не станују као ми у градовима под отвореним небом и изложеним ћудима ветрова и олуја, већ у насељима

потпуно покривеним заштитним омотачем. Но то није случај у природном станију и кад живе под идеалним поднебљем. Кај би слушале само глас из дубине свога нагона, градиле би саће под ведрим небом. У Индији *Apis dorsata* не тражи жудно дупље у дрвећу или пукотине по стенама. Рој се обеси о рашље грана а саће се истеже, матица носи јаја, залихе се гомилају без нарочитог заклона, под заштитом тела самих радилица. Понекад се видело како се наша северна пчела, обманута одвећ благим летом, враћа том свом инститку, а нађени су ројеви који су живели тако, под ведрим небом, у каквом грму³⁵.

Али, чак и у Индији, та навика која изгледа да је урођена има незгодних последица. Она осуђује на нерад један део радилица, које су једино запослене на одржавању потребне топлоте око оних пчела што изводе восак и одгајају легло, тако да *Apis dorsata*, која виси о грани, изгради само један сат. Међутим, и најмањи заклон допушта јој да их изгради четири или пет, па и више, и за толико појачава народ и благостање насеобине. Стога су све расе пчела хладних и умерених крајева скоро потпуно напустиле овај првобитни метод. Јасно је да је природно одабирање оснажило ову разбориту иницијативу пчела омогућујући да наше зиме могу да преживе само најбројније и најбоље заштићене насеобине. Оно што је било само мисао противна нагону, постало је мало по мало нагонска навика. Али није мање истина да је то испочетка била само једна смела идеја, вероватно замисао пуна опажања, искустава и расуђивања, наиме, да се пчеле одрекну тако обожаване природне светlostи у широком простору и да се настане у мрачним шупљинама каквог пања или какве пећине. Скоро би се могло рећи да је то било исто тако значајно за судбину домаће пчеле као што је био важан проналазак ватре за судбину људскога рода.

После тог великог напретка, који је још актуелан ма да је давнашији и наслеђен, налазимо мноштво бескрајно различитих детаља који нам доказују да ни начин на који пчеле раде, па

ни сама политика кошнице, нису укашујени у круге формуле. Говорили смо о интелигентној замени цветног праха брашином и лепа неким вештачким цементом. Видели смо с каквом спретношћу знају да прилагоде својим потребама станове, понекад нимало гостољубиве, у које их стресемо. Видели смо тако исто с каквом су се тренутном и изненађујућом вештином користиле вештачким саћем, које им је понудио проналазачки смисао човеков. Овде је такође достојно дивљења довитљиво иско-ришћавање једне необичне ствари, чудесно срећно започете, али недовршене. Оне су ту заиста разумеле човека на пола речи. Претпоставите да смо ми већ вековима зидали наше градове не од камена, цигала и креча, већ од неке растегљиве материје коју би с муком лучили нарочити органи нашега тела. И једнога дана, неко свемоћно биће постави нас усред једног града из бајке, Ми увиђамо да је и тај град сазидан од неке материје сличне материји коју ми лучимо, али иначе све је у њему као сан; а логика по којој је грађен, - логика изопачена, и као умањена, и сажета -, више нас буни но што нас буни и сам његов несклад. Грађен је по нашем обичном плану, све је ту као што смо очекивали, али све је у њему у моћи неке исконске снаге која га је такорећи згазила, у почетку зауставила и спречила да се развије. Куће би требало да су високе четири или пет метара, а овде су као некаква мала испупчења која можемо покрити двема рукама. Хиљаде зидова обележено је једним потезом који у исто време означава и њихов нацрт и материјал од кога ће бити саграђени. Има затим великих неправилности које валья исправити, провалија које валья попунити и складно прилагодити целини, пространих несигурних површина што се клате, а које ће бити нужно подупрети. Јер, дело је дошло неочекивано, али је, у садашњем стању, трошно и опасно. Замислило га је неко силно разборито биће, које је погодило већину наших жеља, али је могло да их оствари само у врло грубим линијама, пошто га је ометала његова горостасна величина. Потребно је, dakле, све то размрсити, искористити и најмање намере натприроднога дародавца, изградити за неколико дана оно што обично захтева године и године, одрећи се органских навика, из основе изменити методе рада. Извесно

је да човеку не би била сувишна сва његова пажња да реши проблеме који би искрли, а да притом ништа не изгуби од помоћи коју му је на тај начин пружило неко величанствено провиђење. А уствари, то је отприлике исто оно што раде пчеле у модерним кошницама³⁶.

6

И сама политика пчела, као што већ рекох, вероватно није непроменљива. То је најтамнија тачка, и најтеже ју је утврдити. Нећу се задржавати на томе како са матицама поступају на разне начине, на законима ројења својственим свакој кошници, а који се изгледа преносе са поколења на поколење, итд. Али, и поред тих чињеница, које нису у довољној мери одређене, има и других, сталних и утврђених, које показују да све расе домаће пчеле нису достигле исти степен политичке цивилизације, па да има и таквих код којих јавни дух још лута и, може бити, тражи неко друго решење матичиног проблема. Сиријска пчела, на пример, обично одгаји сто и двадесет матица, а често и више, док их наша *Apis mellifica* гаји највише десет до дванест. Чешајр спомиње једну сиријску кошницу, ни мало ненормалну, у којој је нађена двадесет и једна мртва матица а деведесет живих и слободних. То је полазна или завршна тачка доста чудног друштвеног развоја, а било би занимљиво темељно га проучити. Додајмо још да је у погледу одгајивања матице кипарска пчела веома близу сиријској. Није ли то, иако још неизвестан, повратак олигархији после монархистичког искуства, повратак многоструком материнству после искушаног једноматеринства? А сиријска и кипарска пчела, врло блиске рођаке египатској и италијанској, вероватно су прве пчеле које је човек одомаћио. Напослетку, и последња опажања још нам јасније показују да обичаји кошнице и њена далековида организација нису произашли из неког примитивног нагона, за којим су пчеле механички ишли кроз векове и различите климе, већ да дух који управља малом насеобином уме да запази нове прилике, да се на њих привикне и да их искористи

исто онако као што је научио да одолева опасностима старих. Кад се пренесе у Аустралију или у Калифорнију, наша тамна пчела потпуно мења своје навике. Већ друге или треће године, пошто је установила да је онде лето вечно, да цвећа има увек, почиње да живи од данас до сутра, задовољавајући се да сабере само онолико меда и цветног праха колико јој је нужно за свакодневну потрошњу; а пошто њена нова и разборита опажања побеђују наслеђено искуство, она више не спрема зимске резерве³⁷. Човек постиже да одржава њену радиност само тако ако јој мало по мало одузима плодове њена рада.

7

Толико, сто, можемо видети својим очима. Признаће се да у томе има извесних одлучних чињеница које су у стању да поколебају мишљење оних што себе убеђују да је свака интелигенција непокретна, а свака будућност непроменљива, осим интелигенције и будућности човекове.

Али ако се и за тренутак прими претпоставка о преобрађају врста, тада се видик одмах шири и његова несигурна, али величанствена светлост убрзо допире и до наше сопствене судбине. Ко пажљиво посматра природу тешко да неће приметити, ма да то није очевидно, да у њој постоји једна воља која тежи за тим да један део материје уздигне до вишег, можда и бољег стања, и да постепено своју површину натопи неким тајанственим флуидом, који ми називамо најпре животом, затим нагоном, а мало потом интелигенцијом; да у њој живи воља која тежи да осигура, организује, олакша битисање свега што се одушевљава неким непознатим циљем, Није извесно, али многи примери које видимо око себе наводе нас да то претпоставимо, да кад би могла да се измери количина материје која се од искона тако уздигла, нашло би се да је она била непрестано у порасту. Понављам: претпоставка стоји на слабачким ногама, али је једина коју смо могли учинити о оној скривеној сили која нас води; а то је много у једном свету у којем је наша прва дужност поверење у живот, чак и онда кад

се у њему не би открио ни трачак охрабрујуће светлости, све док се нека супротна извесност не докаже.

Познато ми је све што може да се каже против теорије о преобрађају врста. За њу говоре многобројни докази и врло снажни аргументи, али, строго узевши, они не убеђују. Никада се, без задње мисли, не ваља препустити истинама доба у којем се живи. Може бити да ће кроз стотинак година многа поглавља наших књига, која су пројекта истинама нашег времена, изгледати застарелим, као што су то данас дела филозофа прошлога века³⁸, што тако често говоре о савршеном човеку који и не постоји, и толика дела XVII века, чију вредност умањује мисао о сувором и ситничарском богу католичке традиције, изопачене толиким таштинама и лажима.

А када већ не може да се зна истина о некој ствари, добро је прихватити претпоставку која се најодлучније намеће нашем разуму у оном тренутку када нас је случај на свет донео. Могли бисмо се кладити да је она погрешна, али све дотле док се верује да је тачна, она је корисна, јер нас бодри и одушевљава, упућујући наша истраживања у неком новом смеру. На први поглед изгледало би паметније, уместо ових довитљивих претпоставки, једноставно рећи дубоку истину: ми не знајмо. Али та би истина била спасоносна само онда када би било доказано да никада ништа нећемо знати. Дотле, она би нас одржавала у непомичности, кобнијој и од најнепријатнијих обмана. Ми смо тако створени да нас ништа даље не односи и ништа више не узноси од скокова наших заблуда. Уствари, оно мало што смо научили дугујемо претпоставкама, увек смелим, често немогућим, а већином и мање обазривим од наше данашње. Можда су оне биле и бесмислене, али су бар подржавале жар за истраживањем. Шта мари озебли путник кад дође да седне крај чувара огњишта људског коначишта што је он слеп или врло стар? Ако се ватра под његовим надзором није угасила, он је учинио своје као најбољи чувар. Пренесимо даље ту ревност, али не онакву какву је, већ увећану, па ћемо се уверити да је ништа више неће моћи повећати него баш та претпоставка о преобрађају врста. Она нас гони да строжијим методом и са постојанијим одушевљењем истражујемо све што постоји на

Земљи, у њеној утроби, у морским дубинама и небесним ширинама. А ако је одбацимо, шта јој се ставља наспрот, и чиме ћемо је заменити? Да ли великим признањем ученог незнанја што се открива, али је обично неактивно и обесхрабрује радозналост која је човеку потребнија и од саме мудрости? Или, пак, претпоставком о непроменљивости врста и о божанском стварању, која је мање доказана од наше и која засвагда одбацује живе делове проблема и отреса се свега необјашњивог забрањујући да га испитујемо?

8

Тога априлскога јутра, у врту који се поново рађаше под божански зелено светлуцавом росом, пред лејама ружа и дрхтавих јаглика, оивичених белом русомачом, која се зове још и алис или сребрна котарица, видех дивље пчеле, прамајке оне пчеле која се покорила нашим жељама, па се сетих поука старог љубитеља кошница из Зеланда. Више но једном проводио ме је кроз своје разнобојне цветне леје, које је тако облележио и одржавао као што се то радило у време чича Каца, оног честитог холандског песника, сасвим обичног али неисцрпног. Леје су биле у облику розета, звезда, венаца, висуљака, свећњака под грмом каквог глога или какве воћке, окрасане у облику лопте, пирамиде или вртена, а на њиховом рубу, будан као овчарски пас, стршио је свуда унаоколо шимшир мотрећи да цвеће не пређе на стазе. Ту сам научио имена и навике оних радилица што саме излећу на пашу, а које никада не гледамо, држећи да су обичне бубе, пакосне осице или глупи тврдокрилци. А, међутим, свака од њих носи под двоструким паром крила, којима се одликује у свету инсеката, животни план, оруђе и мисао сасвим различне и често чудесне судбине. Ту су, пре свега, најближи сродници наших домаћих пчела: бумбари. Космати су и здепасти, понекад ситни али већином огромни; покривени су, као и дивљаци, неким безобличним гуњем оивиченим прстеновима бакарне или мркоцрвене боје. Још су полудивљи, и кад продиру у цветне

чашице раздиру их ако наиђу на отпор, и улећу под оне као свила сјајне покриваче круница, као што би пећински медвед рупио под шатор, сав од свиле и бисера, какве византијске принцезе.

А крај њих, већи и од највећег, лети неко чудовиште од бумбара увијено у тмину. Пламти тамним сјајем, зеленкастим и љубичастим: ксилокоп дрвоједац, див медоносног света. За њим долазе редом, по величини раста, мрачне халикодоме или пчеле - зидари, одевене у црно сукно, које од иловаче и ситног шљунка граде себи пребивалишта, тврда као камен. Затим лете заједно, измешане, дазиподе и халикте које су сличне осама, па андрене које су често жртве једног фантастичног паразита, стилопса, што потпуно преобрази лик жртве коју одабере; ту су и панурги, скоро патуљци, увек преоптерећени тешким теретом цветног праха, па разног облика осмије које знају стотину различитих заната. Једна од њих, *Osmia papaveris*, не задовољава се тиме да од цвећа тражи насушни хлеб и вино, већ од круница мака и булки изрезује велику пурпурну парчад да њима краљевски обложи палату својих кћери. Друга једна пчела, најмања од свих, зрине праха што лебди са четири муњевита крила, *Megachile centuncularis*, исеца у ружином лишћу савршене полукругове за које би се рекло да су изрезани нарочитом правом, савија их, дотерује, па од њих прави кутију од низа малих напрстака, савршено правилних, од којих је сваки ћелија једне ларве. Али читава једна књига једва да би била довољна да се наброје сви обичаји и сви разноврсни таленти овог мноштва вечно жедног меда што се врти у колу око чезнутљивог и непомичног цвећа, као око прикованих вереница које очекују да им раптркани гости донесу љубавну поруку.

Зна се отприлике за четири хиљаде пет стотина врста дивљих пчела. Само се по себи разуме да их нећemo све прећи. Може бити да ће једнога дана дубље проучавање у вези са опажањима и опитима, који досад нису учињени а који би

изискивали више од једног људског живота, одлучном светлошћу осветлити историју развоја пчеле. Та историја, колико знам, методски још није ни започета. Било би добро да се то учини, јер би она додирнула више од једног проблема исто тако значајних као што су многи проблеми историје људске. Што се, пак, нас тиче, не тврдећи више ништа, пошто улазимо у област заклоњену велом нагађања, задовољићемо се да пратимо у његовом успињању ка разборитијем животу и мало већем благостању и сигурности једно племе опнокрилаца, па ћемо једноставним потезом подвући истакнуте тачке тога успона који траје више хиљада година. Племе о којем је овде реч, то већ знамо, племе је апина³⁹, чије су битне црте тако добро утврђене и тако јасне да се може веровати да сви његови чланови потичу од једног заједничког претка.

Дарвинови ученици, између осталих и Херман Милер, сматрају једну малу дивљу пчелу, која је раширена по целом свету, названу *Prosopis*, за данашњу претставницу оне прапчеле од које воде порекло све пчеле што их ми данас познајемо.

Та несрћница, *Prosopis*, за становнике наших кошница готово је оно исто што би био пећински човек за срећнике који живе у нашим великим градовима. Може бити да сте је и видели, више но једном, у каквом запуштеном кутку свога врта, како се врти око шибља, а нисте ни слутили да пред собом имате поштовања достојну прамајку, којој вероватно дугујемо већину нашег цвећа и нашег воћа (цени се, наиме, да би нестало више од стотине хиљада врста биљки да их пчеле нису обилазиле), а - ко зна? - можда чак и нашу цивилизацију, јер се у овим тајнама све везује једно за друго. Лепа је и живахна; она која је највише раширена у Француској, елегантно је попрскана белим на црној основи. Али под том елеганцијом крије се невероватна немаштина. Она је вечно гладна. Готово је и гола, док су све њене сестрице заогрунуте богатим и топлим крзном. Нема у ње никаква оруђа за рад. Нема, као апиде, котарице да у њих сабира цветни прах, или, кад већ њих нема, ни кићанке о куку, као андрене, или трбушну четкицу, као гас-трилегиде. И тешком муком мора она својим сићушним чапорцима да сабира прах из чашица и да га прогута да би га

могла однети у своје скровиште. Нема другог оруђа сем свога језика, уста и ножица, али јој је језик одвећ кратак, ножице слабачке, а вилице без снаге. Пошто не може да изводи восак, ни да дуби дрво, нити да рије земљу, она избуши неподесне ходнике у мекој сржи сувог трња. Смести у њих неколико грубо издељаних ћелија, снабде их са мало хране намењене деци коју никада неће видети, па затим, кад заврши свој бедни посао, не знајући ни зашто ни како - а чији циљ ни ми не знамо -, одлази да умре у каквом кутку, сама на свету, као што је и живела.

10

Прећи ћемо преко многих прелазних врста код којих бисмо могли видети како се језик мало по мало издужује да би могао скрати нектар из све већег броја чашица, како се помаљају и развијају оруђа са сабирање цветног праха, длачице, кићанке, четкице, ножне, грудне и трбушне, како јачају канџице и вилице, како се стварају корисна лучења, како онај геније који управља градњама станова на свим странама тражи и налази изненађујућа побољшања у грађењу. Таква једна студија тражила би целу књигу. Ја ћу из ње скицирати само једну главу, још мање од једне главе, само једну страну, која ће нам показати како се и поред свег колебања воље за животом и чежње за срећом рађа друштвени разбор, како он буја и јача.

Видели смо како несрећна *Prosopis* лепрша овим широким светом, пуним страшних сила, подносећи ћутке своју беззначајну, усамљену судбину. Известан број њених сесстрица, на пример добро одевене колете или чудесна резачица ружиног лишћа, *Megachile centricularis*, које припадају расама што су већ боље оборужане алатима и спретније, живе у исто тако дубокој осамљености, а ако им се случајно неко и придружи да с њима подели стан, то је непријатељ или, још чешће, какав наметник. Јер свет пчела је пун авети, још и много чуднијих од наших, па многа врста има неку врсту тајanstvenog и нерадиног двојника, у свему сличног изабраној жртви, изузев у томе што је због

вајкадашње своје лености изгубио, једно по једно, сва своја оруђа за рад, па сад не може више да опстане, сем на рачун радног претставника своје расе⁴⁰.

Међутим, и код пчела, названих мало одвећ одлучним именом *пчеле самице*, већ тиња друштвени инстинкт као какав пламичак што једва лиже под хрпом материје која гуши сваки примитивни живот. У неочекиваним правцима, час овде час онде, плашљивим и понекад чудноватим одсјајем, као да жели да је упозна, пробија тај пламичак ломачу што га притискује и над којом ће, једнога дана, триумфовати.

Ако је на овом свету све материја, овде се неочекивано налази најнематеријалније кретање материје. Ради се о томе да се од егоистичког живота, несигурног и непотпуног, пређе на живот братски, мало сигурнији и мало срећнији. Ради се о томе да се идеално сједини духом оно што је стварно одвојено телом, да се постигне да се јединка жртвује врсти, и да се оно што се не види замени видљивим стварима. Треба ли се чудити што пчеле отпрве не остварују оно што ни ми, који се налазимо на повлашћеној тачки са које нагон са свих стана зрачи у савест, нисмо још размрсили? Зар није исто тако занимљиво, готово дирљиво, видети како та нова мисао пина у мраку који обавија све што се рађа на овој Земљи? Она излази из материје, сва је још материјална. Она је саздана од зиме, глади, страха, преображених у нешто што још ни обличја нема. Збуњено она пузи око великих опасности, око дугих ноћи, око зиме што се приближује, око оног сумњивог сна који је готово исто што и смрт.

Ксилокопе, видели смо, снажне су пчеле које дубе своје гнездо у сувом дрвету. Оне живе увек усамљено. Пред крај лета, међутим, дешава се да се нађе неколико јединки нарочите врсте (*Xylocopa Cyanescens*), зимљиво скупљених у стабљици асфоделе, да заједно проведу зиму. То позно братство је изузетно код ксилокопа, али код њихових ближих сродника, цератина, оно је већ стална навика. Идеја се, ето, помаља, али

се одмах и зауставља, и досад, код пчела дрварица није могла прећи ту прву мрачну линију љубави.

Код других апина, ова мисао која је још у развоју узима друге облике. Халикодоме што живе по шупама, пчеле - зидари, дазиподе и халикте, које дубе јаме, удружују се у бројне насеобине да граде гнезда. Али то њихово удружилање је само привидно, пошто су оне самице, тако да међу њима нема никакве слоге, нити заједничког рада. Свако гради свој стан само за себе, потпуно издвојен у гомили, не бринући за суседа. „То је“, каже Ж. Переуз, „просто нагомилавање јединки које на исто место окупљају исте наклоности и исте способности, а где се начело „свако за себе“ спроводи у свој свој строгости; најзад, та велика гомила радилица потсећа на рој у кошници једино бројем и својом жестином. Таква удружилања су, дакле, проста последица великог броја јединки које станују на истом месту.“

Али код панирга, сестрица дазипода, изненада избија трачак светлости и обасјава рађање једног новог осећања у случајној гомили. И оне се скупљају као и претходне, и свака за свој рачун копа себи подземну собицу, али су им улаз и ходник, који са површине земље води до одвојених скровишта, заједнички. „И тако“, каже још Ж. Переуз, „што се тиче рада у ћелијама, свака се понаша као да је сама, али се све служе приступним ходником. У томе погледу све се користе радом једне и на тај начин уштеђују време и труд што би га утрошиле кад би свака изграђивала себи засебан ходник. Било би занимљиво уверити се да ли се и сама та предрадња обавља у заједници, и да ли више женки суделује у послу, те да ли се одмењују кад на њих дође ред.“

Било како било, мисао братства пробила је зид који је раздвајао два света. Не изнуђују је од инстинкта, махнитог ни унакаженог, зима, глад или страх од смрти, већ ту мисао потстиче активан живот. Али и овога пута, она се убрзо зауставља, и не успева да се даље шири у томе смеру. И поред тога, не губи она храброст, па покушава да избije и на друге путеве. И тако продире у свет бумбара, где дозрева, где се у једној друкчијој атмосфери утеловљује, и изводи прва, одлучна чуда.

Бумбари, те крупне космате пчеле што брује, страшне или мирољубиве, а које сви познајемо, испрва су самци. После срећно преброђене зиме, већ првих дана марта, оплођена женка почине да гради своје гнездо, било под земљом, било у каквом грму, већ према врсти којој припада. Сама је у свету с пролећа које се буди. Пошто рашчисти одабрано место, издуби на њему рупицу, па је изнутра обложи. Затим од воска гради доста безобличне ћелије, снабде их медом и цветним прахом, носи и леже јаја, негује и храни ларве које се из њих излегу, и убрзо већ је окружује чета кћери које јој помажу у свима њеним пословима у гнезду и изван гнезда, а неке међу њима почињу и саме носити јаја. Благостање се повећава, градња ћелија побољшава, насеобина расте. Оснивачица остаје душа и главна мајка у њој, и налази се на челу краљевства које је као некакав нацрт краљевства наше медоносне пчеле. Уосталом, доста груб нацрт. Берићет је ту увек ограничен, закони су нејасни, а слабо им се и покоравају; примитивно канибалство и децеубиства с времена на време се поново јављају, архитектура је безоблична и много стаје, али две насеобине се највише у томе разликују што је једна стална, а друга краткотрајна. Уствари, на јесен ће насеобина бумбара потпуно пропasti, њених три или четири стотине становника помреће, не остављајући ни трага свога постојања, а сав њихов напор ће се распршити. У животу ће остати само једна једина женка. Идућег пролећа, она ће поново отпочети, у истој осамљености и немаштини као и њена мајка, исти некористан посао.

Али, овога пута, мисао је ипак постала свесна своје снаге. Код бумбара не видимо још да прелази ову границу, али ће се она, верна свом обичају, неком врстом неуморне сеобе душа, још устрептала због свога последњег триумфа, свемоћна и скоро савршена, одмах утеловити у другој једној групи, наиме у групи мелипонита, која обухвата тропске мелипоне и тригоне. Та група је претпоследња у раси и непосредно претходи нашој домаћој пчели код које се та мисао успела до врхунца.

И овде је све тако организовано као и у нашим кошницима: постоји мајка, вероватно једина⁴¹, постоје неплодне радилице и трутови. Неке појединости су, чак, и боље уређене. Трутови, на пример, нису потпуни беспосличари: они луче восак. Улаз у насеобину брижљивије је брањен: за време хладних ноћи затварају га једна врата, а у топлим ноћима нека врста завесе која пропушта ваздух.

Али насеобина није тако снажна, заједнички живот није тако сигуран, благостање није онакво као у наших пчелица, и било где да се ове уведу, мелипоне пред њима почињу узмицати. Мисао о братству подједнако се и величанствено разбујала у обим расама, сем у једној тачки, у којој код једне од њих она није превазишла оно што је већ остварила у маленој породици бумбара. Та тачка је механичка организација рада у заједници, правилно економисање напорима, једном речју архитектура насеобине, која је очигледно нижа. Биће доста потсетити на оно што сам о томе рекао у трећој књизи, у глави осамнаестој ове свеске⁴²; додаћемо још да су у кошницима наших апита све ћелије без разлике погодне и за одгајивање легла и за смештање залиха, да трају све док траје и насеобина, док код мелипонита оне могу да послуже само једној сврси, па се ћелије које су биле колевке младим нимфама разоре пошто ове из њих изађу.

Та мисао, дакле, достигла је најсавршенији облик код наших домаћих пчела; а ето, то би била брза и непотпуна слика развоја те мисли. Да ли су ступњеви тог развоја у свакој врсти утврђени једном заувек, не постоји ли она црта која их дели само у нашој машти? Немојмо изграђивати још систем у тој слабо испитаној области. Задовољимо се само привременим закључцима и, ако баш то хоћемо, ако би безусловно требало да међу њима бирамо, прионимо радије уз оне што пружају највише нада, јер нам понека светлост већ указује да ће они који се највише желе, бити и најсигурнији. Признајмо, уосталом, поново да је наше незнაње огромно. Тек сад, ми учимо отварати очи. Хиљаду експеримената које је било могућно учинити, нису ни покушани.

Тако на пример, да затворимо пчеле прозопис и присилимо их да живе у друштву себи сличних, да ли би оне могле временом прећи преко гвозденог прага потпуне усамљености, да ли би осетиле задовољство од удрживања, као дазиподе, и да ли би могле учинити сестрински напор, као панурге? А да ли би панурге, у наметнутим и ненормалним приликама, прешли из заједничког ходника у заједничку собу? Да ли би мајке бумбара, кад би заједно презимиле зиму, и заједно одрасле и отхраниле се у затвору, да ли би оне дошле на то да се споразумеју и поделе посао? И да ли је мелипонитама било кад дато вештачко саће? Да ли су им понуђене вештачке ћелије да њима замене своје чудне амфоре за мед? Да ли би их примиле, да ли би се њима користиле, и како би прилагодиле своје навике тој необичној архитектури? Све су то питања која се упућују заиста сићушним бићима, а која, међутим, обухватају значајне речи и наших највећих тајни.

На та питања ми не можемо одговорити, јер је наше искуство тек од јуче. Рачунајући од Реомира, свој скоро је век и по како се посматрају обичаји извесних дивљих пчела. Реомир је познавао само неке од њих, ми смо проучавали неке друге, али стотине, можда хиљаде, испитивали су досад само неупућени и ужурбани путници. Оне пчеле што их познајемо по лепим радовима писца *Мемоара*, нису измениле ништа у својим навикама, а бумбари који су се око 1730 године прашили златом, трептали као какав прекрасан шапат сунца и у баштама Шарантона сладили се медом, били су потпуно слични онима који ће сутра, неколико корака одатле, у пробуђеном пролећу забрујати Венсенском Шумом. Али од Реомира до наших дана само је трен ока времена које посматрамо, а више састављених људских живота претстављали би само секунд у историји једне мисли природе.

Ако је та мисао коју смо пратили очима и добила свој највиши облик код наших домаћих пчела, тиме још није речено да је у кошници све беспрекорно. Једно ремекдело у њој,

шестоугаона ћелија, у сваком погледу достиже потпуно савршенство, па сви генији заједно не би могли баш ништа да је побољшају. Ниједно живо биће, па ни човек, није остварило у својој сфери оно што је пчела постигла у својој; па кад би какво разборито биће непознато на нашој планети дошло на Земљу и затражило да му се покаже најсавршенији предмет животне логике, ваљало би му показати скромни сат меда.

Али није све тако као што је то ремекдело. Успут смо већ забележили неколико погрешака и неколико заблуда, понекад очигледних, а каткад тајанствених: превелика множина и убитачно бесносличење трутова, партеногенеза, опасности свадбеног лета, претерано ројење, недостатак сажаљења, готово чудовишно жртвовање јединке друштву. Додајмо овамо и ону чудну тежњу да нагомилавају огромне количине цветног праха који се, кад се не употребљава, пре или касније ужеже, отврдне, па запрема сувише места у сађу, а затим и ону дугу јалову владавину која протекне од првог ројења до оплођења друге матице, итд., итд.

Од свих тих погрешака, најтежа, једина која је под нашим поднебљем готово увек кобна, јесте поновљено ројење. Али не заборавимо да у томе погледу човек већ хиљадама година кочи природно одабирање домаће пчеле. Од Египћана из доба фараона до данашњих наших сељака, пчелар је увек радио противно жељама и користи врсте. Најнапредније су оне кошнице које испуштају само један рој почетком лета. Оне тако испуњују своју материнску жељу, обезбеђују одржавање лозе, нужно обнављање матица и будућност роја, јер је он бројан и рано пуштен, те тако има времена да сагради солидне станове, а и да их добро снабде пре него што дође јесен. Сигурно је да би, кад би пчеле биле препуштене саме себи, тегобе зиме надживели само ројеви из оваквих кошница и њихови паројаци, док би насеобине са друкчијим нагонима за време зиме биле готово редовно уништене, па би се тако правило ограниченог ројења мало по мало усталило у нашим северним пасминама. Али, да би се дочепао њихова блага, човек је редовно уништавао баш такве обазриве, бујне и поднебљу прилагођене кошнице. По уобичајеној пракси остављао је, а и данас то још чини, да

надживе само насеобине иссрпене лозе, (ројеви другенци и трећаци), које једва имају од чега да презиме, или, пак, оне којима мора да даје остатке меда да би попунио њихове бедне залихе. Резултат тога је да је раса вероватно ослабила, да се склоност ка претераном ројењу почела наследно да развија, и да се данас скоро све наше пчеле, а нарочито наше тамне пчеле, претерано роје. Да би се сузбила та опасна навика, од пре неколико година уведене су нове методе мобилног пчеларења; а кад се види с каквом брзином делује вештачко одабирање на већину наших домаћих животиња, на говеда, псе, овце, коње, голубове - да их не набрајамо све -, може се веровати да ћемо ускоро имати и расу пчела која ће се готово сасвим одрећи природног ројења и сву своју делатност усмерити ка сабирању меда и цветног праха.

15

Али не би ли се један разум којем би свест о циљу заједничког живота била јаснија могао ослободити других погрешака? Могло би много што шта да се каже о тим погрешкама које потичу час из непознатих дубина кошнице а час су, опет, последица ројења и његових заблуда у којима и ми суделујемо. Али по ономе што је досада видео, свако може по својој вољи да пчелама прида или одрече сваку интелигенцију. Не мислим да их браним. Чини ми се да у многим приликама расуђују, али кад би и слепо радиле све оно што чине, моја радозналост због тога не би била мања. Занимљиво је видети како један мозак налази у себи ванредних снага да се бори са зимом, глађу, смрћу, временом, простором, самоћом, са свима непријатељима материје којом струји живот; али кад једно биће успева да одржи свој сићушни живот, тако сложен и дубок, не излазећи притом из свога нагона и радећи само оно што је потпуно обично, тад је и то врло занимљиво и управо изванредно.

Обично и чудновато мешају се и подједнако вреде кад се ставе на своја права места у крилу природе. Оно што је у природи још несхваћено и неразјашњено треба да зауставља наше

погледе, да забавља нашу активност, да пружа нов и тачнији облик нашим мислима, нашим осећањима и нашим речима, а не оно што самовласно носи своје име. Мудрост је у томе не одавати се нечим другом.

Уосталом, нисмо ми баш ни позвани да изричемо суд, у име нашег разума, о погрешкама пчела. Зар не видимо како и међу нама свест и разум живе дugo усред заблуда и погрешака, и не примећујући их, и, још дуже, не налазећи им лека? Ако постоји биће које је судбином нарочито, скоро органски, позвано да свесно живи и да организује заједнички живот према чистом разуму, онда је то заиста човек. А погледајте само шта он ради, и упоредите погрешке кошнице са погрешкама нашег друштва. Када бисмо ми били пчеле које би посматрале људе, наше чуђење мора да би било велико кад бисмо, на пример, испитивали нелогичну и неправедну организацију рада у том роду бића, која би нам, уосталом, изгледала обдарена високим разумом. Видели бисмо како две или три десетине целокупног становништва мучно и недовољно обрађује површину земље, тај једини извор свега заједничког живота; како друга десетина, потпуно беспослена, троши лавовски део производа рада првих; како се седам последњих десетина, које су осуђене на стално полуглادовање, без престанка исцрпљује чудноватим и бесплодним напорима, од којих никада немају кориети, те изгледа као да је сав тај труд само за то да живот доколичара учини још сложенијим и још непојмљивијим. Одатле бисмо могли закључити да разум и морални осећај тих бића припадају једном свету потпуно различитом од нашег и да се они покоравају принципима за које нема наде да бисмо их могли схватити. Но, немојмо продужавати даље овај преглед наших погрешака. Оне су и тако увек у нашем духу, али је истина и то да присуство тих погрешака у њему нарочито и не смета. Од века до века тек се дигне понека између њих, отргне се за тренутак из свог сна, крикне од ужаса, извуче болну руку којом

је придржавала главу, измени положај, па опет легне и поново заспи док је нов бол, настао од суморне клонулости одмора, поново не пробуди.

Кад се већ усвоји мишљење о еволуцији апина, или бар апита, - а вероватније је да је има него да је нема - онда се поставља питање: какав је стални и општи правац те еволуције? Изгледа да иде истом кривуљом као и наш. Очевидно тежи да смањи напор, несигурност, беду, а да увећа благостање, повољне прилике и углед врсте. Томе циљу без устезања ће жртвовати јединку надокнађујући снагом и срећом заједнице њену независност у самоћи, уосталом илузорну и несрћину. Рекло би се да и природа сматра, ако Перикле у Тукидида, да су јединке, и онда чак кад пате, срећније у окриљу једне државе која као целина напредује, него кад оне напредују а држава пропада. Природа штити вредног роба у моћном граду, а про-лазника кога у несталном друштву не везују никакви задаци оставља безобличним и безименим непријатељима, што на њега вребају у сваком тренутку времена, у свима покретима свемира, у свима дубинама простора. Није сада тренутак да се расправља о тој мисли природе, нити да се запитамо да ли је добро да човек за њом пође, али је извесно да свугде где год нам бесконачна маса допушта да назремо вероватност какве идеје, она полази овим истим путем чији се крај не зна. Што се настиче, биће доволно да утврдимо са каквом се бригом природа стара да тој раси у развоју сачува и учврсти све оно што је она већ освојила од непријатељске непомичности материје. Она књижи сваки успешан напор, а против узмицања до којег би се неминовно дошло после сваког напора подиже брану непознатих нам, но нарочитих и благонаклоних закона. Тај напредак, који би било тешко порицати у најинтелигентнијим врстама, можда и нема другог циља од самог свог кретања, а не зна се ни камо се оно усмерава. У сваком случају, у свету у којем нам ништа сем неколико таквих чињеница не показује једну

одређену вољу, доста је значајно видети како се извесна бића тако постепено и стално уздижу, од дана када смо отворили очи. Па да нам пчеле ништа друго нису откриле до само ту тајанствену спиралу светлости у свемоћној ноћи, било би и то доволно да не зажалимо време које смо посветили проучавању њихових малих покрета и њихових скромних навика, тако далеких па ипак тако блиских нашим великим страстима и нашим поносним судбинама.

18

Може бити да је све то залуд, и да се и наша светлосна спирала, као и спирала пчела, пали само да забави мрак. А могућно је опет да какав силни изненадни догађај, који долази споља, из каквог другог света, или из какве нове појаве, одједном да крајњи смишао томе напору или га коначно уништи. Међутим, идимо и даље својим путем као да се неће догоditи ништа необично. Кад бисмо и знали да би сутра какво откриће, на пример веза са којом старијом и просвећенијом планетом, могло испретурати нашу природу, уништити страсти, законе и основе нашег бића, најпаметније би било да сву данашњицу и даље посвећујемо интересовању за те страсти, за те законе и за те истине, да их у нашем духу доводимо у склад, и да останемо верни својој судбини, а она је у томе да потчињавамо и за неколико степени уздижемо у нама самима и око нас мрачне снаге живота. Могућно је да после новог открића неће од свега тога ништа преостати, али је немогућно да се они који до kraja буду испунили мисију, која је права људска мисија, не нађу у првом реду да прихвате то откриће. Чак и онда кад би им оно показивало да је једина њихова права дужност била нерадозналост и напуштање онога што се не може сазнати, они би, боље од других, умели да разумеју ту нерадозналост и то коначно одрицање и да се њима користе.

Не упућујмо стога своје снове на ту страну. Нипошто не треба да у нашем раду рачунамо с могућношћу општег уништења, исто онако као ни на чудесну помоћ случаја. Досада смо увек, и перед обећања наше маште, били остављени себи самима и својим властитим средствима. Све што је корисно и трајно учињено на овој Земљи, дело је наших скромних напора. Од воље нам је да очекујемо боље или горе од каквог необичног случаја, али само под условом да се то чекање не умеша у испуњење нашег људског задатка. И овде нам пчеле дају дивну поуку, каква је свака поука природе. Пчеле су заиста искусли такво једно чудесно уплитање. Оне су предане, очигледније него ми, у руке једне воље која може да уништи или изменити њихову расу и промени њихове судбине. Па ипак, оне испуњују свој првобитни, велики задатак. И баш оне међу њима које тај задатак испуњују најбоље, најспремније су да се користе оним натприродним уплитањем које данас подиже судбину њихове врсте. А није баш ни тако тешко, као што се мисли, открити непобитну дужност једног бића. Она увек може да се прочита у оном органу што се одликује међу другима, а којем су сви остали подређени. И исто онако како је на језику, у устима и у желуцу пчела написано да морају да праве мед, исто тако је написано и у нашим очима, нашим ушима, у нашој сржи, у свима деловима наше главе, у целом нервном систему нашега тела, да смо за то створени да све земаљско што примамо у себе преобразимо у једну нарочиту енергију јединствене каквоће на овој Земљиној кугли. Ниједно биће, колико ја знам, није тако подешено да као ми може да производи онај чудни флуид који називамо мисао, разбор, расуђивање, разум, душа, дух, мождана снага, врлина, доброта, правда, знање; јер он има хиљаду имена, ма да му је суштина иста. Све у нама њему је жртвовано. И наши мишићи, и наше здравље, и гипкост наших удова, и равнотежа животних функција, и спокојство нашег живота - све то носи све већи и већи терет његове надмоћности. Он је најдрагоценје и најтеже стање до којег се може уздићи

материја. Огањ, топлота, светлост, и сам живот, па и онај нагон још финији од живота, и већи део оних несхватљивих сила које су у свету биле на врхунцу пре нашег доласка, све је то избледело у додиру са овим новим флуидом. Не знамо камо нас води, шта ће учинити с нама, а шта ми с њим. Од њега ћемо морати све то сазнати кад буде завладао пуном својом снагом. А дотле, мислим само на то како да му дамо све што од нас тражи, како да му жртвујемо све што би могло задржати његов развој. Без сумње, у овом тренутку, то је прва и најјаснија наша дужност. А уз то, на друге он ће нам сам указати. Он ће их хранити и развијати према томе како буде био и сам храњен, као што вода са висина храни и продужује потоци у равници према тајанственој храни коју прима са својих врхова. Нека нас не море бриге да дознамо ко ће се користити снагом што се тако гомила о нашем трошку. Ни пчеле не знају да ли ће оне јести мед који сабиру. Исто тако ни ми не знамо ко ће уживати плодове духовне снаге коју ми уносимо у свет. Па као што оне лете од цвета до цвета да саберу више меда него што је потребно њима самима и њиховој деци, пођимо тако и ми од стварности до стварности да потражимо све што би могло послужити као храна том несхватљивом пламену, да бисмо били спремни на све оно што може доћи и сигурни да смо испунили своју основну дужност. Подржавајмо тај пламен нашим осећањима, нашим страстима, свим и свачим што се види, осећа, чује, пира, па и самом суштином његовом - мишљу, коју изводи из открића, опита, опажања што је доноси са свих страна које осветли. А тада, за дух који се добре воље потчинио том стварно човечанском задатку долази тренутак у којем се све тако природно окреће ка добру да и сама сумња о томе како су његови напори можда без циља чини жар његова истраживања још светлијим, још чистијим и незаинтересованијим, још независнијим и племенитијим.

Примедбе и напомене

(Под једном звездицом означене су напомене писца, а под две – примедбе преводиоца)

1** *Лётто* - враташца, отвор на кошници кроз који пчелс улазе и излазе.

2** *apis mellifica* - наша домаћа медоносна пчела; *a. ligustica* - италијанска пчела; *a. fasciata* - египатска пчела. - Раке пчела разликују се према боји, крупноћи, величини рилице, вредноћи итд. Поред наведених познате су још: индијска, кавкаска, америчка, мадагаскарска, сиријска. Код нас су најпознатије банатска и крањска.

3** *Аристеј* - син Урана и Геје, или Аполона и Кирене, грчко божанство; заштитник земљорадње, сточарства, виноградарства, пчеларства и лова. - По митологији Аристеј је нехотице био крив за смрт Орфејеве жене, Еуридице. Она се била уплашила од његових пчела и бежећи нагазила на змију од чијег је отровног уједа умрла. Да би осветиле Еуридикину смрт, њене другарице, нимфе, побиле су Аристеју све пчеле. Очајан због тога, он се упути божанском пророку Протеју да од њега дозна како поново да дође до пчела. Затече га на спавању и примора да му да савет. Протеј му рече да му ваља принети на жртву четири бика и четири јунице и с том жртвом стишати Еуридикину душу. Аристеј тако и учини, и у часу приношења жртава из њихових утроба излете рој пчела. Ова легенда послужила је Вергилију за једну од најлепших епизода опеваних у четвртом певању његових *Георгика*.

- 4** Могла би још да се наведе и монографија Кирбија и Спенса у њиховом *Introduction to Entomology* (Увод у проучавање инсеката), али је она готово сасвим стручна.
- 5* Кошница за посматрање је стаклена кошница снабдевена црним завесама или капцима. Најбоље међу њима имају само један сâт, што омогућује да се пчеле могу посматрати с обе стране сâта. Под условом да имају спољни излаз, овакве кошнице могу се, без икаквих опасности и неприлика, поставити у салон, библиотеку итд. Пчеле које живе у кошници која се налази у мојој радној соби у Паризу налазе у каменој пустоши великог града доволно хране да живе и напредују.
- 6** *Рђа* - цветни прах измешан са пчелињом пљувачком и медом, храна радиличких црви, уљева. (*Перѓа*, конзервиран поленов прах у ћелији - прим. уред.)
- 7* Бројеви које овде наводимо потпуно су тачни. Они се односе на снажну кошницу у пуном развитку.
- 8** *Рилиша* - орган помоћу којега радилице сабиру медљани сок из цветова и црну воду. Рилице у матице и трутова су краће.
- 9** Толика је љубав према цвећу и слава рађања меда! (лат.)
- 10* Матица-туђица уводи се обично тако што се затвори у мали жичани кавез који се обеси између два сâта. На кавезу су врата од воска и меда, која радилице почну да грицкају чим их мине љутња, те тако ослободе заробљену матицу коју доста често приме без злобе. С. Сименс, директор великог пчелињака у Ротингдину, нашао је недавно други начин увођења матице - туђица, који је сасвим прост и увек успева; тај начин се све више шири међу савесним пчеларима. Тешкоћа увођења нове матице лежи обично у самом њеном понашању у новој кошници. Она губи главу, бежи, крије се, понаша се као уљез, побуђује сумње које испитивања радилица убрзо потврђују. С. Сименс најпре потпуно одвоји матицу коју жели да уведе у другу кошницу и не да јој пола сата ништа да једе. Затим подигне један угао унутрашњег поклопца безматичне кошнице и стави

матицу- туђицу на врх једног сâта. Потиштена због своје раније усамљености, матица је сада срећна што се поново налази међу пчелама и, пошто је огладнела, халапљиво прима пружену храну. Преварене овом њеном сигурношћу, радилице не испитују даље; вероватно уображавају да им се вратила стара матица и радосно је дочекују. Изгледа да из тога огледа произилази, противно мишљењу Ибера и свих посматрача, да пчеле нису у стању да препознају своју матицу. Било како да је, та два објашњења, подједнако прихватљива, - премда се, можда, истина налази у неком трећем које нам још није познато -, још једном доказују како је сложена и нејасна психологија пчела. А и из овога, као и из свих осталих питања која се тичу живота, може се извести само један закључак: у очекивању каквог бољег решења, нека у нашим срцима влада радозналост.

11** *Лей или лем* - лепљива смола коју радилице сабиру са поједињих биљки, мешају је са воском, па том материјом замазују пукотине у кошници, утврђују саће за кошницу итд. (*προπολις* - прим. уредника)

12** Ентомологи - научни радници који се баве проучавањем инсеката. - *Ентомологија* (од грчког *entomon* = инсект, и *logos* = говор) - наука о инсектима.

13* Према Дижарденовим рачунима, мозак пчеле износи 174 део укупне тежине инсекта, а мозак мрава 296 део. Насупрот томе, *πετελασία* *πηλаши*, која се изгледа све више развијају што им више јача разбор над нагоном, мало су мања у пчела него код мрава. Пошто једно надокнађује друго, изгледа да из тих оцена произлази - имајући у виду да је све то само претпоставка и водећи рачуна да је цео предмет још прилично нерасветљен - да интелектуална вредност мрава и пчеле мора да је приближно једнака.

14** *Ливра* - мера за тежину у Француској, равна фунти, нешто испод пола килограма (489,5 гр).

15** *Аиологија* - одбранбена беседа.

16** *Ants, Bees and Wasps* - Мрави, пчеле и осе.

- 17* Romanes, Intelligence des animaux.
- 18* Поновио сам експерименат под првим сунчаним зрацима овог променљивог пролећа, али са истим, негативним резултатом. Међутим, један мој пријатељ пчелар, врло спретан и прави посматрач, коме сам предложио да реши овај проблем, пише ми да је, служећи се истим поступком, у четири случаја утврдио непобитно обавештавање. Ту би чињеницу ваљало проверавати, а то питање није још решено. Ја сам, пак, уверен, да је мога пријатеља довела у заблуду његова врло природна жеља да што пре види како му је експеримент успео.
- 19* Та јединица мере је одбачена, не без разлога. Пречник ћелија је невероватно тачан, али, као и све што ствара живи организам, није у истој кошници математички непроменљив. Осим тога, као што је приметио Морис Жирар, разне врсте пчела имају различите висине ћелија, тако да би мера била различита у разним кошницама, према врсти пчела које се у њој налазе.
- 20* Реомир је предложио славном математичару Кенигу следећи проблем: „Треба утврдити која између свих шестоугаоних ћелија са пирамidalном основицом, коју образују три слична и једнака ромба, може бити саграђена са најмање грађе?“ - Кениг је нашао да таква ћелија има дно од три ромба, чији сваки већи угао има 109° и $26'$ а сваки мањи $70^\circ 34'$. Други један научник, Маралди, измеривши што је могућно тачније углове ромбова које су пчеле саградиле установио је да већи углови имају $109^\circ 28'$ а мањи $70^\circ 32'$. Између ова два решења разлика је, дакле, само два минута. Вероватно је, ако је у питању грешка, да се она пре мора приписати Маралдију него пчелама, јер никаквом справом није могућно измерити углове ћелија непогрешивом тачношћу, пошто углови нису довољно јасно одређени.

Други један математичар, Крамер, коме је задат исти проблем, нашао је решење које се још више приближује решењу пчела: $109^\circ 28,5'$ за велике и $70^\circ 31,5'$ за мале

углове. Маклорен, исправљајући Кенига, даје $70^{\circ} 32'$ и $109^{\circ} 28'$. Леон Лалан нашао је $109^{\circ} 28'16''$ и $70^{\circ} 81' 44''$. Види о том питању: Maclaurin, Philos. Trans. of London, 1743. Brougham, Bech. anal et exper. sur les alv. des ab. L. Lalanne, Note sur l'Arch. des abeilles, итд.

- 21** *Тојаз* - провидни жути драги камен.
- 22* *Седало* за слетање, које је често само продужење оне *погледе*, наслона на којој кошница лежи, претставља неку врсту терасе, степеништа или одморишта пред главним улазом у кошницу, пред *лётной* (полетаљка - прим. уред.)
- 23* Неки пчелари тврде да радилице и матице кад изађу из јајета примају исту храну, неку врсту млека врло богатог у азоту, које луче дадиље из нарочите жлезде у глави. Али после неколико дана уљеви бивају одбијени и потом их хране обичнијом храном, медом и цветним прахом, док се будућа матица до свог потпуног развитка и даље кљука оним драгоценим млеком, које је назвато „краљевска чорба“. Било како било, резултат и чудо остају исти.
- 24** *Sphinx Atropos* - мртвоглавац, врста ноћног лептира са мртвачком главом на крилима.
- 25** F.R.S. - Fellow of Royal Society, тј. члан Краљевског друштва (у Лондону).
- 26* Немогућно је овде изнети детаље те чудесне замке, коју је описао Дарвин. Ево њене шеме у главним линијама: цветни прах у *Orchis Morio* није растресит већ се налази нагомилан у облику малих буздована названих *полинеја*. Сваки од тих буздована (има их два) завршава се на своме доњем крају слузавом дршком (*retinaculum*), која је затворена у некој врсти опнасте кесици (*rostellum*), и прска при најслабијем додиру. Кад се пчела спусти на цвет, примичући се да посиса нектар, главом додирне опнасту кесицу која тада прсне и оголи два слузава кружића. Полинеје се тада лепком кружића прилепе за главу инсекта који их, напуштајући цвет, односи собом као два мала рога. Кад би та два рога, натоварена цветним прахом, остала усправна и

укрућена, у тренутку када пчела продире у суседну орхиједу, само би додирнула и раздерала опнасту кесицу тога другог цвета, али не би доспела до жига, или женског органа који вальа оплодити, а који се налази под опнастом кесицом. Геније орхиједе Orchis Morio предвидео је ту тешкоћу и, кад прође тридесет секунада, то јест кратко време које је инсекту потребно да заврши са сисањем нектара и да одлети на други цвет, дршка малог кијака се сасуши и скупи увек на истој страни и у истом правцу, док се она кесица у којој се налази цветни прах приклони, а угао њеног нагињања тако је срачунајат да ће се у тренутку кад пчела буде ушла у суседни цвет наћи тачно у висини жига на који вальа да проспе свој оплођавајући прах. (Види све појединости о тој интимној драми несвесног света цвећа у дивној студији Чарлса Дарвина: *О оплођавању орхиједа помоћу инсеката и добрым дејствима укришавања*, 1862).

27* Професор Маклен успео је недавно да вештачки оплоди неколико матица, и то после једне праве хируршке операције, деликатне и компликоване. Али, плодност тих матица била је ограничена и пролазна.

28** Хименеј, Химен - грчко божанство, заштитник свадбе и брачне среће, символ младалачке љубави, весеља, песме и невиности, а у исто време и растанка са лепом младошћу и невиношћу. Хименеј је и свадбена песма којом је од божанства тражен благослов за брачну срећу. Постоји више митова о овом божанству. Према једном Хименеј је син Аполона и Калиопе, по другом син је Диониса и Афродите. По једном миту умро је у свадбеној ноћи.

29** Улиције - кошница, кованлук.

30** Слабица - мање напредна кошница чији напредак обично кочи велики број трутова.

31* У зимско доба, које у нашим крајевима траје отприлике шест месеци, то јест од октобра до почетка априла, једна снажна кошница потроши обично двадесет до тридесет ливара меда.

- 32** „Аргумент који вапије за питањем“.
- 33** Живої їчела Метерлник је објавио почетком 1901 године.
- 34* Ево места које заузима домаћа пчела у научној класификацији:
Класа	-	-	Инсекти
Ред	-	-	Опнокрилци
Породица	-	-	Пчеле (Apidae)
Род	-	-	Пчела (Apis)
Врста	-	-	Домаћа, медоносна (Mellifica)
- Назив Mellifica је из Линеове класификације. Није то баш најсрећнији назив пошто су све Apidae, сећ можда извесних врста паразита, медоносне. Скополи каже cerifera (пошто ствара восак); Реомир, domestica (домаћа); Жофроа, gregaria (пошто не живи усамљена, већ у роју). Apis ligustica италијанска пчела, једна је од врста Apis Mellifica.
- 35* Дешава се доста често код другенаца и трећака, пошто су они неискуснији и необазривији од првенца. Овим ројевима је на челу матица девица, још ветрењаста, а пчеле су у њима скоро све потпуно младе чији примитивни нагон говори утолико јаче уколико мање познају оштрину и ћуди нашег дивљег неба. Уосталом, ни један од ових ројева не преживи прве јесење хладне ветрове, и они се придржују безбрежним жртвама спорих и мрачних експеримената природе.
- 36* Пошто се последњи пут бавимо пчелињим градњама, забележимо узгред једну чудну особину Apis Florea. Извесни зидови њихових трутовских ћелија ваљкастог су уместо шестоугаоног облика. Изгледа да ова пчела још није прешла од једног облика на други, да још није коначно усвојила најбољи.
- 37* Слична једна чињеница, на коју је указао Бихнер, доказује прилагођавање приликама, не поступно, вековно, несвесно и фатално, већ непосредно и интелигентно: на Барбади пчеле потпуно престају да обилазе цвеће, јер у рафинеријама налазе током целе године шећера у изобиљу.

38** Треба имати у виду да је ова књига, објављена почетком 1901 године, писана крајем прошлог века, тако да писац мисли на XVIII век када говори о прошлом веку.

39* Важно је не бркati три термина: апине, апиде и апите; ове називе употребљујемо наизменично а узимамо их из класификације Емила Бланшара. Племе апина обухвата све породице пчела. Апиде су прва од тих породица и дели се на три групе: мелипоните, апите и бомбите (бумбаре). Најзад, апите обухватају различите врсте наше домаће пчеле.

40* *Примери.* - Бумбари који имају паразите пситире, стелиди, који живе на штету антидија. „Приморани смо да претпоставимо“, каже с пуним правом Ж. Переz (*Пчеле*) поводом честе истоветности паразита и његове жртве, „да су те две врсте само два облика истога типа, и да су међу собом повезани најужом сродношћу. За природњаке који су присталице доктрине о преображају врста, та сродност није често идеална, али је стварна. Род паразита био би само једна грана произишла од радне врсте, а која је изгубила органе за сабирање хране својим прилагођавањем паразитском животу.“

41* Није извесно да ли се принцип краљевства или принцип једноматеринства строго спроводи код мелипонита. Бланшар сматра с правом да у једној истој кошници вероватно живи више женки, јер немају жаока, па се због тога не могу међусобно тако лако убијати као што то чине матице у пчела. Али ова чињеница досада још није могла бити доказана због велике сличности између женки и радилица и немогућности да се малипоне одгаје под нашим поднебљем.

42** Испрлан приказ види на страни 81.

БИБЛИОГРАФИЈА

Једна потпуна библиографија о пчели прешла би границе које смо себи поставили. Задовољићемо се да наведемо само најзанимљивија дела.

I ИСТОРИСКИ РАЗВОЈ ПОЗНАВАЊА ПЧЕЛЕ

а) старији писци

Aristote, *Histoire des animaux* (француски превод: Barthélemy Saint-Hilaire), *passim*.

Varo T., *De Agricultura*, L. III, 16.

Virgil, *Georgica*, IV.

Columella, *De re rustica*.

Paladius, *De re rustica*, L, I, 37 итд.

б) новији писци

Swammerdam, *Biblia naturae*, 1737.

Maraldi, *Observations sur les abeilles* (*Mém. Acad. des sciences*), 1712.

Réaumur, *Mémoires pour servir à l'histoire des insectes*, 1740.

Bonnet Ch., *Oeuvres d'histoire naturelle*, 1779-1783.

Schirach A. G., *Physikalische Untersuchung der bisher unbekannten, aber nachher entdeckten Erzeugung der Bienenmutter*, 1767.

Janscha A., *Hinterlassene vollständige Lehre vor der Bienenzucht*, 1773.

Hunter J., *On bees*, *philosophical transactions*, 1732.

Huber François, *Nouvelles observations sur les abeilles*, 1794, итд.

II ПРАКТИЧНО ПЧЕЛАРСТВО

Dzierzon, *Theorie und Praxis des neuen Bienenfreundes*

Langstroth, *The honey bee* (Француски превод Шарла

Дадана, Dadant Ch., *L'abeille et la ruche*, поправљено и допуњено издање оригиналa).

Layens Georges и Bonnier, *Cours complet d'apiculture*.

Cheshire Frank, *Bees and bee-keeping*, II, Practical.

Bevan E., *The honey bee*.

Cowan T. W., *British bee-keeper's guide book*.

Cook A. J., *Bee-keeper's guide book*.

Root A., *The ABC of Bee culture*.

Alley Henry, *The Bee-keeper's Handy book*.

Collin Abbé, *Guide du propriétaire d'abeilles*.

Dadant Ch., *Petit cours d'apiculture pratique*.

Bertrand Ed., *Conduite du rucher*.

Weber, *Manuel pratique d'apiculture*.

Hamet, *Cours complet d'apiculture*.

Bauvoys, *Guide de l'apiculteur*.

Pollman, *Die Biene und ihre Zucht*.

Simmins S., *A modern bee farm*.

Vogel F. W., *Die Honigbiene und die Vermehrung der Bienenvölker*.

Von Berlepsch (Baron A.), *Die Biene und ihre Zucht*.

Jeker, Kramer и Theiler, *Der Schweizerische Bienenvater*, итд.

III ОПШТЕ МОНОГРАФИЈЕ

Cheshire F., *Bees and Bee-keeping*, I, Scientific.

Cowan T. W., *The Honey bee*.

Perez J., *Les abeilles*.

Girard, *Manuel d'apiculture (Les abeilles, organes et fonctions)*.

Shuckard, *British bees*.

Kirby и Spence, *Introduction to Entomology*.

Girdwoyn, *Anatomie et physiologie de l'abeille*.

Cheshire F., *Diagrams on the anatomy of the Honey bee*.

Gundelach, *Die Naturgeschichte der Honigbiene*.

Büchner L., *Geistesleben der Thiere*.

Bütschli O., *Zur Entwicklungsgeschichte der Biene*.

Haviland J. D., *The social instincts of bees, their origin and natural selection*.

IV СПЕЦИЈАЛНЕ МОНОГРАФИЈЕ

Органи, функције, радње, итд.

Brandt Ed., Recherches anatomiques et morphologiques sur le système nerveux des insectes hyménoptères. (Comptes rendus de l' Académie des sciences, 1876, LXXVIII, стр. 613).

Dujardin F., Memoires sur le système nerveux des insectes.

Dumas и Milne - Edwards, Sur la production de la cire des abeilles.

Blanchard E., Recherches anatomiques sur le système nerveux des insectes.

Brougham L. R. D., Observations, démonstrations and experiences upon the structure of the cells of bees (Natural theology 1856)

Cameron F., On Parthenogenesis in the Hymenoptera (Trans. nat. soc. of Glasgow, 1888).

Erichson, De fabrica et usu antennarum in insectis.

Lowne B. T., On the simple and compound eyes of insects (Phil. trans., 1879).

Waterhouse G. K., On the formation of the cells of Bees and Wasps.

Von Siebold C. T. K., On a true Parthenogenesis in Moths and Bees.

Leydig F., Das Auge der Gliederthiere.

Schönfeld, Bienen - Zeitung, 1854-1883, Illustrierte, 1885-1890.

Assmuss, Die Parasiten der Honigbiene.

В РАЗЛИЧИТА ОПАЖАЊА О МЕДОНОСНИМ ОПНОКРИЛЦИМА

Blanchard E., Métamorphoses, moeurs et instincts des insectes.- Histoire naturelle des insectes.

Darwin, Origin of species

Fabre, Souvenirs entomologiques (три серије).

Romanes, Mental evolution in animals. - Animal intelligence.

Lepeletier Saint-Fargeau, Histoire naturelle des Hyménoptères.

Mayet V., Mémoire sur les moeurs et les métamorphoses d'une

nouvelle espèce de la famille des Vésicants (Ann. Soc. entom. de France, 1875).

Müller H., Ein Beitrag zur Lebensgeschichte der Dasypoda hirtipes.

Hoffer E., Biologische Beobachtungen an Hummeln und Schmarotzerhummeln.

Jesse, Gleaning in natural history.

Lubbock sir J., Ants, bees ans wasps - The senses, instincts and intelligence of animals.

Walkenaer. Les Halictes.

Westwood, Introduction to the study of insects.

Rendu V., De l'intelligence des animaux.

Espinias, Animal communities.

Girard M., Traité élémentaire d'entomologie, итд.

Белешка о писцу

Морис Метерлинк (Maurice Maeterlinck), белгијски писац, рођен је у Гану 1862 године. Пошто је после завршених правних студија кратко време био адвокат у свом родном месту, 1896 године прешао је у Париз, где се као сасвим млад човек потпуно посветио књижевном раду.

Своје прве стихове почeo је да објављујe у часопису Плејада. 1889 године објавио је и прву збирку стихова под насловом *Тойле стапаклене баштe*, а исте године и прву драму, *Књегиња Мален*. Већ овим делима привукаo је на себе велику пажњу, нарочито после једног критичког осврта Октава Мирбоа, који га је у *Фигару* назвао „белгијским Шекспиром“.

Од тада па све до своје недавне смрти Метерлинк је стално радио на књижевности објављујући своја дела у Француској и Белгији. Почетком овога века, 1901. године, објавио је *Живој ћела*, а следеће године историску драму *Мона Вана*. Ова два дела донела су му велики и заслужени углед у светској књижевности, који је само учврстио својим доцнијим радовима, читавим низом драма, збирки стихова, филозофских есеја, писаних изванредним песничким стилом. (Између многих треба поменути следећа његова дела: *Покојани храм*, *Двоструки врї*, *Плава ћишица*, *Иншелигенција ивећа*, *Смри*, *Велика зајонетка*, *Живој ћермића*, *Живој мрава* и др.).

У својим првим књижевним стварањима Метерлинк је нагињао мистицизму. Извесним тајанственим и мрачним силама приписивао је моћ управљања човековом судбином, а људе је представљао као немоћна бића изложена вечитом страху од смрти. Доцније, у својим познијим делима, истицао је потребу активности у животу и реализма у раду.

Поред тога што је био плодан писац, Метерлинк је и преводио. Превео је на француски познату Шекспирову трагедију *Мајбет*.

1912 године додељена му је Нобелова награда за књижевност.

Последњих година живео је стално у Француској. Умро је у дубокој старости, у 87 години, почетком маја 1949 године у Ници.

САДРЖАЈ

Уз ово издање	5
Књига прва	9
На лету кошнице	9
Књига друга	22
Рој	58
Књига трећа	95
Оснивање насеобине	118
Књига четврта	137
Младе материце	142
Књига пета	167
Књига шеста	175
Поколь трутова	179
Књига седма	
Напредак врсте	
Примедбе и напомене	
Библиографија	
Белешка о писцу	

Морис Метерлинк
Живот пчела

Превео
Лаза Атанацковић

Издавач
Народна библиотека „Јефимија“ Трстеник

За издавача
Верольуб Вукашиновић

Уредник
Предраг Цветковић

Комијућерска ћрићрема
Небојша Лешевић
Предраг Цветковић

Калиграфија и вињеће
Миодраг Милосављевић

Штампа: „Минеграф“ Трстеник

ISBN 86-83191-05-2

Тираж: 500 примерака

Илустрација на корицама: Пчеле (се) роје. Из књиге Симона: Република пчела, 1758. (Преузето из књиге: „Мед - извор здравља и љепоте“ Група аутора, Загреб 1984.

СИР - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

638.12

МЕТЕРЛИНК, Морис

Живот пчела / Морис Метерлинк ; с француског превео Лаза Атанацковић ; [калиграфија и вињете Миодраг Милосављевић]. - Трстеник : Народна библиотека „Јефимија“, 2001 (Трстеник : Минеграф). - 181 стр. : илустр. ; 21 см. -
Библиотека Пчеланик ; књ. 3)
Тираж 500. - Стр. 5-6: Уз ово издање / Предраг Цветковић. - Белешка о писцу: стр. 179-180. -
Примедбе и напомене: 167-174. - Библиографија:
стр. 175-178.

ISBN 86-83191-05-2

a) Пчеле
COBISS-ID 94104588

